

Utrecht Mensenrechtenstad?

Het lokale mensenrechtendiscours in kaart gebracht

Utrecht Mensenrechtenstad? Het lokale mensenrechtendiscours in kaart gebracht

Marieke Duchateau (3644774)
Masterscriptie Publiek Management
Universiteit Utrecht
Utrechtse School voor Bestuurs- en Organisationswetenschap

Begeleider en eerste lezer: Prof. Dr. A. J. Meijer
Tweede lezer: Prof. Dr. M.J. Trappenburg

Gemeente Utrecht
Begeleider: H. Sakkers

14 augustus 2015

*15 Miljoen mensen,
op dat hele kleine stukje aarde.
Die schrijf je niet de wetten voor,
die laat je in hun waarde.*

*15 Miljoen mensen,
op dat hele kleine stukje aarde.
Die moeten niet 't keurslijf in,
die laat je in hun waarde.*

- Fluitsma en Van Tijn (1996) -

Voorwoord

Om heel eerlijk te zijn, vind ik voorwoorden vaak een beetje geforceerd. Een paragraafje dat nu eenmaal hoort, dacht ik altijd. Nu ik zelf een half jaar lang hard aan deze masterscriptie heb gewerkt, voelt echter niets gepaster dan een woord vooraf, waarin ik een aantal mensen wil bedanken; personen die mij stuk voor stuk op hun eigen manier hebben geholpen bij het opstellen, uitvoeren en opschrijven van dit onderzoek naar het lokale mensenrechtendiscours in Utrecht.

De uiteindelijke keuze voor het onderwerp van deze scriptie bleek een aangename verrassing. Het was niet mogelijk om één van mijn voorkeursoronderwerpen te onderzoeken en dit zorgde in januari voor een lichte eerste scriptiepaniekaanval (na de afgelopen maanden een bestaand woord); en ik was nog niet eens echt begonnen. Gelukkig bleek mijn scriptiebegeleider, Albert Meijer, assertief. Een paar uur nadat mijn paniekaanval en ik zijn kamer waren binnengevallen, was een afspraak met mijn stagebegeleider, Hans Sakkers, geregeld. Hans is hoofd Citymarketing, Internationale- en Subsidiezaken bij de gemeente Utrecht, maar heeft boven alles een grote liefde voor lokale mensenrechten in Utrecht. Het was tijdens dit gesprek met hem dat ik voor het eerst van lokale mensenrechten hoorde. Het onderwerp wekte mijn interesse en werd het thema van mijn masterscriptie. Inmiddels is een interesse in lokale mensenrechten uitgegroeid tot een passie, welke ik niet alleen deel met Hans, maar ook met mijn *partner in crime* bij de gemeente Utrecht: Wien de Smet, met wie het elke dag een feestje was.

Achteraf ben ik blij dat ik nooit mijn voorkeursoronderwerpen heb kunnen onderzoeken; het schrijven van mijn scriptie bij deze afdeling van de gemeente heeft mij veel meer gebracht dan ik van te voren had gedacht. Alsof het zo heeft moeten zijn.

Van Hans en Wien heb ik mooie kansen gekregen om meer ervaring op te doen op het gebied van lokale mensenrechten. Ik ben hen dankbaar dat zij mij die kansen hebben gegeven en ik waardeer Albert enorm om het feit dat hij mij de ruimte heeft gegeven om alle kansen te pakken. Geen moment heb ik het gevoel gehad dat ik 'op moest schieten' met mijn scriptie, waardoor ik mezelf ook op andere terreinen dan de wetenschap heb kunnen ontplooien.

Ook op het gebied van de wetenschap moest er echter het één en ander gebeuren de afgelopen maanden. Ik heb er voor gekozen om in mijn scriptie gebruik te maken van theorieën en methoden waar ik nog nooit van had gehoord. Hierdoor had ik niet altijd de juiste bagage, wat soms tot 'moeilijkheden' leidde. Toch heb ik geen spijt van deze keuze; in een half jaar tijd heb ik heel veel nieuwe dingen geleerd, iets wat goed past bij mijn nieuwsgierigheid en leergierigheid. Met de gouden tip van mijn tweede lezer, Margo Trappenburg, om mijn onderzoek uit te voeren aan de hand van de zogenaamde 'Q-methodologie', en door de regelmatige en opbouwende feedback van Albert – waarin hij een goede balans had gevonden tussen complimenteren en genuanceerde eerlijkheid – kwam ik snel op de goede weg. Toen ik bij het analyseren van mijn resultaten toch nog even vastliep, was het Wout Scholten die mij verder heeft kunnen helpen. Wout, dank daarvoor.

De resultaten zou ik niet hebben gekregen zonder iedereen die in dit onderzoek heeft geparticipeerd. Zestien personen in totaal, met wie ik stuk voor stuk leuke, interessante, leerzame en indrukwekkende gesprekken heb gehad. Het was bijzonder om te zien hoe elk van hen zich op zijn of haar eigen manier inzet voor mensenrechten in Utrecht. Ik ben trots op hen.

Ten slotte wil ik al mijn lieve vrienden en familie bedanken. De meeste van hen hadden geen flauw idee waar ik mee bezig was, maar zij waren er voor de emotionele steun. Dit klinkt dramatisch, maar iedereen die een masterscriptie heeft geschreven zal beamen hoe hard ook die steun nodig is. Niet alleen op de mindere momenten stonden zij voor mij klaar; Zij waren er juist ook op de momenten dat ik graag mijn blijdschap met hen wilde delen. Zij hebben veel enthousiaste jubelverhalen – welke in mijn geval vaak ongestructureerd van aard en niet altijd te volgen zijn - aan moeten horen.

In een speciaal dankwoord wil ik mij hier richten tot mijn ouders, omdat ik dat gewoon graag een keer wil doen en het op één of andere manier goed voelt om dat hier en nu te doen. Mijn ouders zijn de meest hardwerkende mensen op deze aarde, wiens doorzettingsvermogen ik meer bewonder dan wat dan ook. Van hen heb ik geleerd dat geluk je niet komt aanwaaien, maar dat je daar voor moet vechten, en dat het echt grote geluk in hele kleine dingen zit. Een goede cappuccino, een leuk gesprek, een goede grap (of een slechte), een lekker wijntje, een mooi liedje; allemaal kleine dingen waar ik ook tijdens mijn afstuderen heel erg van kon genieten en waar ik heel veel geluismomenten uit heb gehaald. Pap, mam, dank jullie wel!

Marieke Duchatteau
Utrecht, 2015

Samenvatting

De afgelopen jaren is er meer aandacht gekomen voor lokale mensenrechten: voor mensenrechten op gemeentelijk niveau. De internationale gemeenschap is in toenemende mate gaan erkennen dat de stad de plek is waar mensenrechten gewaarborgd moeten worden. Wereldwijd zijn er steeds meer 'mensenrechtensteden' gekomen: steden die mensenrechten gebruiken om vorm te geven aan lokaal beleid.

Utrecht is één van die mensenrechtensteden. De gemeente Utrecht beoogt een mensenrechtencultuur in de stad te verankeren, door het in stand brengen van een duurzame en effectieve samenwerking tussen organisaties in de stad die zich inzetten voor mensenrechten. Tot dusver komt die samenwerking nog weinig tot stand op initiatief van de organisaties zelf, terwijl de gemeente graag zou zien dat zij niet meer de initiator van de samenwerking is, maar de facilitator.

Voor de samenwerking tussen de verschillende organisaties is het van belang dat zij dezelfde betekenis geven aan mensenrechten: dat er sprake is van een homogeen discours. Het doel van dit onderzoek was daarom om in kaart te brengen tot in hoeverre het mensenrechtendiscours in Utrecht homogeen is.

Er bleken zeven mensenrechtendiscoursen te onderscheiden zijn: het ethische, juridische, theologische, universalistische, cultuurrelativistische, samenwerkings- en citymarketing discours. Aan de hand van de zogenaamde Q-methodologie is geanalyseerd welke van deze discoursen er leven onder betrokkenen bij lokale mensenrechten in Utrecht.

De resultaten van deze analyse laten zien dat er sprake is van twee discourscoalities: groepen van personen met een gedeeld discours op mensenrechten. Coalitie 1 benadert mensenrechten vanuit het ethisch en universalistisch discours en een coalitie 2 kijkt hoofdzakelijk vanuit het ethisch discours naar mensenrechten. De discourscoalities zijn met elkaar vergeleken en de overeenkomsten tussen de coalities zijn groot: in beide groepen voert het begrip 'menselijke waardigheid' de boventoon. De verschillen zijn klein: de ene coalitie legt net iets meer dan de andere coalitie de nadruk op de noodzaak van een rechtssysteem en het nut van het proclameren van de titel 'Utrecht Mensenrechtenstad'. De andere coalitie legt net iets meer de nadruk op het rekening houden met contextuele verschillen bij het implementeren van mensenrechten. Niet één van de groepen stelt andere discoursen echter boven het ethische discours.

Gezien de grote overeenkomsten tussen de discourscoalities en de beperkte verschillen, kan er gesteld worden dat er sprake is van een homogeen mensenrechtendiscours onder de betrokken partijen. Een cognitieve basis voor samenwerking is aanwezig.

In de praktijk is een goede cognitieve basis echter niet voldoende om daadwerkelijk tot samenwerking te komen. De gemeente Utrecht zal voorlopig tijd en energie in de organisaties moeten blijven steken. Een persoonlijke benadering zou hierin centraal moeten staan en de boodschap zou aan moeten sluiten op het ethisch discours. Op deze manier zullen organisaties zich sterker met het beleid en met elkaar verbonden voelen, wat samenwerking bevordert. Het concretiseren van mensenrechten en het duidelijk communiceren van de titel 'Utrecht Mensenrechtenstad' binnen de gemeente en naar organisaties en burgers in de stad, kunnen de aandacht voor lokale mensenrechten vergroten. Ook dit komt ten goede aan samenwerking en kan het proces om een mensenrechtencultuur in de stad te verankeren, kracht bij zetten.

Inhoud

Voorwoord	5
Samenvatting	7
1. Inleiding	11
1.1 Bed-bad-brood: een discussie vanuit verschillende perspectieven	12
1.2 Achtergrond	12
1.2.1 Lokale mensenrechten	12
1.2.2 Lokale mensenrechten in Utrecht	14
1.2.3 Mensenrechten: een verbindend concept?	15
1.2.4 Het belang van een gemeenschappelijk discours	15
1.3 Probleemstelling	16
1.4 Relevantie	18
1.5 Leeswijzer	19
2. Theoretisch kader	20
2.1 Discours	20
2.1.1 discours met een kleine letter 'd'	20
2.1.2 Discours met een grote letter 'D'	21
2.1.3 Individueel en collectief Discours	23
2.2 Discourscoalitie	23
2.2.1 Beleidsdiscours	23
2.2.2 Discours en samenwerking	24
2.2.3 Een gemeenschappelijk discours	24
2.2.4 Interactie tussen discourscoalities	25
2.3 Discoursanalyse	28
2.3.1 De ontwikkeling van discoursanalyse	28
2.3.2 Beleidsrelevante actoren	29
2.3.3. Discoursanalyse in de praktijk	29
2.4 Conclusie	30
3. Onderzoeksmethoden	32

3.1 De Q-methodologie	32
3.1.1 De kracht van de Q-methodologie	32
3.1.2 Het concours: een verzameling van discoursen	33
3.1.3 De Q-set: stellingen formuleren	34
3.1.4 De P-set: participanten selecteren.....	36
3.1.5 De Q-sorteringen: het ordenen van stellingen.....	38
3.1.6 Factoranalyse	40
3.1.7 Analyse van het kwalitatief materiaal.....	41
3.2 Validiteit en betrouwbaarheid	42
3.2.1 Validiteit	42
3.2.2 Betrouwbaarheid.....	42
3.3 Samenvatting	43
4. Resultaten	44
4.1 Het mensenrechtenconкурс	44
4.1.1 Het ethisch discours	44
4.1.2 Het juridisch discours	46
4.1.3 Het universalistisch discours.....	48
4.1.4 Het cultuurrelativistisch discours	49
4.1.5 Het theologisch discours	50
4.1.6 Het samenwerkingsdiscours	52
4.1.7 Het citymarketing discours	53
4.1.8 Conclusie	54
4.2 De discourscoalities	56
4.2.1 De Q-analyse.....	56
4.2.2 Discourscoalitie 1: het universalistisch en ethisch discours	61
4.2.3 Discourscoalitie 2: het ethisch discours	69
4.2.4 Conclusie	77
4.3 De discourscoalities vergeleken	78
4.3.1 Overeenkomsten.....	80
4.3.2 Verschillen	86

4.3.3 Conclusie: grote overeenkomsten, kleine verschillen	90
5. Conclusie en discussie	92
5.1 Conclusie.....	92
5.1.1 Wat zegt de theorie?	92
5.1.2 Wat zegt de empirie?.....	93
5.1.3 Het antwoord op de hoofdvraag	96
5.2 Discussie	97
5.2.1 Beleidsaanbevelingen	97
5.2.2 Limitaties	98
5.2.3 Vervolgonderzoek	99
Bibliografie	100
Appendix.....	102
Bijlage 1: De non-respons per benaderde groep.....	102
Bijlage 2: Gegevens van de respondenten	102
Bijlage 3: Het Q-speelbord	103
Bijlage 4: Bronnen voor de empirische analyse van het mensenrechtenconours.....	104
Bijlage 5: Correlatiematrix van de Q-sorteringen.....	106
Bijlage 6: Ongeroteerde factor matrix	106
Bijlage 7: Vergelijking van de demografische gegevens.....	107
Bijlage 8: Verschillen in Z-scores tussen factor 1 en 2	108

1. Inleiding

BED - BAD - BROOD

In april van dit jaar barstte er landelijk een grote discussie los over de ‘bed-bad-en-broodregeling’: een regeling waarbij Nederlandse gemeenten uitgeprocedeerde asielzoekers nachtopvang, ontbijt en avondeten aanbieden. Op deze manier zorgen zij ervoor dat deze mensen niet op straat komen te staan¹.

Het probleem is dat deze regeling ingaat tegen het nationale beleid. Daarin is namelijk vastgelegd dat uitgeprocedeerde asielzoekers terug dienen te keren naar het land van herkomst en geen recht hebben op opvang. Volgens de gemeenten was het landelijk beleid in strijd met Europese regelgeving en er ontstond een heftige discussie tussen de coalitiepartijen VVD en PVDA en andere betrokkenen. De uitkomst van de discussie was een akkoord waarin stond dat de regeling slechts tijdelijk zou mogen gelden en alleen voor uitgeprocedeerde asielzoekers die meewerkten aan terugkeer naar land van herkomst. Van permanente opvang kon geen sprake zijn. Werkten zij niet mee, dan kregen zij geen opvang².

De gemeente Utrecht was de eerste gemeente die dit akkoord openlijk verwierp en het huidige ‘bed-bad-en-broodbeleid’ voortzette.

Hiermee legde zij het besluit van de landelijke overheid naast zich neer. Utrecht vond het “niet humaan om (uitgeprocedeerde) asielzoekers op straat te zetten, nog los van de risico’s op het terrein van openbare orde en veiligheid”³. Al snel volgden andere steden het voorbeeld van de gemeente Utrecht en weigerden ook zij zich aan het akkoord te houden. De steden vreesden dat de openbare orde en veiligheid in gevaar zouden komen als zij zouden stoppen met de opvang⁴. Ten slotte beargumenteerden veel Nederlandse gemeenten dat ‘de oplossing’ van de landelijke overheid in strijd was met een uitspraak van de hoogste rechter; deze had gesteld dat Nederland geen voorwaarden – zoals meewerken aan terugkeer – mocht stellen aan het bieden van opvang⁵.

14 Augustus 2015

1 VNG, 2015.

2 Vis, 2015.

3 Idem.

4 Idem.

5 Klompenhouwer & Dool, 2015.

1.1 Bed-bad-brood: een discussie vanuit verschillende perspectieven

De 'bed-bad-brood' kwestie mondde uit in een enorme discussie, waar veel mensen een duidelijke mening over hadden. Betrokkenen hadden allemaal een andere mening over waar uitgeprocedeerde asielzoekers wel of geen recht op hadden, gebaseerd op verschillende argumenten. De regeringspartijen kwamen uiteindelijk tot een akkoord waarin zij instemden met de bed-bad-brood-regeling in een andere vorm door de voorwaarde te stellen dat uitgeprocedeerde asielzoekers alleen recht hadden op opvang als zij meewerkten aan hun terugkeer (Vis, 2015).

Het protest tegen dit akkoord vanuit Nederlandse steden kwam voort uit verschillende motieven: het akkoord zou in strijd zijn met het recht, de opvang was noodzakelijk om de openbare orde en veiligheid te bewaken of zij vonden het akkoord van de regeringspartijen simpelweg inhumain; je kunt mensen niet zomaar op straat laten staan (Klompensbouwer & Dool, 2015; Vis, 2015).

Ondanks dat deze discussie in de kern draaide om mensenrechten, praatten de betrokkenen vanuit uiteenlopende overtuigingen en motieven over de kwestie. Misschien dat dit de oorzaak was van het feit dat betrokken partijen in de discussie vaak langs elkaar heen praatten en het moeilijk eens konden worden, waardoor de discussie moeizaam verliep en samenwerking tussen de betrokkenen nauwelijks tot stand kwam (Dool, 2015).

1.2 Achtergrond

Als we denken aan mensenrechten, dan denken we al snel aan problemen ver weg; bijvoorbeeld aan wreedheden in Gaza of Syrië. Veel minder vaak staan we er bij stil dat mensenrechten ook dichtbij huis spelen. Mensenrechten gelden ook voor ons, hier in Europa, voor ons, hier in Nederland en voor ons, hier in de stad. Niet alleen de mensenrechten van mensen ver weg moeten gewaarborgd worden, maar ook de rechten van onze buurvrouw of buurman, of van onszelf. Mensenrechten worden niet alleen geschonden in conflictgebieden kilometers bij ons vandaan; zij worden ook geschonden wanneer ouderen niet de verzorging krijgen waar zij recht op hebben, wanneer homoseksuelen uit een wijk worden weggepest en wanneer uitgeprocedeerde asielzoekers in Nederland op straat komen te staan.

1.2.1 Lokale mensenrechten

In situaties waarin fundamentele waarden van mensen worden aangetast, is de internationale gemeenschap in toenemende mate de taal van mensenrechten gaan gebruiken. Dit is vooral het geval sinds de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens [UVRM] door vele landen wereldwijd werd ondertekend. Tal van organisaties op zowel internationaal als nationaal niveau zijn sindsdien betrokken bij activiteiten die dienen ter bescherming, waarborging en bevordering van mensenrechten (Feyter, 2012, p:11).

Aan het begin van de 21ste eeuw verklaarden leiders van verschillende landen:

"to spare no effort to respect all internationally recognised human rights and to strive for the full protection and promotion in all our countries of civil, political, economic, social and cultural rights for all." (Verenigde Naties, 2000).

Er wordt op internationaal en nationaal niveau veel ondernomen om deze doelen te bereiken, maar mensenrechten spelen zich juist op het lokale niveau af (Feyter, 2012, p:11-14). Veel situaties waarin mensenrechten worden geschonden, zoals in het geval van huiselijk geweld, seksueel misbruik en discriminatie, vinden plaats in het alledaagse leven van mensen; thuis, op het werk of op school. Om mensenrechten daadwerkelijk te waarborgen, zou de aandacht uit moeten gaan naar deze lokale context, waarbinnen mensen hun dagelijkse leven leven (Joong-Seop, 2010).

Kortom: mensenrechten moeten worden aangepakt op de plek waar zij opkomen en voorkomen (Feyter, 2012, p:15).

Ook de Raad van Europa stelt dat de lokale setting het meest geschikt is om de situatie rondom mensenrechten te analyseren, de relevante problemen te identificeren en om actie te ondernemen om deze problemen op te lossen. Lokale overheden staan immers dicht bij de burgers (Raad van Europa, 2010, p:38). Lokale overheden hebben een grote verantwoordelijkheid in het naleven van mensenrechten:

"Local and regional authorities are no doubt key players in implementing different kinds of human rights. It is the local and regional authorities that bear the primary responsibility for implementing these policies and strategies in their communities, tailoring them to the specific situations on the ground and to the needs of their citizens and taking concrete steps for improving citizens' daily lives." (Raad van Europa, 2010, p:51).

Een stad die de Universele Rechten van de Mens gebruikt als kader voor beleidsvorming, kan worden gedefinieerd als mensenrechtenstad (Elk, 2012, p:10). In 1997 was Rosario (Argentinië) de eerste stad die zichzelf een mensenrechtenstad noemde en sindsdien hebben vele andere steden dat voorbeeld gevolgd (Berg & Oomen, 2013, p:11).

In mensenrechtensteden is het maatschappelijk middenveld heel belangrijk. Het zijn namelijk deze (mensenrechten)organisaties die de vertaalslag van internationale mensenrechten naar de lokale context kunnen maken en tegelijkertijd de lokale problemen in termen van internationale mensenrechten kunnen *framen*. Ook hebben zij een belangrijke positie als tussenpersoon tussen burgers en lokale overheid en beschikken zij over veel kennis met betrekking tot mensenrechten (Berg & Oomen, 2013, p:11-15).

De afgelopen jaren zijn er in binnen- en buitenland, verschillende stedelijke initiatieven zijn ontstaan, zoals zogenaamde mensenrechtennetwerken. Deze hebben als doel om tot een *'human rights based approach'* te komen in steden door internationale rechtsverdragen te vertalen naar beleid op lokaal niveau. Het idee hierachter is dat de kwaliteit van leven van inwoners van steden aanzienlijk verbetert als mensenrechten de leidraad vormen voor beleidsontwikkeling en beleidsuitvoering in de stad (Elk, 2012, p:4-5).

1.2.2 Lokale mensenrechten in Utrecht

Eén van de steden die bewust aan de slag is gegaan om mensenrechten een plek te geven in lokaal beleid, is Utrecht. Sinds 2010 is de gemeente Utrecht actief bezig om een mensenrechtencultuur in de stad te verankeren. Deze cultuur kan worden omschreven als:

"The daily concrete initiatives in which citizens, organisations, enterprises and governments take joined up actions to realise the ideas and aims of the global human rights regime. This culture is based in communities and towns, but strongly related to a global standard. This standard is defined by challenges of social responsibility, living conditions and the protection of private integrity." (Van Elk, 2012, p:5)

Een mensenrechtencultuur kan ontstaan wanneer overheden de verwevenheid tussen lokale zaken beter zien door mensenrechten als kader te gebruiken. Dit mensenrechtenkader kunnen zij ook gebruiken om een meer omvattende probleemoplossing te bevorderen om zo de kwaliteit van leven van de inwoners te verbeteren. Mensenrechten zijn dan een verbindend concept dat de samenwerking tussen verschillende groepen en organisaties kan bevorderen. De universaliteit van mensenrechten zou een basis bieden voor een gedeelde visie, die samenwerking ten goede zou komen (The Human Rights at Home Campaign, 2012, p:4).

In 2012 werd Utrecht door Navanethem Pillay – destijds Hoge Commissaris voor de Mensenrechten van de Verenigde Naties [VN] – uitgeroepen tot eerste Nederlandse mensenrechtenstad (Human Rights Utrecht Blogspot, 2012). Utrecht beoogt twee doelen te bereiken door mensenrechten als kader te gebruiken voor gemeentelijk beleid: de kwaliteit van leven in de stad verhogen en de stad verbinden met internationale standaarden (Elk, 2012, p:13).

Om deze doelen te realiseren, werd het proces opgedeeld in drie fases. In de eerste fase (2010-2011) werd verkend of er voldoende draagvlak was in Utrecht om mensenrechten als kader te gebruiken in samenwerking met stedelijke partners. In de tweede fase (2012-2013), draaide het om de uitwerking: het vergroten van het stedelijke en internationale netwerk en het opzetten van pilots, cultuurprojecten en gemeentelijke werkgroepen. De laatste fase (2013 – heden), is het integreren van mensenrechten in het gemeentelijk beleid en het daadwerkelijk verankeren van een mensenrechtencultuur in de stad (Sakkers, 2015a). Aangezien het maatschappelijk middenveld hierin een belangrijke rol speelt, investeert Utrecht in het versterken van het netwerk van lokale mensenrechtenorganisaties (Berg & Oomen, 2013, p:15).

Het netwerk wordt bijvoorbeeld vormgegeven door het organiseren van verschillende activiteiten waar deze organisaties elkaar kunnen ontmoeten. Zo krijgen zij de gelegenheid om crossovers te ontdekken, waaruit nieuwe samenwerkingsverbanden kunnen ontstaan (Sakkers, 2015b). De verwachting was dat door deze organisaties samen te brengen onder de noemer van mensenrechten, zij in de toekomst zelf initiatief zouden tonen om samen te werken (persoonlijke mededeling, 14 april 2015).

Naast het versterken van een lokaal mensenrechtennetwerk is de gemeente in 2012 ook begonnen met de educatie van de interne organisatie – welke ook onderdeel van het netwerk is – in de vorm van trainingen waarin een algemeen beeld van

mensenrechten en de betekenis ervan voor lokaal beleid wordt geschetst (Elk, 2012, p:14).

1.2.3 Mensenrechten: een verbindend concept?

Ondanks de investeringen in het lokale mensenrechtennetwerk, blijkt het lastig om samenwerking onder de noemer van mensenrechten tot stand te laten komen. Initiatieven tot samenwerking vanuit het maatschappelijk middenveld zijn beperkt. Ditzelfde geldt voor het netwerk binnen de gemeente: alhoewel enkele medewerkers enthousiast zijn over het gebruik van mensenrechten als kader voor lokaal beleid, bestaat er veel weerstand van anderen om extra tijd en geld te besteden aan de implementatie van een lokaal mensenrechtenbeleid, omdat zij hier bijvoorbeeld de meerwaarde niet van zien (Elk, 2012, p:14).

Mensenrechten als universalistisch, verbindend concept, lijkt dus niet vanzelfsprekend. Alhoewel steeds meer organisaties in Utrecht in de loop der jaren hun krachten zijn gaan bundelen en er ondertussen een lokale mensenrechtencoalitie is ontstaan, blijkt het lastig om het maatschappelijk middenveld op zo'n manier aan het concept van mensenrechten te verbinden dat samenwerking vanuit het maatschappelijk middenveld tot stand komt en een mensenrechtencultuur daadwerkelijk in de stad verankert (Idem, p:14).

Mensenrechten hebben zich door de tijd heen ontwikkeld en de invulling van deze rechten is altijd sterk gevarieerd geweest, afhankelijk van wat mogelijk was binnen een bepaalde en specifieke historische context. Het resultaat hiervan is dat er geen uniforme visie op mensenrechten bestaat; er zijn juist heel veel verschillende visies (Lauren, 2011, p:2).

1.2.4 Het belang van een gemeenschappelijk discours

Samenwerking tussen mensen wordt bevorderd door gedeelde betekenisgeving. Als partijen bepaalde kwesties op dezelfde manier begrijpen en gedeelde doelen hebben, hoeven zij niet constant bij elkaar te na te gaan of zij nog wel op dezelfde weg zitten. Zo verloopt de samenwerking beter en voelen betrokkenen zich meer met elkaar verbonden (Innes & Booher, 2003, p:48). Dit is belangrijk voor het succesvol vormgeven en implementeren van beleid (Steen, 2009).

De betekenis die aan een vraagstuk wordt gegeven, wordt een discours genoemd. Een gemeenschappelijk discours bevordert samenwerking: als de betrokken individuen en organisaties een soortgelijk discours delen, betekent dit dat zij overeenstemming hebben bereikt over de betekenis van het betreffende fenomeen. Als de initiator van een bepaald beleid in staat is om tussen de verschillende organisaties een collectieve betekenis te creëren, dan zal het draagvlak voor een definitie van het fenomeen of probleem vergroten, evenals de legitimiteit voor de aanpak en de effectiviteit van de uitvoering (Steen, 2009, p: 28).

Als beleidsvoerders verbindingen willen leggen tussen organisaties, zullen zij dus moeten kijken naar wat gemeenschappelijk is in alle discourses die er leven onder de betrokken personen en organisaties. Voor een effectieve samenwerking en een succesvolle aanpak van een beleid zal een gezamenlijk doel geformuleerd moeten worden, waar verschillende organisaties zich in kunnen vinden (Keast et al., 2004). Als discourses van de betrokkenen niet met elkaar overeenkomen of zelfs met elkaar

botsen, is het noodzakelijk om een overkoepelend discours te vinden dat deze tegenstellingen kan wegnemen of benutten (Van der Steen, 2009). Een overstijgend discours, dat wil zeggen een discours dat alle individuele en collectieve discourses overstijgt, bevordert identificatie met het probleem en het beleid en daarmee de gezamenlijkheid en verbondenheid binnen de samenwerking (Jansen, 2013). Een belangrijke voorwaarde voor het tot stand komen van samenwerking is dus dat er sprake is van een homogeen discours: een discours dat door vrijwel alle betrokkenen wordt gedeeld en waarmee zij zich allemaal kunnen identificeren.

1.3 Probleemstelling

Als de gemeente Utrecht een mensenrechtencultuur in de stad wil verankeren door de verschillende organisaties met elkaar te verbinden onder de noemer van mensenrechten, zal dus eerst onderzocht moeten worden welke discourses er onder deze organisaties leven en tot in hoeverre deze met elkaar overeenkomen of van elkaar verschillen.

Dit onderzoek beoogt dan ook om de discourscoalities – organisaties die een gedeeld discours hebben - en overeenkomsten en verschillen daartussen in kaart te brengen, opdat inzicht wordt verkregen in de mogelijkheden voor samenwerking tussen de betrokkenen. Hiertoe wordt de volgende hoofdvraag gesteld:

In welke mate is het mensenrechtendiscours in Utrecht homogeen?

Om tot een antwoord te komen op bovenstaande hoofdvraag, wordt er eerst een aantal deelvragen beantwoord. Deze zijn opgedeeld in theoretische en empirische deelvragen, zoals hieronder geformuleerd.

Theoretische deelvragen

1. *Wat wordt in de wetenschappelijke literatuur verstaan onder een discours?*

Deze vraag zal ons inzicht geven in 'de wereld van discourses'. Bij het beantwoorden van deze vraag zal worden uitgelegd wat een discours is, op welke manieren de term discours wordt benaderd, welke soorten discourses er zijn en welke definitie van discours er in dit onderzoek gehanteerd wordt. Het doel van deze deelvraag is om de lezer kennis te laten maken met het begrip discours, als opstapje naar de volgende vragen.

2. *Wat wordt in de wetenschappelijke literatuur verstaan onder een discourscoalitie?*

Nadat we bij de eerste deelvraag een idee hebben gekregen van wat een discours is en wat er in dit onderzoek onder deze term wordt verstaan, gaan we bij het beantwoorden van deze tweede deelvraag een stap verder. Een discours staat namelijk nooit op zichzelf, maar bevindt zich altijd tussen andere discourses (Hajer, 1989). Wanneer het discours van verschillende individuen of organisaties overeenkomt, spreken we van een discourscoalitie. Het doel van deze deelvraag is om het begrip discourscoalitie uit te

werken, om het belang van een discourscoalitie voor samenwerking uit te leggen en om toe te lichten op welke manier discourscoalities met elkaar in interactie zijn.

3. Wat wordt in de wetenschappelijke literatuur verstaan onder een discours-analyse?

In deze laatste theoretische deelvraag wordt beschreven op welke manier discourses en discourscoalities in kaart kunnen worden gebracht. Het doel van deze deelvraag is om de lezer bekend te maken met de onderzoeksmethode van discoursanalyse, welke in dit onderzoek een prominente plek inneemt.

Empirische deelvragen

1. Welke mensenrechtendiscourses kunnen er worden onderscheiden?

Voordat de discourscoalities in kaart kunnen worden gebracht, zullen we eerst een beeld moeten hebben van welke mensenrechtendiscourses er bestaan. Het doel van deze eerste empirische deelvraag is om het zogenaamde 'mensenrechtenconours', oftewel het geheel aan mensenrechtendiscourses, in kaart te brengen en te beschrijven. Dit is noodzakelijke informatie om de discoursanalyse uit te kunnen voeren.

2. Welke discourscoalities bestaan er onder betrokkenen bij lokale mensenrechten in Utrecht?

Zodra we weten welke mensenrechtendiscourses er te onderscheiden zijn, zal aan de hand van een speciale vorm van discoursanalyse worden onderzocht welke van deze discourses we terugvinden onder betrokkenen bij lokale mensenrechten in Utrecht. Het doel van deze vraag is om er achter te komen hoeveel wezenlijk verschillende discourses we onder de betrokkenen kunnen onderscheiden en welke discourscoalities er onder deze groep bestaan. Deze discourscoalities zullen in het antwoord op deze vraag beschreven worden.

3. Welke overeenkomsten en verschillen bestaan er tussen de discourscoalities?

In de laatste empirische deelvraag, zullen de gevonden discourscoalities met elkaar worden vergeleken. De overeenkomsten tussen de coalities zullen in kaart worden gebracht, evenals de verschillen die er tussen de coalities bestaan. Het doel van het in kaart brengen van deze overeenkomsten en verschillen is om uiteindelijk de hoofdvraag te kunnen beantwoorden: in welke mate is het mensenrechtendiscours homogeen?

Het doel van dit onderzoek is om in kaart te brengen in welke mate het mensenrechtendiscours in Utrecht homogeen is. Het antwoord op deze hoofdvraag verschaft ons inzicht in de mogelijkheden tot samenwerking tussen de verschillende betrokkenen bij lokale mensenrechten in Utrecht, welke kan bijdragen aan het verankeren van een mensenrechtencultuur in de stad Utrecht. Wanneer er sprake is van een homogeen discours, betekent dit dat er een goede cognitieve basis is voor samenwerking.

1.4 Relevantie

Wetenschappelijke relevantie

De wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek is tweeledig. Enerzijds is de studie relevant in het vakgebied van mensenrechten, anderzijds op het gebied van de bestuurskunde.

Wat betreft mensenrechten; in allerlei opzichten is daar veel onderzoek naar gedaan. In de wetenschappelijke literatuur bestaat er echter nog geen overzicht van alle verschillende discoursen die er met betrekking tot mensenrechten kunnen leven. De klassieke werken met betrekking tot mensenrechten zijn vaak geschreven vanuit een juridische invalshoek of gaan over de bekende discussie over de universaliteit van mensenrechten versus het cultuurrelativisme (bijvoorbeeld Bielefeldt, 1995; Preis, 1996). Recentere onderzoeken naar mensenrechten worden in toenemende mate uitgevoerd vanuit een meer beleidsmatige invalshoek, met het oog op lokalisering van mensenrechten (bijvoorbeeld Accardo, Grimheden & Starl, 2012; Berg & Oomen, 2013; Oomen & Baumgärtel, 2014). Behalve deze benaderingen, zijn er in de literatuur nog meer perspectieven te vinden van waaruit er naar mensenrechten wordt gekeken. Deze verschillende mensenrechtendiscoursen zijn niet eerder overzichtelijk onder elkaar gezet.

Ten tweede is dit onderzoek wetenschappelijk relevant voor de bestuurskunde. Het zal namelijk meer inzicht geven in (het bevorderen van) interorganisatorische samenwerking. Op deze manier levert het een interessante bijdrage aan onderzoeken naar *network collaboration*, een onderwerp waar de afgelopen jaren veel over is geschreven in de bestuurskunde (Bijvoorbeeld Klijn, 1997; Koppejan & Klijn, 2004; Rhodes, 2007). Deze studie benadert *network collaboration* vanuit een andere invalshoek, namelijk door na te denken over samenwerking in termen van een gedeeld perspectief op de thematiek.

Discoursanalyse is een methode die de afgelopen jaren in toenemende mate is gebruikt in voornamelijk sociaal wetenschappelijke en psychologische studies (Van den Berg, 2004). Alhoewel deze methode de afgelopen tijd langzaamaan vaker in de bestuurskunde is terug te vinden, blijft het onderwerp onderbelicht. Dit onderzoek laat het nut van discoursanalyse voor de bestuurskunde zien.

Maatschappelijke relevantie

Net als de wetenschappelijke relevantie is ook de maatschappelijke relevantie van dit onderzoek tweeledig. Aan de ene kant levert het een relevante bijdrage aan het bevorderen van samenwerking in het algemeen aan de andere kant specifiek aan het bevorderen van samenwerking ten behoeve van een mensenrechtencultuur in de stad Utrecht.

De algemene maatschappelijke relevantie vloeit logischerwijs voort uit de wetenschappelijke relevantie: doordat er inzicht wordt verkregen in wat discoursanalyse bij kan dragen aan het bevorderen van interorganisatorische samenwerking, kan deze kennis in praktijk worden toegepast bij het aanpakken en oplossen van maatschappelijke vraagstukken en problemen; het proces van samenwerking zal beter verlopen, waardoor samenwerking effectiever is en het beleid grotere kans van slagen heeft.

Specifiek levert dit onderzoek een bijdrage aan het succesvol verankeren van een mensenrechtencultuur in Utrecht. Als blijkt dat er sprake is van sterk uiteenlopende discourscoalities onder de betrokkenen bij lokale mensenrechten in Utrecht, zou dit een

goede samenwerking tussen de organisaties in de weg kunnen staan en zo een succesvolle verankering van een lokale mensenrechtencultuur kunnen verhinderen. In dat geval zou er gekeken kunnen en moeten worden naar of deze verschillen overkomelijk zijn of op een positieve manier ingezet kunnen worden.

Als er sprake is van een homogeen mensenrechtendiscours, zou dit betekenen dat de cognitieve basis voor samenwerking aanwezig is. In dat geval kan er worden nagedacht over een visie op het lokaal mensenrechtenbeleid waarmee deze organisaties zich kunnen identificeren, zodat zij zich daadwerkelijk onderdeel gaan voelen van hetzelfde geheel en zich meer verbonden voelen met elkaar. Op deze wijze kan samenwerking (op eigen initiatief) gemakkelijker tot stand komen en kan daadwerkelijk een mensenrechtencultuur verwezenlijkt worden, die ten goede komt aan de bescherming, waarborging en bevordering van mensenrechten in de stad Utrecht.

1.5 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 zal het theoretisch kader van het onderzoek worden uitgewerkt. In paragraaf 2.1 wordt de term discours uitgelegd. In paragraaf 2.2 wordt toegelicht wat een discourscoalitie is en in paragraaf 2.3 wordt het begrip discoursanalyse geïntroduceerd. Aan het eind van het hoofdstuk, in paragraaf 2.4, worden de antwoorden op de drie theoretische deelvragen gegeven.

In hoofdstuk 3 worden de onderzoeksmethoden uitgewerkt. De Q-methodologie wordt geïntroduceerd en vervolgens wordt uitgewerkt wat de stappen zijn die in deze methode doorlopen moeten worden. Hiervan wordt aan het eind van dit hoofdstuk, in paragraaf 3.3, een samenvatting gegeven.

In hoofdstuk 4 worden de resultaten gepresenteerd door het beantwoorden van de drie empirische deelvragen. In paragraaf 4.1 wordt beschreven welke mensenrechtendiscoursen we kunnen onderscheiden, in paragraaf 4.2 welke discourscoalities er onder betrokkenen bij lokale mensenrechten in Utrecht bestaan en in paragraaf 4.3 worden deze discourscoalities met elkaar vergeleken om de overeenkomsten en verschillen te openbaren. Per deelparagraaf wordt in dit hoofdstuk een conclusie gegeven met daarin het antwoord op de betreffende deelvraag.

In het laatste hoofdstuk, hoofdstuk 5, wordt in de conclusie een antwoord gegeven op de hoofdvraag. In een discussie worden de aanbevelingen voor beleid, de limitaties van het onderzoek en aanbevelingen voor vervolgonderzoek beschreven.

2. Theoretisch kader

Zoals we hier boven al hebben kunnen lezen, kunnen discourscoalities hieraan bijdragen. Een homogeen discours is een belangrijke basis voor samenwerking. In de context van een homogeen discours zijn 'discours' en 'discourscoalities' belangrijke begrippen.

In de inleiding is al kort aangestipt wat een discours en een discourscoalitie zijn, maar deze begrippen vragen om een uitgebreidere uitwerking. Daarom wordt er in dit hoofdstuk een antwoord gegeven op deelvraag 1 'Wat wordt in de wetenschappelijke literatuur verstaan onder een discours?', deelvraag 2 'Wat wordt in de wetenschappelijke literatuur verstaan onder een discourscoalitie?' en deelvraag 3 'Wat wordt in de wetenschappelijke literatuur verstaan onder een discoursanalyse?'.

2.1 Discours

"Every meaning, every signification, every view of the world is in flux, nothing escapes the play of the differences and thus nothing can be tracked down and fixed in its meaning." (Derrida¹, 1976, uit: Gottweis, 2003, p:249)

Zoals uit het citaat hierboven blijkt: betekenissen liggen niet vast. Mensen kunnen uiteenlopende betekenissen geven aan hetzelfde fenomeen. Dit is precies waar het begrip discours in dit onderzoek betrekking op heeft.

2.1.1 discours met een kleine letter 'd'

Er bestaan uiteenlopende definities van de term discours. Veel van deze hebben betrekking op het gebruik en de betekenis van taal in het construeren van sociale realiteit. Het spreken en begrijpen van dezelfde taal, maakt communicatie en daarmee sociale acties mogelijk. Een kort voorbeeld kan dit verduidelijken: persoon A wil iets bouwen en heeft daarvoor blokken, pilaren, platen en balken nodig. Hij vraagt hierbij persoon B om hulp. B moet de stukken aan A geven, in de volgorde waarin A er om vraagt. Om deze communicatie en samenwerking tot een succes te maken, maken zij gebruik van een gemeenschappelijke taal, een gemeenschappelijk discours, welke bestaat uit de woorden 'blok', 'pilaar', 'plaat' en 'balk'. A roept welke zij nodig heeft, B geeft het bouwstuk aan waar A om vraagt (Carpentier & Spee, 1999). Discours gaat hier over taal en taalgebruik en hoe dit verbonden is met sociale actie.

In het voorbeeld gaat het om gesproken taal, maar in veel definities met betrekking tot discours in de zin van taal(gebruik), worden ook de geschreven teksten opgenomen, zoals in de volgende definitie naar voren komt:

¹ Jacques Derrida (1930-2004) was een Frans filosoof en grondlegger van het begrip 'deconstructie': een leeswijze waarbij wordt getracht om vooronderstellingen te ontdekken in teksten.

"Although many discourse analysts specifically focus on spoken language or talk, it is therefore useful to include also written texts in the concept of discours [...] In sum, discourse studies are about talk and text in context." (Carpentier & Spee, 1999).

In bovenstaande benaderingen op de term discours staat het tekstuele centraal, of dit nu geschreven of ongeschreven is. In deze context heeft discours betrekking op sociale (geschreven en ongeschreven) teksten: op de taal die in een specifieke microcontext wordt gebruikt. Naar deze definitie van discours wordt verwezen met de term microdiscours en wordt 'discours' met een kleine letter 'd' genoemd (Alvesson & Karreman, 2000).

2.1.2 Discours met een grote letter 'D'

Alhoewel het met betrekking tot discours vaak gaat over het gebruik en de betekenis van taal in het construeren van de sociale realiteit op microniveau, wordt discours tegenwoordig steeds meer gebruikt om te verwijzen naar de houdingen die mensen innemen ten opzichte van een bepaald thema. Taal op zichzelf is niet per se gerelateerd aan ideeën die mensen hebben over een bepaald fenomeen en betekenissen die zij daar aan geven. Discours is meer dan taal alleen en gaat wél over de betekenissen die mensen geven aan bepaalde vraagstukken en over de perspectieven die zij innemen ten opzichte van een specifiek onderwerp (Alvesson & Karreman, 2000).

Deze benadering van discours is uitgewerkt door Foucault². Foucault interpreteert een discours als het geheel van redematies waarmee een onderwerp in een bepaald perspectief wordt geplaatst. Dit discours wordt vormgegeven door zowel geschreven als ongeschreven teksten die er bestaan met betrekking tot het onderwerp en construeert de sociale realiteit van mensen. Op deze manier heeft discours invloed op sociale praktijken. Kortom: volgens de foucauldiaanse benadering bestaat discours uit een verzameling van ideeën die er leven met betrekking tot een onderwerp. Deze ideeën zijn subjectief en context, individu en tijdafhankelijk. Zij beïnvloeden de handelingen van individuen en groepen. Het gaat om de betekenis die door individuen aan bepaalde zaken wordt gegeven (Hajer & Versteeg, 2005).

Wanneer er in bovenstaande termen over discours wordt gesproken, betreft het een zogenaamd macrodiscours. Het gaat dan om een verzameling van discoursen die er bestaan met betrekking tot een bepaald thema om zo bijvoorbeeld na te gaan hoe binnen een bepaalde organisatie wordt gedacht over de organisatiecultuur of hoe betrokkenen een bepaald (beleids)vraagstuk benaderen. Ook kan het gaan over een nog groter geheel, bijvoorbeeld wat in een bepaalde stad of in een specifiek land de verschillende perspectieven zijn op een bepaald fenomeen, zoals diversiteit of mondialisering (Alvesson & Karreman, 2000). Naar deze benadering op discours wordt verwezen met 'Discours' met een hoofdletter 'D'.

In dit onderzoek gaat het over de perspectieven die betrokkenen bij lokale mensenrechten in Utrecht hebben op mensenrechten. Het gaat dus over Discours met een hoofdletter 'D'.

² Paul-Michel Foucault (1926-1984) was een Frans filosoof.

De definitie van discours die in dit onderzoek wordt gehanteerd, is afkomstig uit een artikel van Koster (2008) en luidt als volgt:

'Het geheel van min of meer samenhangende ensembles van ideeën, concepten en categorisering die we in bepaalde situaties terugvinden'.

Een voorbeeld van hoe er met betrekking tot een specifiek vraagstuk meerdere discourses kunnen bestaan, wordt weergegeven in kader 1.

Kader 1 Allochtonenstop in Rotterdam: verschillende discourses met betrekking tot sociale categorisering

Allochtonenstop in Rotterdam

Verschillende discourses met betrekking tot sociale categorisering

In het najaar van 2003 werd in Rotterdam het thema 'lokaal immigratiebeleid' op de agenda gezet. Aanleiding hiervoor was dat een PvdA-bestuurder van de deelgemeente Charlois stelde dat de concentratie van kansarme migranten het draagvlak van zijn deelgemeente te boven ging. De partij Leefbaar Rotterdam stelde vervolgens voor om een allochtonenstop in te stellen voor Rotterdam. Alhoewel het bestuur van Rotterdam het er over eens was dat er iets gedaan moest worden tegen de groeiende problemen van achterstandswijken, hadden andere partijen er uiteenlopende bedenkingen over of de allochtonen stop hiervoor de juiste oplossing was.

Uiteindelijk kwam er toch een nota te liggen met als titel 'Rotterdam zet door: op weg naar een stad in balans'. Zowel in de nota als in de discussie rondom de nota konden vervolgens meerdere discourses worden onderscheiden, waarin verschillende groepen het lokale immigratiebeleid definieerden. In de definities werden de bevolkingsgroepen waar het omging anders gecategoriseerd en werden de sociale relaties tussen de bevolkingsgroepen anders beschreven.

Sommige betrokkenen deelden de bevolkingsgroepen in op basis van etniciteit, waarbij de etnische groepen samengevat in de categorie 'aandachtsgroep' tegenover de autochtone Rotterdammer werden geplaatst. Deze betrokkenen maakten binnen de aandachtsgroep duidelijk onderscheid tussen verschillende etnische groepen.

Een tweede groep betrokkenen maakte dit laatste onderscheid niet en plaatste niet-westerse allochtonen in hun totaliteit tegenover autochtonen en westerse allochtonen. Niet westerse allochtonen werden hierbij 'gekoppeld' aan landen die wat betreft sociaal economische ontwikkeling ver achter liggen op Rotterdam en qua taal, cultuur en godsdienst sterk van Rotterdam verschilden. Omdat zij 'lager scoorden' op sociaal economische ontwikkeling, taal, cultuur en godsdienst, konden zij worden gezien als achterstandsgroepen.

Een laatste groep betrokkenen besteedde daarentegen helemaal geen aandacht aan etniciteit. Zij vonden dat etniciteit of komaf niet de centrale kwestie was, maar dat het draaide om sociaaleconomische kenmerken, waarbij er onderscheid werd gemaakt tussen kansarmen en kansrijken. Zij stelden dat cijfers over lokaal immigratiebeleid te vaak gingen over etniciteit, terwijl dat niet was waar het om draaide.

Rondom het Rotterdamse lokale immigratiebeleid leefden verschillende discourses: sociale categorisering werd op meerdere manieren gedefinieerd. Betrokkenen gaven andere betekenissen aan het beleid, welke niet altijd onderling verenigbaar waren. Inconsistentie in discourses die er leven met betrekking tot een bepaald vraagstuk of beleid is eerder regel dan uitzondering.

(Van den Berg, 2004a)

2.1.3 Individueel en collectief Discours

Discoursen bepalen op welke manier actoren naar een bepaald fenomeen kijken en hoe zij hiernaar handelen. Hierbij gaat het om een individueel discours: ieder individu creëert zijn eigen persoonlijke werkelijkheid. Aan hetzelfde fenomeen kunnen verschillende personen dan ook verschillende betekenissen geven of zij kunnen er een andere visie op hebben. Een individueel discours is dus het referentiekader waarbinnen een individu betekenis geeft aan een bepaald fenomeen. Ondanks verschillen in betekenisgeving, kunnen individuen zich toch met elkaar verbonden voelen, juist omdat zij naar hetzelfde fenomeen refereren (Jansen, 2013).

Deze individuele discoursen samen vormen de basiselementen voor een collectief discours: uit verschillende perspectieven van individuen kan een collectief geheel ontstaan, waarin verhalen, redeneringen en logica's met elkaar op één lijn komen te liggen (Idem, 2013). Wanneer een groep mensen zicht met elkaar verbonden voelt omdat zij er dezelfde opvatting op nahoudt, dan is er sprake van een collectief discours. Een collectief discours vormt de basis voor een discourscoalitie.

Samengevat kan de term discours zowel betrekking hebben op discours met een kleine letter 'd' dat verwijst naar de betekenis van taal in een specifieke context en Discours met een grote letter 'D', wat betrekking heeft op de betekenis die mensen geven aan een bepaald fenomeen. De definitie van discours dat in dit onderzoek wordt gebruikt is: *'het geheel van min of meer samenhangende ensembles van ideeën, concepten en categorisering die we in bepaalde situaties terugvinden'*. Ook kan er een onderscheid worden gemaakt tussen een individueel – ieder individu heeft een eigen persoonlijke werkelijkheid – en collectief discours. Het collectief discours is een verzameling van individuele discoursen en ligt aan de basis van een discourscoalitie, een begrip dat nu verder toegelicht zal worden.

2.2 Discourscoalitie

Voordat de term discourscoalitie daadwerkelijk wordt uitgelegd, wordt naast het individuele en collectieve discours, eerst een derde soort discours uitgewerkt: het beleidsdiscours. Kennis van het beleidsdiscours is belangrijk om later in deze paragraaf het nut van discourscoalities voor een succesvolle samenwerking ten behoeve van het slagen van beleid, beter te begrijpen.

2.2.1 Beleidsdiscours

Naast een individueel discours en een collectief discours, bestaat er in de context van beleid en organisatie ook een zogenaamd beleidsdiscours. Beleid gaat naast macht, belangen en onderhandelingen ook over interpretatie en betekenisgeving, welke tot stand komen door de manier waarop er over beleid wordt gesproken: deze beleidstaal is nooit neutraal (Korsten, 2008).

Beleidsdiscours heeft betrekking op de beleidsvocabulair, dat wil zeggen op de concepten die zijn uitgedacht om inhoud te geven aan een specifiek beleidsprogramma. De manier waarop er over dat beleid wordt gepraat, kan worden gezien als een kader waarbinnen betekenis wordt gegeven aan het beleid. Het beleidsdiscours is een bepaalde manier waarop een beleidsissue wordt geformuleerd en betekenis krijgt. Het ligt ten

grondslag aan het leggen van verbindingen tussen de betrokkenen en vormt een leidraad voor gedrag en actie (Laws & Rein, 2003, p:173). Een beleidsdiscours wordt gebruikt om aandacht te geven aan een specifieke visie op een bepaald probleem en moet voor stabiliteit en structuur zorgen. Het ontwikkelt zich door de tijd heen en vertelt wat het probleem is en hoe het probleem aangepakt zou moeten worden. Door de tijd heen wortelt zo'n discours zich in de cultuur rondom het beleid, mits de verschillende betrokkenen zich er mee kunnen identificeren (Healey et al., 2003, p:79).

2.2.2 Discours en samenwerking

Discours (zowel het individueel-, collectief-, als beleidsdiscours) speelt een belangrijke rol in het structureren en vormgeven van organisaties en beleid: het discours zoals dat leeft onder individuen of groepen bepaalt in grote mate op welke manier zij tegen een beleidsissue aankijken en hoe zij hiernaar handelen. De actor die vormgeeft aan een bepaald beleid, doet dit vanuit zijn discours en beoogt om bepaalde betekenissen aan beleid te geven die tot bepaalde acties moeten leiden (Doolin, 2003).

Dat een bepaald beleidsontwerp ook daadwerkelijk de gewenste acties tot gevolg heeft, is niet altijd vanzelfsprekend. Beleid krijgt vorm en wordt uitgevoerd in een netwerk van organisaties. De organisaties in dit netwerk houden er allemaal verschillende, veranderlijke en conflicterende oriëntaties, bondgenootschappen, belangen, identiteiten en waarden op na. De manier waarop zij zich presenteren en gedragen, komt voort uit het collectieve discours van de organisatie (Keast et al., 2005, p:368). Het is van belang om te kijken naar hoe verschillende actoren die bij het beleid betrokken zijn bepaalde relaties kunnen aangaan die lang genoeg gestabiliseerd kunnen worden om een bepaald effect teweeg te brengen (Doolin, 2003).

De kunst is om de partijen die er verschillende discoursen op nahouden bij elkaar te brengen door de verschillende perspectieven bij elkaar te brengen in een gezamenlijke betekenisconstructie. Dit kan bijvoorbeeld door op zoek te gaan naar aspecten in het beleid die voor alle partijen in het netwerk betekenisvol zijn (Jansen, 2013). Een beleidsdiscours moet dus zodanig zijn ingevuld dat alle stakeholders zich vertegenwoordigd voelen; alleen dan kunnen overeenstemmingen bevorderd worden en samenwerking van de grond komen (Innes & Booher, 2003, p:42).

2.2.3 Een gemeenschappelijk discours

Een groep actoren of een samenstel van organisaties die een gezamenlijke interpretatie heeft van of een gezamenlijke betekenis geeft aan een bepaald fenomeen of beleidsissue, deze weet te structureren en in stand houdt, wordt een discourscoalitie genoemd (Hajer, 1989). De definitie die in dit onderzoek aan de term discourscoalitie wordt gegeven, is dan ook gebaseerd op de interpretatie van Hajer (1989):

'Een groep actoren of een samenstel van organisaties die een gezamenlijke interpretatie heeft van of een gezamenlijke betekenis geeft aan een bepaald fenomeen.'

Om het begrip discourscoalitie te verduidelijken, kan een vergelijking worden gemaakt met een *gang* (Gee, 2005, p:21). *Gangs* hebben een bepaald denkkader, welke bepaalt hoe de leden doen en praten en hoe zij zich naar buiten toe profileren. Het denkkader bepaalt dus de identiteit van de (leden van de) *gang*. Elke *gang* heeft een ander soort denkkader, waardoor het doen en laten van meerdere *gangs* kan verschillen.

De leden van een *gang* kunnen worden vergeleken met de leden van een discourscoalitie: ook zij handelen naar een gedeeld begrip van de werkelijkheid, welke de identiteit van de leden van de coalitie bepaalt en beïnvloedt hoe zij handelen.

Wanneer er rondom een beleidsissue sprake is van een homogeen discours, is de kans op het ontstaan van een discourscoalitie en daarmee de kans op samenwerking groter. Discourscoalities zijn dus belangrijk voor het effectief oplossen van beleidsvraagstukken en voor het succesvol implementeren van bepaald beleid (Steen, 2009).

2.2.4 Interactie tussen discourscoalities

"The truth of an event, a situation, or an artefact will always be the contingent outcome of a struggle between competing language games or discourses which transform 'what is out there' into a socially and politically relevant signified." (Gottweis, 2003)³.

Rondom een bepaald fenomeen kunnen verschillende discourscoalities bestaan. Verschillende *gangs* denken bijvoorbeeld anders over de verdeling van territorium over de *gangs*. Rivaliserende *gangs* gaan de strijd met elkaar aan en zo zoeken ook discourscoalities de confrontatie met elkaar op in bijvoorbeeld debat rondom een bepaald beleid. Elke discourscoalitie ziet graag dat haar perspectief op het beleid 'wint' en dat dat het dominante discours wordt waarin over het beleid gesproken wordt en waarnaar gehandeld wordt (Gee, 2005, p:21).

Voordat een bepaald beleid wordt ingezet om een issue aan te pakken, moet er een goed begrip zijn van hoe de verschillende betrokken partijen tegen het probleem aankijken (Hajer & Wagenaar, 2003, p:7). Het moet duidelijk welke discourscoalities er bestaan en tot in hoeverre zij van elkaar verschillen of overeenkomen. Het overeenkomen of botsen van discourscoalities heeft namelijk gevolgen voor de implementatie van het beleid (Laws & Rein, 2003, p:172).

Botsende discourscoalities

Botsingen tussen discourscoalities zijn een signaal van mogelijke destabilisatie van het beleidsproces, doordat zij samenwerking verhinderen. Verschillen in discourses kunnen leiden tot escalatie van bepaalde controversies en zo een succesvolle implementatie van het beleid in de weg staan. Als blijkt dat betrokkenen het betreffende probleem op een hele andere manier ervaren, dan moet hier op worden ingespeeld. Botsende discourses betekenen echter niet dat de betrokkenen geen gedeeld belang hebben, maar zij benaderen dit belang vanuit andere waarden en perspectieven, waardoor zij het probleem op een andere wijze wordt *framen* (Healey et al., 2003, p:79).

Wanneer er sprake is van botsende discourses zal er moeten worden gezocht naar een strategische visie of betekenisgeving, waarin alle betrokkenen zich kunnen vinden. Het herdefiniëren van een oorspronkelijk beleidsdiscours fungeert dan om tot een nieuw overkoepelend discours te komen, waar de diverse individuen en organisaties zich in kunnen vinden en zich mee kunnen identificeren (Laws & Rein, 2003, p: 172).

³ Herbert Gottweis (1958-2015) was een Oostenrijkse politieke wetenschapper.

Overeenkomende discourscoalities

Als blijkt dat de discoursen van de betrokkenen met elkaar overeenkomen en er sprake is van één discourscoalitie of meerdere coalities die veel op elkaar lijken, dan is het belangrijk om het discours zoals dat door de betrokkenen gedeeld wordt terug te laten komen in het beleidsdiscours; het beleidsissue, de aanpak en de uitvoering zullen zo moeten worden geformuleerd en ingevuld, dat deze betekenis overeenkomt met de betekenis die door de discourscoalitie aan het probleem en het beleid wordt gegeven. Op die manier zullen de verschillende partijen zich met elkaar verbonden voelen en dit zal de samenwerking – en daarmee een succesvolle beleidsimplementatie – bevorderen (Korsten, 2008).

In kader 2 wordt de interactie tussen discourscoalities en het belang van coalities voor (lokaal) beleid geïllustreerd aan de hand van een casus van de Amsterdamse gemeentepolitiek.

Discourscoalities in de Amsterdamse gemeentepolitiek

In de jaren tachtig vond in Amsterdam een politieke verandering plaats. In de jaren zeventig had het gemeentebestuur veel aandacht voor de relatie tussen de inwoners van Amsterdam en het stadsbestuur en stonden participatie, stadsvernieuwing en collectieve consumptie centraal in de sociaal-democratische discourscoalitie. In de jaren tachtig maakten deze centrale thema's echter plaats voor economische ontwikkeling, wat het dominante thema van dit decennium werd. Na een aantal jaren moest de dominante sociaal-democratische discourscoalitie dus plaats maken voor een discourscoalitie waarin het economische discours centraal stond: de werkloosheid moest omlaag, racisme moest bestreden worden en grote stadsproblemen zoals drugs en criminaliteit moesten worden aangepakt. Het gemeentebestuur was er van overtuigd dat deze doelen bereikt konden worden door het vertrouwen van investeerders terug te winnen. Aan de ene kant door hen te overtuigen dat de stadsproblemen teruggedrongen zouden worden en aan de andere kant door meer te luisteren naar de wensen van het bedrijfsleven. In dit kader startte het bestuur een publiekscampagne om het imago van de stad te verbeteren en zette zij in op het verbeteren van de contacten met managers uit het Amsterdamse bedrijfsleven.

Bovenstaande strategie gaf de kern van de dominante discourscoalitie aan: verschillende betrokkenen, zoals de Kamer van Koophandel, directeuren van belangrijke bedrijven, hoofden van gemeentelijke diensten, en invloedrijke personen uit PvdA en CDA en het college van B&W, maakten deel uit van de discourscoalitie en werkten samen aan projecten die onderdeel waren van de strategie. Zij waren het onderling eens over wat de problematiek op dat moment was en op welke wijze deze aangepakt diende te worden. Zij hadden gedeelde belangen en gaven dezelfde betekenis aan het beleid. Deze samenwerking resulteerde destijds in nieuw beleid dat werd gevoerd op verschillende beleidsterreinen en creëerde een nieuwe gedeelde identiteit voor leden binnen deze discourscoalitie.

Het domineren van bovenstaande discourscoalitie had echter gevolgen voor mensen die hier niet direct bij betrokken waren. De leden die deel uitmaakten van de heersende discourscoalitie 'verdreven' ambtenaren die zich niet konden vinden in de nieuwe prioriteiten van het stadsbestuur. Ook stond het perspectief van de nieuwe discourscoalitie, waartoe ook lokale PvdA bestuurders hoorden, haaks op de ideeën van de PvdA uit de jaren zeventig. De ideeën die destijds door de PvdA als funest voor de stad werden gezien, waren dezelfde ideeën die Amsterdam nu sterker moesten maken. Naarmate de discourscoalitie tussen onder andere de lokale PvdA bestuurders en het bedrijfsleven meer vorm kreeg en sterker werd, werd de kloof tussen deze bestuurders met een groep 'oude' PvdA medestanders groter. In deze nieuwe discourscoalitie waren de PvdA bestuurders immers managers van economische ontwikkeling, terwijl de achterban van deze partij nog dacht in termen van collectieve consumptie. Deze controversie tussen verschillende discourscoalities leidde tot conflicten en onbegrip.

(Hajer, 1989).

Een discourscoalitie is dus *'een groep actoren of een samenstel van organisaties die een gezamenlijke interpretatie heeft van of een gezamenlijke betekenis geeft aan een bepaald fenomeen.'* Discourscoalities zijn met elkaar in interactie en dit heeft gevolgen voor de samenwerking tussen coalities en voor het implementeren van beleid. Hoe discourscoalities rondom een onderwerp en de verschillen en overeenkomsten tussen de discourscoalities in kaart kunnen worden gebracht, wordt in de volgende paragraaf uitgelegd.

2.3 Discoursanalyse

Door de verschillende discourses die er met betrekking tot een bepaalde kwestie bestaan in kaart te brengen, wordt duidelijk wat het beleid voor de verschillende beleidsrelevante actoren betekent, welke discourscoalities onderscheiden kunnen worden en tot in hoeverre deze met elkaar overeenkomen. Discourscoalities kunnen door middel van een discoursanalyse worden blootgelegd (Hajer, 1989). Aan de hand van een discoursanalyse kan worden achterhaald welke betekenissen achter een bepaald beleid of vraagstuk schuilen en hoe verschillende betrokkenen betekenis geven aan het beleid of vraagstuk.

2.3.1 De ontwikkeling van discoursanalyse

De methode van discoursanalyse is niet nieuw; tientallen jaren geleden werd deze methode al gebruikt in de linguïstiek. Sinds een aantal jaren is discoursanalyse ook in de sociale wetenschappen sterk in opmaat gekomen. In de bestuurskunde is de discoursanalyse nog niet zo populair als in de linguïstiek of sociale wetenschappen, maar ook in deze discipline worden de mogelijkheden die discoursanalyse biedt steeds meer benut (Berg, 2004b).

Gedurende de ontwikkeling van de discoursanalyse zijn er uiteenlopende benaderingen op deze analyse ontstaan. Het is daarom lastig om 'discoursanalyse' in algemene termen te omschrijven, maar hieronder volgt toch een poging.

Discoursanalyse is onderzoek doen naar de manier waarop meningen en werkelijkheden discursief – dat wil zeggen in taal – geconstrueerd worden. Het gaat hierbij niet alleen om de taal direct, maar ook om wat die taal betekent, dus om de achterliggende betekenissen van wat er wordt gezegd. Taalgebruik is namelijk niet neutraal: bepaalde taalhandelingen kunnen grote gevolgen hebben. Door middel van taal wordt immers een bepaalde werkelijkheid gecreëerd en actoren handelen naar die werkelijkheid: actoren gaan naar die werkelijkheid handelen en elke werkelijkheid brengt een andere manier van handelen met zich mee. Tenslotte is taalgebruik contextafhankelijk: het is tijd en plaats gebonden wat voor taal er wordt gebruikt en hoe deze taal wordt gebruikt (Berg, 2004b).

In de meeste benaderingen gaat het bij discoursanalyse dan ook om de manier waarop sociale verhoudingen en identiteiten door taal worden geconstrueerd. Er bestaan echter ook benaderingen die de term discours en discoursanalyse veel breder trekken, zoals ook geldt voor de benaderingen op het begrip discours zoals uitgelegd in paragraaf 2.1. Wanneer het begrip discours breder wordt getrokken, dus in het geval van Discours met de grote letter 'D', wordt ook de term discoursanalyse breder getrokken: de analyse gaat dan over meer dan taalgebruik alleen, maar brengt de betekenissen die verschillende actoren aan een fenomeen of beleid geven in kaart. Alhoewel

discoursanalyse vaak betrekking heeft op het in kaart brengen van discours met een kleine letter 'd', is de focus met de opkomst van Discours verschoven naar meer dan taalgebruik alleen; naar een analyse van het geheel van sociale praktijken, waarin individuen of groepen betekenis geven aan een bepaald fenomeen (Idem).

2.3.2 Beleidsrelevante actoren

De eerste stap in de discoursanalyse is om de beleidsrelevante actoren te identificeren, daarna kan worden onderzocht wat het beleid voor elke actor of groep betekent.

In elke beleidssituatie zijn er minimaal drie groepen te vinden die bij het ontwerp en de uitvoering van het beleid betrokken zijn en er door beïnvloed worden: beleidsmakers, uitvoerende actoren en burgers. Het zijn deze groepen die betekenis aan het beleid geven (Yanow, 2003, p:234-8).

Elke groep kan er een collectief discours op nahouden. Als het collectief discours van alle groepen met elkaar overeenkomt, ligt een discourscoalitie voor de hand. Ook kan het voorkomen dat twee van de drie groepen er hetzelfde discours op nahouden, terwijl een derde groep een afwijkend discours heeft. In dat geval kan er sprake zijn van twee discourscoalities, welke in meer of mindere mate van elkaar verschillen of met elkaar overeenkomen (Idem, p: 234-8).

Het wordt gecompliceerder als de individuele discourses binnen een groep van elkaar verschillen, dus al er geen sprake is van een collectief discours per groep. In dat geval geven bijvoorbeeld de individuele beleidsmakers andere betekenissen aan het beleid, of zitten uitvoerders of burgers onderling niet op één lijn met betrekking tot wat het beleid voor hen betekent (Hajer, 1989). Aangezien het dus niet als vanzelfsprekend kan worden aangenomen dat er binnen elke groep – beleidsmakers, uitvoerders en burgers – sprake is van een collectief discours, wordt er in dit onderzoek niet bij voorbaat een onderscheid gemaakt tussen verschillende groepen; er wordt gekeken naar afzonderlijke betrokken individuen en organisaties bij lokale mensenrechten in Utrecht om uitspraken te kunnen doen over welke discourscoalities er in de stad leven en tot in hoeverre het mensenrechtendiscours homogeen is.

2.3.3. Discoursanalyse in de praktijk

In de ontwikkeling van discoursanalyse heeft de afgelopen jaren ook een ontwikkeling van methoden plaatsgevonden waarop discursief materiaal geanalyseerd kan worden. Deze methoden verschillen van elkaar, omdat elk onderzoek om een ander niveau van discours gaat en daarom vraagt om een andere aanpak (Berg, 2004b). Het analyseren van het discours van een specifieke krant op radicalisering – analyse van een microdiscours – vraagt bijvoorbeeld om een hele andere methode dan het in kaart brengen van discourscoalities met betrekking tot milieubeleid van de gemeente Utrecht – analyse van een macrodiscours.

Dit onderzoek naar de discourscoalities die er bestaan in Utrecht rondom lokale mensenrechten betreft een macrodiscours; Discours met de hoofdletter 'D'. Het onderzoek kijkt immers naar het grote geheel: het beoogt de discourscoalities – en de overeenkomsten en verschillen hiertussen – met betrekking tot het thema mensenrechten in kaart te brengen.

Om te onderzoeken welke discourscoalities er in praktijk bestaan, zal eerst een beeld moeten worden verkregen van welke verschillende discourses er allemaal met betrekking tot een onderwerp, in dit geval mensenrechten, bestaan. Een discours staat

immers nooit op zichzelf en krijgt pas betekenis in vergelijking met andere discoursen. Het geheel van discoursen met betrekking tot een specifiek thema, wordt een discours genoemd (Brown, 1993). Pas in een context waarin het discours bekend is, kan iets worden gezegd over welke discourscoalities er bestaan en wat de verschillen en overeenkomsten tussen deze coalities zijn.

Discoursanalyse is dus een methode waarmee discoursen in kaart worden gebracht. Begonnen in de linguïstiek maakt discoursanalyse nu een ontwikkeling door via de sociale wetenschappen naar de bestuurskunde. Voor het analyseren en in kaart brengen van discoursen en discourscoalities in de macrocontext is een specifieke methode van discoursanalyse vereist, namelijk de Q-methodologie (Jedeloo & Staa, 2009). De Q-methodologie zal in hoofdstuk drie worden uitgewerkt.

2.4 Conclusie

In dit theoretische hoofdstuk is antwoord gegeven op de volgende deelvragen:

1. Wat wordt in de wetenschappelijke literatuur verstaan onder een discours?
2. Wat wordt in de wetenschappelijke literatuur verstaan onder een discourscoalitie?
3. Wat wordt in de wetenschappelijke literatuur verstaan onder een discoursanalyse?

In paragraaf 2.1 werd antwoord gegeven op de vraag '*wat wordt in de wetenschappelijke literatuur verstaan onder een discours?*'. Discours blijkt op twee manieren gedefinieerd te kunnen worden, namelijk door de termen *discours* en *Discours*. *Discours* met de kleine letter 'd' verwijst naar het *microdiscours*: de betekenis van taal in een specifieke context. *Discours* met een grote letter 'D' verwijst naar het *macrodiscours*, wat betrekking heeft op een groter geheel van perspectieven die er bestaan op een bepaald fenomeen. De *definitie van 'Discours'* die er in dit onderzoek gebruikt wordt is de volgende:

'het geheel van min of meer samenhangende ensembles van ideeën, concepten en categorisering die we in bepaalde situaties terugvinden'.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen een *individueel en collectief discours*. Een *individueel discours* omvat het referentiekader waarbinnen een individu betekenis geeft aan een bepaald fenomeen. Uit verschillende perspectieven van individuen kan een collectief geheel ontstaan, waarin redeneringen met elkaar op één lijn komen te liggen: het collectief discours.

Het collectief discours vormt de basis voor een discourscoalitie, een begrip dat aan de orde kwam in paragraaf 2.2. In deze paragraaf werd een antwoord gegeven op de vraag '*wat wordt in de wetenschappelijke literatuur verstaan onder een discourscoalitie?*'.

Voordat antwoord werd gegeven op deze vraag, werd eerst het zogenaamde *beleidsdiscours* toegelicht: de manier waarop er over beleid wordt gepraat dient als een kader waarbinnen betekenis wordt gegeven aan dat beleid. Het beleidsdiscours ligt ten grondslag aan het leggen van verbindingen tussen betrokkenen bij het beleid. Wanneer een groep actoren of organisaties een gezamenlijke interpretatie geeft aan een

beleidsissue, wordt er gesproken van een discourscoalitie. De *definitie van discourscoalitie* zoals in dit onderzoek gehanteerd wordt is dan ook:

'Een groep actoren of een samenstel van organisaties die een gezamenlijke interpretatie heeft van of een gezamenlijke betekenis geeft aan een bepaald fenomeen.'

Rondom een bepaald fenomeen of beleid kunnen meerdere discourscoalities bestaan die in meer of mindere mate van elkaar verschillen of met elkaar overeenkomen.

Als er sprake is van een *homogeen discours*, is de kans op het ontstaan van een discourscoalitie groter. Vergelijkbare discourscoalities zijn dus belangrijk voor het effectief oplossen van beleidsvraagstukken en voor het succesvol implementeren van bepaald beleid, omdat zij de kans op samenwerking vergroten. *Botsende discourscoalities* zijn een signaal van mogelijk destabilisatie van het beleidsproces, doordat zij een goede samenwerking kunnen verhinderen.

Het is belangrijk om deze overeenkomsten en verschillen inzichtelijk te maken, omdat zij bepaalde gevolgen hebben voor een succesvolle implementatie van het beleid.

Door middel van een discoursanalyse kunnen de discourscoalities rondom een onderwerp en de verschillen en overeenkomsten tussen de coalities in kaart kan worden gebracht. De term 'discoursanalyse' werd uitgelegd in paragraaf 2.3, waarin antwoord werd gegeven op de derde en laatste theoretische deelvraag: '*wat wordt in de wetenschappelijke literatuur verstaan onder een discoursanalyse?*'

Een *discoursanalyse* ontrafelt hoe verschillende beleidsrelevante actoren betekenis geven aan het beleid. Discoursanalyse heeft net als het begrip 'discours' een ontwikkeling doorgemaakt: waar discoursanalyse eerst iets was van de *linguïstiek* en ging over de analyse van *microdiscours*, is de methode de afgelopen jaren in toenemende mate gebruikt in de *sociale wetenschappen* en *bestuurskunde* als analyse van *macrodiscours*.

Er zijn veel verschillende methoden te onderscheiden in de discoursanalyse. In dit onderzoek draait het om het analyseren van een macrodiscours; de perspectieven die er leven op mensenrechten dienen te worden blootgelegd, opdat geanalyseerd kan worden tot in welke mate het mensenrechtendiscours homogeen is. De methode die voor dit onderzoek zeer geschikt is, is de *Q-methodologie*. De Q-methodologie zal in het volgende hoofdstuk worden toegelicht.

3. Onderzoeksmethoden

Nu de theoretische deelvragen zijn beantwoord, is het tijd om de stap te maken van theorie naar empirie: welke mensenrechtendiscoursen kunnen er onderscheiden worden? Welke discourscoalities zijn er in praktijk te vinden en wat zijn hun overeenkomsten en verschillen? Om deze vragen te beantwoorden, werd er gebruik gemaakt van de zogenaamde Q-methodologie. Aan de hand van deze methode werden de discourscoalities die er met betrekking tot mensenrechten leven, in kaart gebracht en vergeleken. In dit hoofdstuk zal eerst worden uitgelegd wat de Q-methodologie is. Vervolgens zullen stap voor de stap de gebruikte methoden van de Q-methodologie worden uitgewerkt, om zo inzicht te geven in hoe de empirische deelvragen zijn onderzocht.

3.1 De Q-methodologie

Zoals in paragraaf 2.3.3 al werd uitgelegd, bestaat een discours nooit alleen. Een discours bevindt zich altijd tussen meerdere discoursen en is onderdeel van een groter geheel (Hajer, 1989). Om een beeld te krijgen van welke discoursen er in de praktijk leven, is noodzakelijk dat betrokkenen bij lokale mensenrechten in Utrecht de verschillende discoursen ordenen naar volgorde van wat zij persoonlijk belangrijk en minder belangrijk vinden (Jedelloo & Staa, 2009). Aan de hand van deze ordeningen wordt duidelijk welke discoursen er daadwerkelijk in de praktijk leven, welke discourscoalities er bestaan en tot in hoeverre deze met elkaar overeenkomen. Dit alles gebeurt aan de hand van de Q-methodologie (Exel & Graaf, 2005).

De Q-methodologie is een methode om patronen in discoursen op mensenrechten te ontdekken, waarbij ook overeenkomsten en verschillen tussen discourscoalities worden weergegeven (Exel & Graaf, 2005).

In deze Q-studie is eerst het *mensenrechtenconcourse* – het geheel aan mensenrechtendiscoursen – beschreven. Vervolgens hebben de participanten stellingen met betrekking tot de mensenrechtendiscoursen geordend op een schaal van 'meest mee oneens' tot 'meest mee eens'. Alle stellingen samen vormen de *Q-set* en de ordening van deze set van een individu volgens de normale verdeling heet een *Q-sortering*. Alle participanten samen wordt de *P-set* genoemd. Zodra alle participanten de Q-sorteringen hadden uitgevoerd, kon over het geheel van deze sorteringen een *Q-analyse* worden uitgevoerd; op deze manier werden aan de hand van een factoranalyse de discourscoalities gegenereerd, waardoor duidelijk werd hoeveel en welke discourscoalities er onder de betrokkenen bestaan. Ook de overeenkomsten en verschillen tussen de discourscoalities werden weergegeven. Aan de hand van toelichtingen van participanten bij hun Q-sortering, werd betekenis gegeven aan de coalities (Idem). In paragraaf 3.1.2 tot en met 3.1.7 worden bovenstaande stappen verder toegelicht.

3.1.1 De kracht van de Q-methodologie

Wat de Q-methodologie zo sterk maakt, is de combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve methoden. Het kwalitatieve gedeelte bestaat uit de factoranalyse en het kwalitatieve gedeelte uit een klein literatuuronderzoek, secundaire analyse en het analyseren van toelichtingen van participanten bij hun keuzes (Jedelloo & Staa, 2009).

Het combineren van deze verschillende methoden van onderzoek, heeft de volgende sterke punten:

- *Triangulatie*: door twee soorten manieren van onderzoek doen te combineren, wordt de validiteit van het onderzoek meer gegarandeerd: resultaten kunnen namelijk onderling worden bevestigd. Bepaalde kwantitatieve resultaten kunnen worden bevestigd aan de hand van kwalitatieve resultaten en vice versa.
- *Complementariteit*: de kwalitatieve gegevens kunnen een uitwerking, illustratie of verduidelijking zijn van de resultaten van de kwantitatieve methode en anderszins kunnen de kwantitatieve gegevens de resultaten uit de kwalitatieve methode cijfermatig bevestigen.
- *Proces*: het kwantitatieve onderzoek geeft een overzicht van de structuren in de sociale realiteit en het kwalitatieve onderzoek geeft betekenis aan deze structuren.
- *Verklaringen*: kwantitatieve gegevens kunnen worden gebruikt om kwalitatieve resultaten te verklaren en andersom kunnen de kwalitatieve gegevens gebruikt worden om de kwantitatieve gegevens te verklaren.
- *Illustratie*: kwalitatieve gegevens worden gebruikt om de kwantitatieve bevindingen te illustreren en kracht bij te zetten.
- *Diversiteit van standpunten*: zowel door de combinatie van het standpunt van de participant door de kwalitatieve methode en het standpunt van de onderzoeker door de kwantitatieve methoden, als door het blootleggen van verbanden tussen variabelen in een kwantitatieve methode en tegelijkertijd het blootleggen van betekenissen van participanten door kwalitatief onderzoek.
- *Geloofwaardigheid*: door zowel kwalitatief als kwantitatief onderzoek te gebruiken, wordt de geloofwaardigheid van het onderzoek vergroot omdat de integriteit van resultaten beter gewaarborgd wordt om al bovenstaande redenen. (Bryman, 2006).

Nu de Q-methodologie kort is geïntroduceerd, gaan we verder met het uitleggen van de stappen die voor het uitvoeren van deze methode en het beantwoorden van de empirische deelvragen moeten worden gezet.

3.1.2 Het concours: een verzameling van discoursen

Voordat de mensenrechtencoalities kunnen worden blootgelegd, is het noodzakelijk om eerst inzicht te krijgen in het mensenrechtenconours: het geheel van mensenrechtendiscoursen. Het beschrijven van dit concours is de eerste stap in de Q-methodologie en is een klein onderzoek op zich.

Het in kaart brengen van de discoursen die er met betrekking tot mensenrechten bestaan, gebeurt aan de hand van een klein literatuuronderzoek en een secundaire analyse. In het literatuuronderzoek zijn wetenschappelijke literatuur met betrekking tot mensenrechten, beleidsdocumenten die er beschikbaar waren binnen de gemeente Utrecht met betrekking tot het lokaal mensenrechtenbeleid en teksten van websites van mensenrechtenorganisaties, geanalyseerd. Er is gezocht naar nieuwe literatuur, documenten en teksten, totdat er geen nieuwe informatie meer gevonden werd en alle mogelijke mensenrechtendiscoursen die er in theorie bestaan gevonden leken te zijn.

Anderzijds is informatie over het mensenrechtenconкурс gekregen met behulp van een secundaire analyse; onderzoeksrapporten die in de afgelopen jaren zijn verschenen over het Utrechtse mensenrechtenbeleid zijn hierbij geanalyseerd, evenals informatie verkregen door het bijwonen van colleges over mensenrechten en door deel te nemen aan lokale en nationale bijeenkomsten waar mensenrechten het centrale thema was. Ten slotte is inzicht in het mensenrechtenconкурс verkregen door persoonlijke gesprekken met experts op het gebied van lokale mensenrechten in Utrecht. Ook voor deze secundaire analyse geldt dat er werd gestopt met zoeken naar informatie, zodra bleek dat er geen nieuwe kennis meer vergaard werd.

In het literatuuronderzoek en de secundaire analyse was het belangrijk dat informatie uit verschillende soorten bronnen en van diverse individuen en organisaties werd verkregen (Jedeloo & Staa). Zoals we in paragraaf 2.3.2 hebben kunnen lezen, bestaan er in een discoursanalyse verschillende beleidsrelevante actoren. In de zoektocht naar het mensenrechtenconкурс is gewaarborgd dat de bronnen van informatie uit een brede en diverse groep van beleidsrelevante actoren afkomstig waren, dat wil zeggen van beleidsmedewerkers, wetenschappers, experts en organisaties uit het maatschappelijk middenveld.

3.1.3 De Q-set: stellingen formuleren

De tweede stap was om de stellingen te formuleren welke de verschillende discourses uit het mensenrechtenconкурс vertegenwoordigden. Om voldoende vertegenwoordigd te zijn, moesten er voor elk discours minimaal drie stellingen worden geformuleerd (Onderstal, 2012).

De stellingen zoals gebruikt voor dit onderzoek zijn als volgt tot stand gekomen: nadat het mensenrechtenconкурс in kaart was gebracht, bleek dat er zeven verschillende discourses te onderscheiden waren. Per discours is vervolgens bekeken wat de kern van dat discours was, welke in minimaal drie - en maximaal in zoveel stellingen als noodzakelijk was om het discours te dekken - geformuleerd werden. Deze stellingen waren op zo'n manier geformuleerd, dat de termen en verwoordingen zo dicht mogelijk bij de originele formuleringen van (wetenschappelijke) teksten, websites van organisaties, bijeenkomsten en gesprekken bleven, om er zo voor te zorgen dat zij zoveel mogelijk aansloten bij het oorspronkelijke discours. Tegelijkertijd was het belangrijk dat de stellingen zo waren geformuleerd, dat respondenten ze zouden begrijpen zonder al te veel om toelichting of uitleg te vragen.

Een Q-set bestaat meestal uit dertig tot vijftig stellingen. Voor deze Q-set waren in eerste instantie 67 stellingen geformuleerd, welke werden voorgelegd aan twee experts op het gebied van mensenrechten en aan de scriptiebegeleider. Na het verwerken van hun feedback, bleven er veertig stellingen over. Met deze stellingen zijn drie pilottests uitgevoerd om te kijken zij goed begrepen werden door respondenten. Aan zowel de mensenrechtenexperts als de respondenten uit de pilots werd ook gevraagd of zij nog bepaalde stellingen over of perspectieven op mensenrechten misten, om er zeker van de zijn dat er in het beschrijven van het concurs geen discourses waren gemist. Allen zeiden het idee te hebben dat het concurs zoals zij dat voor zich zagen in de Q-set vertegenwoordigd was.

Na deze drie pilots te hebben uitgevoerd, bleven er 37 stellingen over, welke de definitieve Q-set vormden. Deze definitieve Q-set is in tabel 1 weergegeven. Het concurs waarop de stellingen zijn gebaseerd, is uitgewerkt in paragraaf 4.1.

Tabel 1 De Q-set

Discours	Stellingen
Ethisch	<ul style="list-style-type: none"> - Mensenrechten gaan verder dan dat wat bij wet staat vastgelegd. - Wetten zijn niet alomvattend: mensenrechten zouden ook moeten gaan over levensstandaarden die niet wettelijk staan vastgelegd. - De waarden waarop mensenrechten zijn gebaseerd zijn belangrijker dan de rechten zoals deze staan vastgelegd in wetten en verdragen. - Mensenrechten dienen als bescherming van menselijke waardigheid. - Mensenrechten zijn natuurlijke* rechten, die simpelweg aan mensen toebehoren. * Bij geboorte verkregen. - Mensenrechten zijn belangrijk omdat mensen recht hebben op bepaalde minimum levensstandaarden. - Een mens heeft mensenrechten om het feit dat het een mens is. - Mensenrechten gaan over menselijke waardigheid, los van of ze wettelijk staan vastgelegd.
Juridisch	<ul style="list-style-type: none"> - Mensenrechten zouden voornamelijk moeten gaan over de rechten zoals deze na WOII in verdragsteksten zijn vastgelegd. - Als mensenrechten worden geschonden, moet hier altijd een beroep op kunnen worden gedaan binnen het rechtssysteem. - Men zou zich alleen op een mensenrecht moeten kunnen beroepen dat wettelijk staat vastgelegd. - Mensenrechten gaan niet per se over de waarden waarop het recht gebaseerd is; men spreekt pas van mensenrechten als deze rechten in een geldend verdrag of wet zijn vastgelegd.
Universalistisch	<ul style="list-style-type: none"> - Mensenrechten kunnen in verschillende situaties, contexten en omstandigheden worden toegepast, omdat de achterliggende waarden universeel zijn. - Mensenrechten gelden voor iedereen, altijd, overal en in alle omstandigheden. - Mensenrechten slaan op normen waarover consensus bestaat; argumenten voor die normen kunnen per cultuur verschillen. - In diverse wereldbeelden zijn overkoepelende, door allen gedeelde, elementen te vinden, die het mogelijk maken mensenrechten te rechtvaardigen en in culturen te verankeren.
Cultuur-relativistisch	<ul style="list-style-type: none"> - Er moet met betrekking tot mensenrechten rekening worden gehouden met het feit dat normen en waarden per context en per individu verschillen. - Culturele en levensbeschouwelijke diversiteit is te groot voor één overkoepelende theorie van mensenrechten. - Om haar betekenis te behouden, moet het karakter van mensenrechten in overeenstemming worden gebracht met historische, politieke, economische, religieuze en culturele context. - Mensenrechten zijn een westerse uitvinding, die niet in elke culturele context van toepassing is. - Mensenrechten ondermijnen diversiteit.
Theologisch	<ul style="list-style-type: none"> - Mensenrechten zijn belangrijk om mensen wereldwijd hoop te bieden. - Mensenrechten zijn belangrijk omdat we op moeten komen voor onze naasten. - We moeten ons wagen op de weg van mensenrechten in dienst van gerechtigheid. - Gemotiveerd door mijn religie reik ik uit naar mensen die hulp nodig hebben. - Gelovigen en religieuze instellingen zijn geroepen om te werken aan wezenlijke verzoening; elke poging tot religieuze of ethische rechtvaardiging van schending van de mensenrechten verhindert dit. - Ieder mens is geschapen naar het beeld van God/Allah en daarom is iedereen gelijkwaardig aan elkaar. - Geïnspireerd door mijn religie voel ik mij geroepen om te delen wat mij gegeven is. We delen met onze wereldwijde gemeenschap wat we hebben; tijd en talent, aandacht en zorg, geloof, geld en goed.
Samenwerking	<ul style="list-style-type: none"> - Mensenrechten fungeren als een overkoepelende ideologie om verschillende politieke denkbeelden met elkaar te verbinden. - Mensenrechten zijn een instrument om verschillende groepen mensen in de samenleving met elkaar te verbinden.

	<ul style="list-style-type: none"> - Mensenrechten moeten worden geïntegreerd in lokaal beleid om zo te toetsen of het beleid voldoet aan minimale standaarden. - Mensenrechten zijn een instrument om een ideale wereld te creëren. - Een lokaal mensenrechtenbeleid is belangrijk, omdat het politici, beleidsmedewerkers en burgers in staat stelt om samen te werken. - Mensenrechten fungeren als een overkoepelende ideologie om verschillende sociaal-maatschappelijke organisaties met elkaar te verbinden.
Citymarketing	<ul style="list-style-type: none"> - De gemeente Utrecht moet haar positie als mensenrechtenstad gebruiken om haar (internationale) positie te versterken. - Utrecht zou mensenrechten actief moeten integreren in lokaal beleid om zichzelf positief te onderscheiden van andere Nederlandse steden. - De gemeente Utrecht moet mensenrechten gebruiken om de stad aantrekkelijk te maken voor (toekomstige) inwoners, ondernemers en evenementen.

Vervolg Tabel 1 De Q-set

3.1.4 De P-set: participanten selecteren

De volgende stap in de Q-methodologie was de selectie van participanten. De selectiecriteria waren de volgende:

- De participant werkte voor een organisatie in Utrecht die raakvlakken heeft met mensenrechten: ofwel een functie binnen de gemeente Utrecht, ofwel een functie in de wetenschap, ofwel een functie binnen een sociaal-maatschappelijke organisatie in Utrecht. Deze criteria waren belangrijk, omdat dit de drie groepen zijn waartoe de beleidsrelevante actoren voor een lokaal mensenrechtenbeleid in Utrecht horen. Een mensenrechtencultuur in de stad staat of valt met de samenwerking tussen deze partijen.
- De participanten kwamen uit verschillende sectoren, oftewel, zij behartigden de belangen van verschillende doelgroepen en zetten zich in voor mensenrechten vanuit – op het eerste gezicht – verschillende motivaties. Zij waren bijvoorbeeld werkzaam op het terrein van ouderenbeleid tot migranten en van transgenders tot verstandelijk beperkten. Hoe verschillender de sectoren, hoe groter de kans dat er gewerkt werd vanuit een ander discours. Op deze manier is de kans dat alle mogelijke discourses uit de stad vertegenwoordigd zijn het grootst. Er is hierbij gebruik gemaakt van *theoretical sampling*: op basis van de gevonden discourses bij het mensenrechtendiscours, zijn verscheidene organisaties geselecteerd die naar verwachting handelden vanuit één van deze discourses (Jedeloo & Staa, 2009).
- Ten slotte is er ook op gelet dat er zowel participanten bij het onderzoek werden betrokken die actief waren in de mensenrechtencoalitie, als participanten die hierin niet of minder actief waren. Het is namelijk aannemelijk dat personen die actief zijn binnen de coalitie, al in grotere mate ervaren dat mensenrechten hen met elkaar verbindt, terwijl personen die niet of minder actief zijn binnen de coalitie, dit wellicht minder ervaren. Het is voor de praktijk nuttig om informatie te krijgen over of de discourses van mensen die al actief zijn in de coalitie overeenkomen met die hierin minder actief zijn, omdat dit inzicht geeft in tot in hoeverre deze personen met elkaar op een lijn liggen en samenwerking eventueel mogelijk zou zijn.

Door te letten op deze drie selectiecriteria werd gewaarborgd dat er werd voldaan aan de eisen die voor het uitvoeren van een Q-onderzoek belangrijk zijn: (1) de participanten zijn relevant voor het onderwerp 'lokale mensenrechten' en hebben naar verwachting een duidelijke mening over dit onderwerp (Exel & Graaf, 2005), (2) de actoren komen zowel verticaal als horizontaal uit diverse groepen, dat wil zeggen dat zij uit verschillende soorten organisaties komen zoals de gemeente, het maatschappelijk middenveld en de wetenschap (verticaal), maar ook uit verschillende sectoren, bijvoorbeeld van homovereniging tot Unicef (horizontaal) (Yanow, 2003, p:239) en (3) de participanten vertegenwoordigden naar verwachting verschillende discoursen (Jedeloo & Staa, 2009). Door het in acht nemen van bovenstaande selectiecriteria werd gewaarborgd dat relevante actoren aan het onderzoek deelnamen en dat de p-set goed aansloot op het mensenrechtenconкурс.

Participanten en non-respons

In eerste instantie waren er 31 personen benaderd om te participeren in het onderzoek: 22 werkzaam bij sociaal-maatschappelijke organisaties, 2 werkzaam in de wetenschap en 7 werkzaam bij de gemeente Utrecht. 15 van de benaderde personen hebben niet geantwoord of wilden niet participeren, waardoor de non-respons van dit onderzoek op 48.4% ligt. Zie bijlage 1 voor de non-respons per groep. Het aantal participanten dat deelneemt aan een Q-onderzoek hoeft echter niet hoog te zijn; het belangrijkste is dat de verschillende te verwachten discoursen door enkele deelnemers vertegenwoordigd zullen worden (Exel & Graaf, 2005).

Uiteindelijk hebben in totaal zestien personen in het onderzoek geparticipeerd. In tabel 2 wordt een overzicht gegeven van de organisaties die de personen representeerden. Wegens privacy redenen worden slechts de namen van de organisaties weergegeven en geen namen van personen of functies die zij vervullen binnen de organisatie. In deze tabel wordt ook weergegeven of de respondenten wel of niet actief zijn in de Utrechtse mensenrechtencoalitie.

In bijlage 2 worden ook andere gegevens van de participanten gepresenteerd, zoals leeftijd, geslacht, hoogst genoten opleiding, geloofsovertuiging en politieke oriëntatie.

6 respondenten werkten bij de gemeente Utrecht, 9 bij een maatschappelijke organisatie en 1 bij de universiteit. 9 respondenten waren actief in de lokale mensenrechtencoalitie, 6 niet en 1 een beetje. De gemiddelde leeftijd van de respondenten was 46 jaar. Onder de respondenten waren 4 mannen en 12 vrouwen. 6 respondenten waren niet gelovig, 3 waren moslim, 1 protestants, 1 katholiek en de overige onbekend. 12 studeerden af aan het WO(+), 3 studeerden af aan het HBO en deed 1 MTS Electro. 2 respondenten stemden PVDA, 1 GroenLinks, 1 D66 en 1 VVD. 4 anderen gaven aan links (sociaal) te zijn, 1 sociaaldemocratisch en 1 vrijzinnig. 5 respondenten wilden anoniem blijven wat betreft hun politieke oriëntatie.

Tabel 2 De P-set

Respondent	Organisatie	Actief in coalitie
1	Gemeente Utrecht	Ja
2	Gemeente Utrecht	Nee
3	Gemeente Utrecht	Ja
4	Gemeente Utrecht	Nee
5	Unicef	Ja
6	Hacking Habitat	Ja
7	College voor de Rechten van de Mens	Ja
8	Kerk in Actie	Nee
9	Gemeente Utrecht	Ja
10	Artikel 1	Ja
11	Al Amal	Ja
12	Prisma groep	Nee
13	Transgender Vereniging Utrecht	Nee
14	Gemeente Utrecht	Ja
15	Adviescommissie Ouderenbeleid	Nee
16	Universiteit Utrecht	Een beetje

3.1.5 De Q-sorteringen: het ordenen van stellingen

Nadat de stellingen waren geformuleerd en de participanten waren geselecteerd, werden er afspraken gemaakt met de participanten om de Q-sorteringen uit te voeren. Hiervoor kwamen zij naar het stadskantoor of kwam ik naar een locatie die praktisch was voor de participant, afhankelijk van de wensen van de betreffende persoon. Eén Q-sortering is digitaal afgenomen.

Elke Q-sortering werd voorafgegaan door een kort interview, waarin de participant vertelde wie hij of zij was, voor welke organisatie, in welke functie en in welke sector hij of zij werkzaam was en op welke manier zijn of haar werk raakte aan mensenrechten. Zo werd er achtergrondinformatie verkregen en eventueel al informatie over de visie van de organisatie op mensenrechten. Ook werd aan de participant gevraagd hij of zij wel of niet actief was binnen de mensenrechtencoalitie en waarom dit wel of niet het geval was. Vervolgens werd de Q-methode toegelicht en werd aan de participanten uitgelegd wat de bedoeling was.

De eerste stap in de Q-sortering was dat respondenten de zevenendertig stellingen, die gedrukt waren op kaartjes, rustig doornamen. Vervolgens ordenden zij deze stellingen op één van de volgende drie stapels: 'eens', 'oneens', of 'neutraal/niet van toepassing'. Gedurende het lezen van de stellingen en het ordenen op één van deze drie stapels, mocht de respondent eventueel om toelichting vragen bij stellingen, hardop nadenken of commentaar geven bij stellingen; deze informatie kon worden gebruikt voor de interpretatie bij de uiteindelijke analyse (Van Exel & De Graaf, 2005).

Na het verdelen van de stellingen over de drie categorieën, werd geteld hoeveel stellingen er per categorie lagen en dit werd genoteerd. Deze aantallen werden bij elkaar opgeteld om er zeker van te zijn dat de Q-set nog compleet was.

Daarna ordende de participant de stellingen volgens een normale verdeling op het zogenaamde Q speelbord (zie bijlage 3). Dit was een normale verdeling die liep van -4 (helemaal mee oneens) tot 4 (helemaal mee eens). Het aantal stellingen in een Q-

sortering dat bij een nummer mag worden neergelegd, hangt af van of de onderzoeker een stipte normale verdeling wil creëren of een plattere normale verdeling (Exel & Graaf, 2005). In deze Q-studie was gekozen voor een relatief platte verdeling. In een platte verdeling wordt namelijk veel ruimte gelaten voor sterke (on)enigheid met stellingen. Participanten in dit onderzoek hadden allemaal veel verstand van en waren zeer betrokken bij mensenrechten en daarom werd verwacht dat zij een duidelijke en sterke mening over het thema hadden; hiervoor is in deze normale verdeling ruimte gelaten.

Eerst ordende de participant de stellingen van de eens-stapel van rechts (het meest mee eens) naar links (iets minder mee eens). De twee stellingen waar hij/zij het het meeste mee eens was, legde hij/zij bij de 4 neer. De drie stellingen waar hij of zij het daarna het meest mee eens was, kwamen bij de 3 te liggen, enzovoort.

Als de participant alle stellingen van de eens-stapel over de vakjes had verdeeld, ging hij/zij verder met de stellingen van de oneens-stapel, waarbij hij/zij de stellingen ordende van links (helemaal mee oneens) naar rechts (iets minder mee oneens). In dit geval legde de participant de twee stellingen waar hij/zij het het meest mee oneens was bij de -4. De stellingen waar hij/zij het daarna het meeste mee oneens was, kwamen bij de -3 te liggen, enzovoort, tot ook deze stapel op was.

Ten slotte verdeelde de participant de stellingen van de neutraal-stapel over de overige lege plekken, waarbij de participant nog zoveel mogelijk een ordening in de stellingen probeerde aan te brengen.

Er werd geen onderscheid gemaakt tussen stellingen die bij hetzelfde nummer lagen: de twee stellingen bij de 4 waren dus evenveel waard en het maakte niet uit welke stelling onder of boven lag. Participanten werden gestimuleerd om zoveel mogelijk hardop na te denken en wanneer de onderzoeker twijfels of juist duidelijke keuzes waarnam, werd er verder gevraagd waar deze vandaan kwamen. Ook deze informatie kon gebruikt worden voor de uiteindelijke analyse; de interpretaties en toelichtingen bij de stellingen zijn een zeer belangrijk gedeelte van de Q-methodologie (Exel & Graaf, 2005).

Als alle stellingen over het speelbord waren verdeeld, mocht de participant nog één of meerdere stellingen formuleren, welke vervolgens bij één van de cijfers op het speelbord gelegd kon(den) worden. Op deze manier kregen de participanten de kans om discourses aan de orde te brengen die zij hadden gemist en die de onderzoeker niet had beschreven in het concours. Zo kon er aan het eind van het onderzoek met zekerheid worden gezegd dat alle mogelijke discourses die in Utrecht leefden daadwerkelijk in de Q-set waren opgenomen, of dat er nog andere discourses leefden die niet waren meegenomen, maar die voor de participant wel heel belangrijk waren.

Hierna werd aan de participant gevraagd om bij de vijf meest extremen aan zowel de rechter- als linkerkant en bij de eigen geformuleerde stellingen een toelichting te geven. De participant lichtte toe waarom hij/zij het eens was met de stellingen die lagen bij de 3 en 4 en waarom hij/zij het oneens was met de stellingen die lagen bij de -4 en -3. Ook bij de eigen geformuleerde stellingen en stellingen waar de participant sterk over getwijfeld had of waar hij/zij juiste en duidelijke mening over had, werd om een toelichting gevraagd. Als al deze stellingen waren behandeld, werd de participant gevraagd of hij/zij zelf nog opmerkingen had of nog bepaalde stellingen wilde toelichten, om er zeker van te zijn dat alle punten die voor de participant belangrijk waren, aan de orde waren gekomen.

De toelichtingen van de participant bij de stellingen werden gebruikt om de

resultaten van de Q-analyse toe te lichten en te interpreteren, om zo betekenis te geven aan de kwantitatieve gegevens van deze Q-analyse (Exel & Graaf, 2005). Participanten konden dezelfde stellingen bijvoorbeeld anders interpreteren, wat gevolgen zou hebben voor het vergelijken van de Q-sorteringen. Het was belangrijk om van elke participant duidelijk te hebben hoe hij/zij de meest extreme stellingen had geïnterpreteerd en op deze manier kon er een kwalitatieve betekenis worden gegeven aan de kwantitatieve resultaten.

3.1.6 Factoranalyse

De vijfde stap, het kwantitatieve gedeelte van de Q-methodologie, bestond uit het uitvoeren van een factoranalyse. De individuele rankingen van personen op de Q-sorteringen waren de input voor deze analyse. Het analyseren van de Q-sorteringen door middel van de factoranalyse is een puur objectieve methode (Exel & Graaf, 2005).

Als eerste werd de correlatiematrix van alle Q-sorteringen berekend. Deze matrix liet de mate van (on)enigheid tussen de individuele Q-sorteringen zien; oftewel de mate van verschillen en overeenkomsten in discoursen tussen de individuele participanten (Van Exel & De Graaf, 2005).

Vervolgens werd over deze correlatiematrix een factoranalyse uitgevoerd, met als doel om het aantal 'natuurlijke' groeperingen van de Q-sorteringen te identificeren, op basis van hun overeenkomsten en verschillen; oftewel om te onderzoeken hoeveel daadwerkelijk verschillende Q-sorteringen te onderscheiden waren. Participanten met vergelijkbare mensenrechtendiscoursen, werden tot dezelfde factor gerekend. De participanten behorende bij een bepaalde factor, vormden samen een discourscoalitie. Voor elke Q-sortering (participant) werd een factorloading bepaald, welke weergaf tot in hoeverre elke Q-sortering met elke factor werd geassocieerd (Idem).

Het aantal factoren, dus het aantal discourscoalities, dat uiteindelijk onderscheiden kon worden, hing af van de variabiliteit tussen de Q-sorteringen. Hoe groter de verschillen waren, hoe meer discourscoalities er bestonden. Hoe meer overeenkomsten, hoe beperkter het aantal discourscoalities was. De factoranalyse genereerde minimaal twee en maximaal zeven discourscoalities (Schmolck, 2014).

Na de factoranalyse, werden de factoren geroteerd. Er werd begonnen met het maximaal van zeven factoren en afhankelijk van de eisen die de onderzoeker aan de factoren stelde, kwam er uit de rotatie de uiteindelijke set van discourscoalities (op het analyseproces en de keuzes voor bepaalde vormen van factoranalyse, rotaties en eisen wordt in paragraaf 4.2.1 verder op ingegaan).

Elke uiteindelijke factor stond voor een discourscoalitie welke een groep vertegenwoordigde met een gedeeld discours met betrekking tot mensenrechten. Participanten in dezelfde discourscoalitie correleerden in hoge mate met elkaar, maar juist in lagere mate met participanten uit andere discourscoalities (Exel & Graaf, 2005).

Een laatste stap voor het beschrijven en interpreteren van de factoren, was het berekenen van de factorscores. De factorscore van een stelling was de genormaliseerde gewogen gemiddelde score van een stelling (de Z-score) van respondenten, waardoor de factor gedefinieerd werd. Gebaseerd op deze Z-scores werden stellingen toegewezen aan de originele normale verdeling, wat resulteerde in een geïdealiseerde Q-sortering voor elke factor: een hypothetische respondent met een loading van 100% op die factor, zou de stellingen op die manier geordend hebben (Idem).

Toen de factoren waren berekend, kon worden bekeken hoe hoog de loadings van de Q-sorteringen waren op de verschillende factoren. Als de factor loading van een

respondent een bepaalde grens overschrijdt ($p < 0.01$), werd dit een *defining variable* genoemd (Idem).

Meestal zijn de stellingen die aan beide extremen van de factor te vinden zijn, de kenmerkende stellingen van die factor. Deze werden gebruikt om een eerste beschrijving van het discours dat de factor respresenteerde te geven. Om uitspraken te kunnen doen over de verschillen en overeenkomsten tussen de factoren, werden de verschillen in scores op de stellingen berekend en werden de geïdealiseerde Q-sorteringen met elkaar vergeleken. Uiteindelijk zijn echter de interpretaties die de respondenten aan de stellingen hebben gegeven de belangrijkste data. Op basis hiervan kan een factor daadwerkelijk worden geïnterpreteerd en kan worden beschreven hoe groot de overeenkomsten en verschillen tussen de factoren zijn (Idem).

Tot zover het kwantitatieve gedeelte van de Q-methodologie. Na het uitvoeren van de factoranalyse, kwam een kwalitatieve methodiek om de hoek kijken: het interpreteren van de cijfers door er betekenis aan te geven aan de hand van de interviews en toelichtingen van respondenten. Op welke manier dit kwalitatieve materiaal is geanalyseerd, wordt in de volgende paragraaf uitgewerkt.

3.1.7 Analyse van het kwalitatief materiaal

Zoals hierboven is beschreven, werd er voorafgaand aan de Q-sortering een kort interview afgenomen bij de respondenten. Ook gaven respondenten een toelichting bij de vijf meest extreme stellingen aan elke kant van het speelbord, hadden de respondenten de mogelijkheid om zelf nog één of meerdere stellingen te formuleren en konden zij overige opmerkingen kwijt. Als de respondent daar goedkeuring voor gaf, werd alle gesproken tekst opgenomen. Als de respondent daar geen goedkeuring voor gaf, werden er notities gemaakt die achteraf werden uitgewerkt. De digitale Q-sorteringen was voorzien van een digitale toelichting bij de in totaal tien meest extreme stellingen.

De interviews en toelichtingen zijn getranscribeerd. Vervolgens zijn de teksten op twee manieren gecodeerd: door middel van axiale en selectieve codering. Axiaal coderen betekent dat delen van de tekst met dezelfde code op verschillen en overeenkomsten worden vergeleken (Strauss & Corbin, 1998, p:123). Selectief coderen houdt in dat er naar uitzonderingen op de gevonden codes wordt gezocht (Idem, p:143).

De codes die er waren, kwamen overeen met de zeven verschillende mensenrechtendiscoursen. Bij het selectief coderen werden er categorieën aan de bestaande codes toegevoegd aan de hand van stellingen die respondenten zelf hadden geformuleerd of opmerkingen die zij hadden gemaakt. Dit kon worden gebruikt om eventuele discoursen die in het beschrijven van het mensenrechtenconкурс waren gemist, toe te lichten. Tijdens het axiaal coderen werden er per respondent uitspraken en toelichtingen behorende bij een bepaald discours en toelichtingen bij stellingen uit een specifiek discours, bij die categorie ondergebracht. Aan de cijfers die bijvoorbeeld wat zeiden over het universalistisch discours, werd betekenis gegeven door de verschillende toelichtingen die onder deze categorie vielen te raadplegen en met elkaar te vergelijken. Zowel de toelichtingen behorende bij één categorie werden met elkaar vergeleken, omdat de interpretaties van dezelfde stelling per respondent kon verschillen, als ook de interpretaties behorende bij de ene discourscoalitie met interpretaties behorende bij de andere discourscoalitie.

3.2 Validiteit en betrouwbaarheid

Hieronder zal beargumenteerd worden waarom dit Q-onderzoek valide en betrouwbaar is.

3.2.1 Validiteit

Met de validiteit van een onderzoek wordt bedoeld dat het onderzoek meet wat de onderzoeker wil meten. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen interne en externe validiteit (Boeije, Hart, & Hox, 2009, p: 149).

Interne validiteit

De interne validiteit van een Q-onderzoek heeft onder andere te maken met of de participant wel daadwerkelijk zegt wat hij of zij denkt tijdens het sorteren van de stellingen. Daarom werd er na het sorteren van alle stellingen een toelichting gevraagd bij de meest extreme stellingen en bij stellingen waarvan de onderzoeker had opgemerkt dat de respondent erover twijfelde of er juist heel resoluut een besluit over nam. Ook werd de respondent zelf gevraagd of hij/zij aan het einde nog opmerkingen had. Hierdoor kon er met zekerheid worden gezegd dat de manier waarop de participant de stellingen had geordend, overeenkwam met de manier waarop de participant over mensenrechten dacht (Exel & Graaf, 2005). Soms kwam het bijvoorbeeld voor dat tijdens het gesprek achteraf de participant er zelf achter kwam dat bepaalde stellingen eigenlijk niet helemaal goed lagen en dan kon dit veranderd worden.

De inhoudsvaliditeit van de Q-methode is hoog, doordat vóór het formuleren van de stellingen al goed is nagedacht over alle mogelijk discoursen die er bestaan met betrekking tot mensenrechten. Deze zijn geformuleerd in stellingen, welke weer zijn voorgelegd aan experts en in pilots. Op deze manier werd verzekerd dat alle discoursen vertegenwoordigd waren en dat zij goed te begrijpen waren. Dit werd ook achteraf gecontroleerd door respondenten te vragen of ze nog bepaalde discoursen hadden gemist of andere vragen of opmerkingen hadden.

Externe validiteit

Bij externe validiteit gaat het om de vraag of de resultaten te generaliseren zijn naar een grotere populatie (Boeije, Hart & Hox, 2009, p:153). Dit was in dit onderzoek niet het geval, omdat de perspectieven op mensenrechten van de deelnemende participanten niet te generaliseren zijn naar alle betrokkenen bij mensenrechten in Utrecht of Nederland. Dit is echter geen probleem, omdat dit ook niet is wat een Q-onderzoek beoogt te onderzoeken. De onderzoeker is specifiek geïnteresseerd in de perspectieven van de deelnemende participanten op mensenrechten, het gaat er bijvoorbeeld niet om of de rest van Nederland deze perspectieven deelt. De resultaten van een Q-onderzoek, gelden dus specifiek voor de participanten die hebben deelgenomen. Als je over een grotere groep individuen of organisaties uitspraken zou willen doen dan zul je ook onder hen het Q-onderzoek uit moeten voeren (Watts & Stenner, 2008).

3.2.2 Betrouwbaarheid

Met de betrouwbaarheid van een onderzoek wordt bedoeld dat bij een herhaling van het onderzoek met dezelfde opzet en methode, er hetzelfde resultaat uitkomt (Boeije, Hart &

Hox, 2009, p:148). De belangrijkste vorm van betrouwbaarheid voor de Q-methode is de replicerbaarheid, dus dat de Q-sortering met dezelfde stellingen en onder dezelfde respondenten zal leiden tot dezelfde factoren. Het is gebleken dat voor een Q-sortering geldt dat als deze opnieuw wordt uitgevoerd onder dezelfde groep mensen, 80% of meer van de respondenten de Q-sortering hetzelfde zal doen (Exel & Graaf, 2005).

Verder is de Q-sortering voor de participanten een meer intense methode van onderzoek dan bijvoorbeeld interviews, omdat zij worden gedwongen om heel bewust over stellingen en keuzes na te denken en hen ook nog wordt gevraagd om daarbij toelichtingen te geven. Dit zorgt er echter wel voor dat antwoorden niet zomaar worden gegeven; juist doordat de respondent hier zo over nadenkt, is dit een controle van de betrouwbaarheid van antwoorden (Idem). Doordat interpretaties achteraf ook nog weer met de respondenten werden nagegaan, weten we zeker dat de onderzoeker ze heeft gebruikt en geïnterpreteerd zoals de participanten bedoeld hebben.

3.3 Samenvatting

In dit hoofdstuk is uitgelegd wat de Q-methodologie is en welke stappen er in deze methode gezet moeten worden om tot antwoorden op de empirische deelvragen te komen.

De Q-methode is een methode waarmee perspectieven van personen op een bepaald onderwerp in kaart kunnen worden gebracht en kunnen worden vergeleken. De eerste stap in dit Q-onderzoek naar het mensenrechtendiscours in Utrecht was om het mensenrechtenconours – het geheel van mensenrechtendiscoursen – te beschrijven. Dit gebeurde op basis van klein literatuuronderzoek en een secundaire analyse.

Vervolgens is de *p-set* aan de orde gekomen: de participanten die aan het onderzoek deelnamen. Op basis van drie selectiecriteria zijn participanten benaderd, wat uiteindelijk heeft geleid tot een *p-set* van zestien participanten, uit de gemeente Utrecht, het maatschappelijke middenveld en van de universiteit Utrecht. Daarna is de *Q-set* beschreven: de stellingen die participanten in het Q-onderzoek moesten ordenen. Een individuele ordening van de stellingen wordt een Q-sortering genoemd. Over alle Q-sorteringen samen werd een factoranalyse uitgevoerd, waaruit bleek hoeveel en welke discourscoalities er met betrekking tot mensenrechten bestaan in Utrecht. Aan de hand van een analyse door axiaal en selectief coderen van een interview met de respondent voorafgaand aan het onderzoek en interpretatie van de stellingen die de respondent aan de stellingen had gegeven, werden de cijfermatige resultaten van de factoranalyse geïnterpreteerd en beschreven. Op die manier konden zij eerlijk met elkaar worden vergeleken.

Voor nu, *first things first*. De stellingen uit de Q-set die in tabel 1 zijn beschreven, komen niet uit de lucht vallen. Zij komen voort uit het mensenrechtenconours. Daarom wordt in het volgende hoofdstuk over de resultaten eerst een antwoord gegeven op de empirische deelvraag '*welke mensenrechtendiscoursen zijn er te onderscheiden?*'

4. Resultaten

"De vragen zijn voor de wetenschap het brood des levens, niet de antwoorden", zo stelde Willem de Sitter (1872-1934), wiskundige, astronoom en natuurkundige, ooit (Sitter-Suermondt, 1948, p:33). Of dit de waarheid is of niet, daar kan over gediscussieerd worden. Mijn waarheid is het in ieder geval niet, want zonder nieuwe antwoorden kan de wetenschap niet worden gevoed. Ik ben geen astronoom, maar ik heb wel het vermoeden dat er in mijn sterren iets anders staat geschreven: de antwoorden doen er wél toe en in dit hoofdstuk zal dan ook antwoord worden gegeven op de drie empirische deelvragen.

In de eerste paragraaf wordt het mensenrechtenconours beschreven, in paragraaf 4.2 worden de discourscoalities in kaart gebracht en in paragraaf 4.3 worden deze met elkaar vergeleken om de overeenkomsten en verschillen te analyseren. Ten slotte zullen in de laatste, concluderende, paragraaf de antwoorden op de vragen samengevat worden.

4.1 Het mensenrechtenconours

We beginnen met stap 1 van de Q-methodologie: het in kaart brengen van de verschillende mensenrechtendiscoursen, die samen het mensenrechtenconours vormen. Aan de hand van de onderzoeksmethode zoals beschreven in paragraaf 3.1.2 werden zeven verschillende discoursen met betrekking tot mensenrechten gevonden. Welke dit zijn en wat deze inhouden, wordt hieronder uitgewerkt. In bijlage 4 wordt het overzicht weergegeven van de bronnen die gebruikt zijn om het mensenrechtenconours in kaart te brengen.

4.1.1 Het ethisch discours

Een aantal visies op mensenrechten is voortgekomen uit het filosofische, ook wel ethische, discours over de natuur van de mens, over de natuurlijke rechten en over de ethische grenzen die zitten aan hoe we met elkaar behoren om te gaan (Lauren, 2011, p:17).

Het ethisch perspectief is sterk *waardengericht*. Het fundament van mensenrechten is de menselijke waardigheid en de rechten verzekeren een menswaardig bestaan. Deze rechten zijn noodzakelijk om de waardigheid van de mens te waarborgen en zij gelden ongeacht de politieke cultuur waarin men leeft en onafhankelijk van juridische teksten. Mensenrechten zijn gebaseerd op bepaalde waarden en deze waarden bepalen de mensenrechtelijke status van een recht, niet het feit dat zo'n recht gecodificeerd is in een document van hoger rechtskracht. Vanuit het ethische perspectief draaien mensenrechten dus voornamelijk om fundamentele waarden die door het recht moeten worden beschermd of waarop het recht gebaseerd is. Mensenrechten zijn belangrijk omdat mensen recht hebben op bepaalde minimum levensstandaarden, die deze waardigheid moeten beschermen (Cliteur, 1999, p:13-14).

De nadruk op *menselijke waardigheid* komt ook naar voren op de website van het college voor de rechten van de mens:

*"Mensenrechten (...) moeten ervoor zorgen dat iedereen kan leven in menselijke waardigheid. Mensenrechten zijn belangrijk omdat zij tot doel hebben de menselijke waardigheid van ieder mens te beschermen."*⁴

Mensen hebben mensenrechten om het feit dat zij *mens zijn*, onafhankelijk van omstandigheden en niet per se omdat deze ergens staan vastgelegd in een bindend verdrag of wet of omdat zij gebaseerd zijn op bepaalde kwalificaties, zoals burgerschap of andere wettelijke titels. Mensenrechten behoren toe aan elk individu als gevolg van het mens-zijn, *los van of deze rechten wettelijk staan vastgelegd* (Sen, 2004).

De ethische benadering van mensenrechten kijkt dus verder dan de bekende verdragen; die documenten komen voort uit dieperliggende motivaties, welke te maken hebben met fundamentele normen en waarden van de mens. Het gaat om de betekenis die achter deze wetten schuilt; om de redenen waarom deze rechten zijn vastgelegd. Mensenrechten zijn vaak een inspiratie voor wetgeving, maar zij hebben een dieperliggende betekenis. Wetgeving is een bijkomend feit en niet waar mensenrechten in eerste instantie voor bedoeld zijn. Mensenrechtenverklaringen kunnen dus worden gezien als formuleringen van ethische eisen en wensen en zijn dus geen pure wettelijke claims (Idem).

Dit ethische perspectief kwam ook terug in een persoonlijk gesprek dat ik voerde met een mensenrechtenexpert binnen de gemeente Utrecht. Zij vertelde dat mensenrechten draaien om de achterliggende ethische waarde, waarbij het recht dient als een ultimatum remedium; om mensenrechten te beschermen als deze worden geschonden (persoonlijke mededeling, 10 april 2015).

Implementatie van mensenrechten kan vanuit het ethisch perspectief net zo goed plaatsvinden buiten wetgeving om en een 'mensenrechtentheorie' moet niet puur gezocht worden in de juridische modellen, zoals nu veel gebeurt. Het kan ook worden gezocht in bijvoorbeeld publieke erkenning en een publieke beweging die mensenrechtenschendingen in de gaten houdt. Dit kan plaatsvinden zonder dat deze rechten wettelijk vastgelegd zijn. Erkende mensenrechten hoeven dus niet per se bij wet zijn vastgelegd, maar zij kunnen soms zelfs beter onder de aandacht worden gebracht en beschermd worden door publieke discussie (Sen, 2004).

De overtuiging dat erkenning van mensenrechten belangrijker is dan het justitieel vastleggen ervan, komt voort uit het idee dat de ethische kracht van mensenrechten groter is in de praktijk, wanneer het sociale erkenning en status krijgt. Ook wanneer dit niet ingebed is in een wettelijk instituut. Ook zonder wettelijk vast te leggen kunnen actiegroepen voor mensenrechten bestaan en kunnen schendingen gemonitord en aangepakt worden door het vergroten van sociale druk. Wereldwijd zijn NGO's bijvoorbeeld in toenemende mate betrokken bij activiteiten ter bevordering van mensenrechten, door middel van publieke discussie en het creëren draagvlak aan de ene kant en het openbaar maken en bekritisieren van schendingen aan de andere kant. Deze acties komen niet alleen van toegewijde mensenrechtenorganisaties, maar ook van andere organisaties die zich op één of andere manier bezighouden met het verbeteren

⁴ <http://www.mensenrechten.nl/>, geraadpleegd op 30 mei 2015.

van het leven van mensen. De rechten waar door deze organisaties een beroep op wordt gedaan, hebben niet per se een wettelijke status in het betreffende land, maar de verdediging van mensenrechten is niet bij voorbaat nutteloos in de afwezigheid van wettelijk opgeschreven rechten. Zelfs al heeft een aantal mensenrechten een wettelijke status, het daadwerkelijk waarborgen van mensenrechten vraagt om publiek activisme, welke onderscheiden moet worden van het wetgevingsproces zelf (Idem).

Door middel van communicatie en het op gang brengen van een publieke discussie, kunnen mensenrechten dus invloed hebben zonder afhankelijk te zijn van een dwingende of bindende wetgeving. Neem bijvoorbeeld het recht om te spreken: het is een recht van een langzame spreker om niet naar de achtergrond te verdwijnen in een publieke bijeenkomst, dat is een belangrijk recht voor zelfrespect en ook belangrijk voor het publieke goed. Dit soort rechten zijn meestal echter niet zo letterlijk vastgelegd in de wet. De bescherming van dit soort rechten moet dan ook ergens anders worden gezocht en mensenrechten zijn lang niet altijd effectief wanneer zij alleen worden gezien als een juridische afdwingbaarheid of wetgeving (Idem).

Samenvatting

In het ethisch discours gaan mensenrechten verder dan wat bij wet is vastgelegd: wetten zijn namelijk niet alomvattend en daarom zouden mensenrechten ook moeten gaan over standaarden die niet bij wet staan vastgelegd. De waarden waarop mensenrechten zijn gebaseerd, zijn belangrijker dan het feit dat deze rechten juridisch zijn vastgelegd. Vooropgesteld gaan mensenrechten over menselijke waardigheid, ongeacht of deze wel of niet bij wet staat vastgelegd. Mensenrechten zijn namelijk natuurlijke rechten, die simpelweg aan alle mensen toebehoren om het feit dat zij allemaal mens zijn.

4.1.2 Het juridisch discours

Het idee dat mensenrechten iets zijn wat iedereen 'gewoon' zou moeten hebben, ongeacht of dit wel of niet in de wetgeving is vastgelegd, wordt door veel mensen als dubieus beschouwd en het zou tekort schieten aan overtuigingskracht. Tegenover de groep mensen die mensenrechten ziet als fundamentele, betekenisvolle waarden ongeacht of deze al dan niet op papier zijn vastgelegd, staat de groep die mensenrechten betekenisloos, leeg en nutteloos vindt zolang deze niet zijn vastgelegd (Sen, 2004).

Een citaat dat het juridisch perspectief op mensenrechten goed weergeeft, is de volgende:

"Rights, the substantive right is to the child of law; from real laws come real rights; but from imaginary laws, from 'law of nature', can come only imaginary rights" (Bentham & Bowring, 1843, p: 523).

Met bovenstaand citaat wordt bedoeld dat als 'rechten' alleen maar in het hoofd van mensen zitten, maar niet zijn vastgelegd – zoals bepaalde omgangsnormen – deze rechten dan tot niets leiden. Alleen als we deze waarden daadwerkelijk vastleggen, kunnen zij leiden tot rechten die in praktijk te waarborgen zijn. Natuurlijke rechten, dus zoals er naar rechten gekeken wordt vanuit een ethisch perspectief, zijn volgens het juridische discours leeg. Zij krijgen inhoud en betekenis door ze vast te leggen, alleen dan kunnen zij leiden tot de gewenste gevolgen. Als mensenrechten worden

geschonden, moet hier altijd een beroep op kunnen worden gedaan binnen het rechtssysteem (Sen, 2004).

In tegenstelling tot het ethisch perspectief, staan in het juridisch perspectief dus niet de achterliggende waarden van het recht centraal, maar men spreekt pas van mensenrechten als deze rechten in een verdrag of grondwet staan vastgelegd. Het gaat wel om normen die fundamenteel zijn voor menselijke waardigheid, maar deze moeten door middel van het recht gehandhaafd kunnen worden. Wat niet in de wetten staat vastgelegd, valt in deze benadering dus buiten het mensenrechtenbegrip. Mensenrechten zijn rechten die in documenten van hoger rechtskracht zijn vastgelegd en die door de rechten kunnen worden gehandhaafd (Cliteur, 1999, p:14-15).

Mensenrechten worden vaak direct geassocieerd met verdragen, wetten en verklaringen. De rechten zoals die in deze documenten beschreven zijn, worden vaak gezien als dé mensenrechten. Als men vanuit een juridische invalshoek over mensenrechten praat, wordt er vaak verwezen naar de rechten zoals deze na WOII in verdragsteksten zijn vastgelegd (Cliteur, 1999, p:14-15).

Het allereerste onderzoeksrapport dat in opdracht van de gemeente Utrecht is geschreven over mensenrechten in Utrecht bevat dit juridische perspectief. Het onderzoek richtte zich op de vraag op welke manier gemeentelijk beleid bijdraagt aan de bescherming van de mensenrechten die zijn opgetekend in verdragen, met als doel te inventariseren hoe de gemeente met haar beleid invulling geeft aan internationale mensenrechtenverdragen. Om tot dit doel te komen zijn tien beleidsterreinen tegen het licht gehouden van grote internationale mensenrechtenverdragen (Gemeente Utrecht, 2011, p:5).

Ook op de websites van mensenrechtenorganisaties uit Utrecht, wordt duidelijk naar het juridische aspect van mensenrechten verwezen. Neem bijvoorbeeld Artikel 1 Midden-Nederland, waarin de missie als volgt geformuleerd is:

*"Stichting Art.1 MN is een mensgerichte organisatie die zich op basis van haar maatschappelijke betrokkenheid en overtuiging inzet voor een samenleving waarin het beginsel van gelijke behandeling – zoals vastgelegd in artikel 1 van de Grondwet, alsmede in de gelijke behandelingswetgeving en in het strafrecht – wordt gerespecteerd en gehandhaafd. Art.1 MN zet zich maximaal actief in voor het bevorderen van gelijke behandeling en het voorkomen en bestrijden van discriminatie in de provincie Utrecht."*⁵

Ook op de website van de werkgroep mensenrechten van D66 in Utrecht, blijkt dat bij hen het juridische kader een belangrijke rol speelt:

"Bij mensenrechten denken veel mensen aan internationale organisaties, verdragen en acties van NGO's in het kader van mensenrechtenschendingen in verre landen. Mensenrechten(schendingen) spelen echter ook op lokaal niveau een rol. D66 staat onder meer voor de bescherming van de individuele rechten en vrijheden van iedereen en op alle niveaus. In de werkgroep Mensenrechten kijken wij daarom door een mensenrechtelijke bril naar lokale uitdagingen. Van belang daarbij zijn

⁵ <http://www.art1middennederland.nl/>, geraadpleegd op 30 mei 2015.

*diverse internationale en Europese verdragen, de Grondwet en rechterlijke uitspraken”.*⁶

Samenvatting

In het juridisch discours gaan mensenrechten dus niet per se over de waarden waarop het recht gebaseerd is, maar men spreekt pas van mensenrechten als deze rechten wettelijk staan vastgelegd. Men zou zich alleen op een mensenrecht moeten kunnen beroepen dat wettelijk staat vastgelegd, waarbij met name wordt verwezen naar de rechten zoals deze na WOII zijn vastgelegd. Als mensenrechten worden geschonden, moet hier altijd een beroep op kunnen worden gedaan binnen het rechtssysteem.

4.1.3 Het universalistisch discours

Na de oorlog werd een visie geformuleerd voor alle mensen en voor alle naties, die werd vastgelegd in de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens; vanaf toen is er gewerkt aan het verwezenlijken van universele standaarden (Lauren, 2011, p:18).

Het universaliteitsbeginsel van mensenrechten wordt al direct duidelijk in artikel 1 uit de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, waarin een claim wordt gedaan op haar universalisme. Het zijn kosmopolitische rechten en zijn wereldwijd van belang als een gedeelde standaard voor alle mensen en alle naties. De *World Conference of Human Rights* stelde zelfs dat de universele natuur van deze rechten en vrijheden buiten kijf staat (Bielefeldt, 1995).

Vanuit een universalistisch perspectief wordt gesteld dat mensenrechten speciale rechten zijn voor iedereen. Ze zijn gegrond in de menselijke natuur en daardoor onvervreemdbaar. Om mensenrechten te hebben, hoeft men niets anders te zijn dan mens zijn - wat overeenkomt met het ethisch perspectief - . Mensenrechten overstijgen hiermee culturen. Voorstanders van het universalisme vinden dan ook dat de verschillen in vrijheid en rechten die daadwerkelijk bestaan tussen samenlevingen, vaak sterk worden overdreven. In verschillende wereldbeelden zijn overkoepelende waarden te vinden, die het mogelijk maken om mensenrechten in verschillende culturen te verankeren (Preis, 1996).

Mensenrechten gelden voor iedereen, altijd, overal en in alle omstandigheden. Op de website van het college voor de rechten van de mens wordt bijvoorbeeld gesteld:

*"De rechten van de mens, of kortweg de mensenrechten, zijn rechten die ieder mens toekomen, waar ook ter wereld. Staten hebben met elkaar afgesproken deze rechten voor iedereen te zullen garanderen. Voor iedereen, dus ongeacht ras, kleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke of andere mening, nationale of maatschappelijke afkomst, welstand, geboorte of enige andere status."*⁷

Het concept van mensenrechten kent een westerse oorsprong, aangezien zij zijn ontstaan in Europa en Noord-Amerika. Dit betekent echter niet dat het hele idee van mensenrechten alleen maar gelinkt is aan de westerse cultuur en filosofie, en daarom alleen maar toepasbaar zou zijn in westerse samenlevingen. Ook in het westen

⁶ <https://utrecht.d66.nl/werkgroep-mensenrechten/>, geraadpleegd op 30 mei 2015.

⁷ <http://www.mensenrechten.nl/>, geraadpleegd op 30 mei 2015

ondervonden mensenrechten veel weerstand van culturele en religieuze groeperingen en heeft zij verschillende revoluties overleefd (Bielefeldt, 1995).

Ook is gebleken dat mensenrechten pluralisme juist erkennen, doordat het zeer verschillende groepen in staat stelt op politiek terrein onder de noemer van mensenrechten samen te werken. In het licht van pluralisme, blijken mensenrechten juist een kans te bieden voor een normatieve consensus die etnische, culturele en religieuze grenzen overstijgt. Vanuit dit perspectief worden mensenrechten dus niet gezien als een set van westerse waarden gezien die aan de wereld wordt opgelegd, maar juist als een concept dat beoogt om een universele erkenning van pluralisme en verschil, verschillende religies, culturen, politieke overtuigingen, en manieren van leven te bevorderen (Idem).

Sommige universalisten erkennen echter wel dat er soms te weinig wordt gekeken naar de variaties die er bestaan binnen lokale culturen. Zowel door de tijd heen, als op hetzelfde tijdstip: zij stellen dat er overkoepelende normen en waarden zijn, maar dat interpretaties van en argumenten voor deze normen en waarden per cultuur kunnen verschillen (Baumgartner & Boender, 2014).

Samenvatting

Alhoewel sommige universalisten zullen stellen dat mensenrechten gaan over normen waarover consensus bestaat, maar dat argumenten voor die normen kunnen verschillen, stelt men in het universalistisch discours dat er in diverse wereldbeelden overkoepelende elementen te vinden zijn, die het mogelijk maken om mensenrechten in culturen te verankeren. Juist omdat de achterliggende waarden universeel zijn, kunnen mensenrechten in verschillende situaties, contexten en omstandigheden worden toegepast. De hoofdboodschap van een ware universalist: mensenrechten gelden voor iedereen, altijd, overal en in alle omstandigheden.

4.1.4 Het cultuurrelativistisch discours

Het discours van de cultuurrelativisten vormt een tegengeluid op het universalistische perspectief op mensenrechten. Het universalistische discours zou niet voldoende rekening houden met de omstandigheden in verschillende culturen. Cultuurrelativisten stellen dat vrijheden en beperkingen per samenleving verschillen en dat er wat dat betreft een oneindig aantal aanpassingen van de verklaringen van mensenrechten kunnen zijn. Hierdoor zouden deze rechten niet zijn vast te leggen in regels die universeel zijn en om deze redenen kan het universalisme dat ten grondslag ligt aan mensenrechten in twijfel worden getrokken. Verwezenlijking van de 'universele' mensenrechten zou alleen mogelijk zijn als deze principes voortkomen uit de specifieke lokale omstandigheden. Wat in de ene samenleving wordt gezien als normaal en gepast, hoeft in de andere samenleving namelijk helemaal niet als zodanig te worden opgevat. Praktijken en normen verschillen over de hele wereld (Baumgartner & Boender, 2014).

Cultuurrelativisten stellen dat er verschillende culturele interpretaties van mensenrechten zijn. Als het gaat over mensenrechten dient rekening te worden gehouden met het feit dat waarden en normen contextafhankelijk zijn en per individu kunnen verschillen. In plaats van een algemene mensenrechten wetgeving, neemt men vanuit het cultuurrelativistisch perspectief lokale culturele tradities en instituties als vertrekpunt. Om te zorgen dat mensenrechten effectief zijn, moeten deze zijn geaard in cultuur, moeten lokale gemeenschappen gehoord worden en culturele behoeften

beschermd worden. Op deze manier blijft de culturele diversiteit van bijvoorbeeld een stad behouden (Berg & Oomen, 2013, p:23-24). Als hier geen rekening mee wordt gehouden, zouden mensenrechten diversiteit ondermijnen. Deze gedachtegang komt voort uit een klassiek cultureel antropologische benadering van mensenrechten. In deze benadering wordt het universele karakter van mensenrechten verworpen en de nadruk gelegd op het feit dat verschillende mensen verschillende concepten van 'rechten' hebben (Baumgartner & Boender, 2014).

Ook menen cultuurrelativisten dat het universele internationale wettelijk kader een uitvinding is van het westen. Zij zien de universele verklaring van de rechten van de mens als een opsomming van rechten en vrijheden die cultureel, ideologisch en politiek gezien niet universeel zijn. De huidige mensenrechtennormen bevatten een puur westerse of christelijke bias, waardoor zij ethocentrisch zijn en daardoor slechts beperkt kunnen worden toegepast (Preis, 1996). De kosmopolitische claim van mensenrechten heeft als kritiekpunt dat een dussdanig universalisme slechts betrekking heeft op de wereldwijde dominantie van één specifieke cultuur: het culturele imperialisme van Westerse staten. Hierdoor worden zij beschouwd als een westerse uitvinding met een begrensde toepasbaarheid (Bielefeldt, 1995).

De opvatting dat er zoiets bestaat als onoverkoombare hindernissen tussen de waarden van verschillende culturen, komt voort uit diverse gedachtegangen. De eerste gedachtegang is de claim op uniekheid, welke vaak naar voren wordt gebracht door critici op westerse waarden, verdedigers van lokale ethische normen en religieuze en culturele separatisten. Aan de andere kant komt de gedachtegang van deze claim op uniekheid van westerse particularisten. Het gevoel van individualisme en traditie van individuele rechten en vrijheden zou iets unieks zijn voor geciviliseerde samenlevingen en daarmee niet per se universeel zijn. Opvattingen over rechtvaardigheid, recht, reden en liefde zouden vooral, of zelfs specifiek, westerse waarden zijn (Sen, 2004).

De iets minder radicale cultuurrelativisten stellen echter dat er niet per definitie moeilijkheden hoeven te ontstaan bij het algemeen gebruiken van universele basisprincipes als fundament van mensenrechten, zolang er rekening wordt gehouden met de relevantie ervan in de lokale omstandigheden bij het exact invulling geven aan die mensenrechten (Baumgartner & Boender, 2014).

Samenvatting

In het cultuurrelativistisch discours worden mensenrechten dus gezien als een westerse uitvinding, die niet in elke culturele context van toepassing is. Er moet met betrekking tot mensenrechten rekening worden gehouden met het feit dat normen en waarden per context en per individu verschillen. Vanwege deze culturele en levensbeschouwelijke diversiteit, is een overkoepelende theorie van mensenrechten niet mogelijk. Om te zorgen dat mensenrechten hun betekenis behouden, moet haar karakter in overeenstemming worden gebracht met historische, politieke, economische, religieuze en culturele context. Gebeurt dit niet, dan ondermijnen mensenrechten diversiteit.

4.1.5 Het theologisch discours

Het waarde-perspectief zoals kenmerkend is voor eerdergenoemd ethisch discours, komt ook terug in het theologisch discours. Binnen het theologisch discours wordt gesteld dat er overeenstemming is over de wederzijdse erkenning van menselijke wezens over hun onvervreembare waardigheid. Dit idee van menselijke waardigheid heeft haar oorsprong in verschillende culturen en religies en houdt in dat alle mensen met gelijk

respect moeten worden behandeld. Ieder mens is immers geschapen naar het beeld van God en daarom is iedereen gelijkwaardig aan elkaar (Bielefeldt, 1995).

Er wordt beweerd dat het democratisch ideaal dat binnen mensenrechten zo belangrijk is, geïnspireerd en gewaarborgd is door het christelijk ideaal van universele liefde. Een aantal visies op mensenrechten zijn dan ook voortgekomen uit religie, geloof, toewijding of een plichtsgevoel om voor (lijdende) naasten te zorgen (Lauren, 2011, p:17). Alle grote religies in de wereld houden zich bezig met menselijke verantwoordelijkheid voor anderen. Ondanks verschillen, delen alle religies een soort van universele ontevredenheid over hoe de wereld in elkaar zit en zij hebben een gedeelde opvatting over hoe de wereld zou moeten zijn. Deze visie op hoe de wereld zou moeten zijn, wordt ingevuld door de waarde en de waardigheid van menselijk leven en de plichten die dit meebrengt ten opzichte van mensen die lijden. Elke religie zou beogen om egocentrisme te overstijgen en rekening te houden met de behoeften van anderen, door zich naar hen toe te gedragen op een manier zoals zij zouden willen dat anderen zich richting hen zouden gedragen (Idem).

Een aantal organisaties in Utrecht die zich inzetten voor mensenrechten, lijken hiertoe gemotiveerd te zijn door hun religie. Op de websites van een aantal organisaties wordt dit duidelijk genoemd. Zo opent de website van 'Kerk in Actie' bijvoorbeeld met:

*"Geïnspireerd door Jezus Christus, willen wij delen wat ons gegeven is. Om in Nederland en wereldwijd mensen hoop te bieden en tot hun recht te laten komen."*⁸

Ook op de website van 'kerk en vrede' is het theologisch discours terug te vinden:

*"Kerk en Vrede (...) gelooft dat we ons kunnen en moeten wagen op de weg van de actieve geweldloosheid in dienst van de gerechtigheid. Een weg die lang geleden begon bij de profeten van Israël en de volgelingen van Jezus. Een weg die bewandeld werd en wordt door mensen als Gandhi, Martin Luther King, Aung Suu Kyi en talloze anderen van wie we de namen niet kennen (...). Elke poging tot religieuze of ethische rechtvaardiging van militair geweld (...), verhindert het werken aan wezenlijke verzoening waartoe gelovigen en religieuze instellingen zijn geroepen."*⁹

Samenvatting

In het theologisch discours staat voorop dat iedereen geschapen is naar het beeld van God en dat daarom iedereen gelijkwaardig is aan elkaar. Mensenrechten zijn belangrijk omdat we op moeten komen voor onze naasten en we moeten ons wagen op de weg van mensenrechten in dienst van gerechtigheid. Mensen uit het theologisch discours, zijn vaak gemotiveerd door religie om mensen te helpen en geïnspireerd door hun religie om te delen wat zij hebben. Verder kunnen mensenrechten mensen wereldwijd hoop bieden en verhindert elke religieuze rechtvaardiging van schending van mensenrechten het werken aan wezenlijke verzoening.

⁸ <http://www.kerkinactie.nl/>, geraadpleegd op 2 juni 2015.

⁹ <http://www.kerkenvrede.nl/>, geraadpleegd op 2 juni 2015.

4.1.6 Het samenwerkingsdiscours

Vanuit een politiek perspectief kunnen mensenrechten gezien worden als een politieke mythe of een symbolisch verhaal dat voortkomt uit het ideaal om een utopische wereld orde te creëren, waarin mensenrechten een middel zijn om tot dit doel te komen. Mensenrechten worden dan gezien als instrument om een ideale wereld te creëren.

Accardo, Grimheden en Starl (2012) geven tien redenen waarom het toepassen van mensenrechten op lokaal niveau een meerwaarde heeft voor de stad, waaronder het argument dat een proactief mensenrechtenbeleid bijdraagt aan sociale cohesie. Het zou personen met elkaar en aan de stad verbinden en op deze manier kunnen mensenrechten leiden tot een breed scala aan maatschappelijke initiatieven in de stad. Ook al verschillen bepaalde personen of groepen op veel vlakken van elkaar, vaak is samenwerking toch mogelijk onder de noemer van mensenrechten (Bielefeldt, 1995).

Mensenrechten kunnen daarom een instrument zijn om verschillende groepen met elkaar te verbinden. Vanuit dit perspectief geloven steden dat door te verwijzen naar mensenrechten, de sociale cohesie bevorderd kan worden en er op die manier verbindingen tussen verschillende groepen in de stad kunnen worden gelegd. Op die manier kunnen mensenrechten helpen om verschillende actoren met elkaar te verbinden binnen een gedeeld kader; mensen die soep uitdelen en mensen die ouderen in een rolstoel helpen, zien ineens dat zij beiden aan het werk zijn voor mensenrechten en kunnen zich onder die noemer met elkaar verbonden voelen (Oomen & Baumgärtel, 2012).

Ook uit persoonlijke gesprekken met meerdere mensenrechtenexperts binnen de gemeente Utrecht, bleek dat zij dachten dat mensenrechten verbindend kunnen werken voor verschillende organisaties en groepen in de stad en dat linkse en rechtse politieke partijen onder de paraplu van mensenrechten goed samen zouden kunnen werken (persoonlijke mededeling, 10 april 2015 en 15 april 2015).

Accardo, Grimheden en Starl (2012) noemen verder dat mensenrechten kunnen bijdragen aan het verbeteren van dienstverlening: het mensenrechtenkader biedt kwalitatieve en kwantitatieve standaarden voor het monitoren en het beoordelen van de structuur, de processen en uitkomsten van beleid en de impact op de burgers. In deze zin verwachten steden dat het verwijzen naar specifieke rechten richting geeft aan hoe bepaalde sociale problemen benaderd moeten worden. In dat opzicht fungeren mensenrechten als kader, waarbinnen beleid vormgegeven wordt en waarin getoetst kan worden of het lokale beleid voldoet aan minimale standaarden.

Ook door de experts werd genoemd dat mensenrechten gebruikt kunnen worden om te toetsen of het lokaal beleid voldoet aan bepaalde minimale standaarden waar mensen recht op hebben. Het toetsen van lokaal beleid aan mensenrechtenstandaarden gebeurde in 2011 voor het eerst, toen tien beleidsterreinen tegen het licht werden gehouden van internationale mensenrechtenverdragen (Sakkers, 2015a).

Het politieke discours bestaat dus eigenlijk uit twee takken: aan de ene kant mensenrechten als verbindend concept en aan de andere kant mensenrechten om in te spelen op problemen in de stad, dat wil zeggen toetsen of het beleid voldoet aan minimale standaarden om op die manier het welzijn van de inwoners te garanderen. Mensenrechten worden in die laatste vorm gebruikt als een soort van 'checklist' voor beleid, waarbij zij fungeren als een instrument om beleid te toetsen aan bepaalde minimale standaarden waar mensen recht op hebben. Mensenrechten kunnen ook nuttig zijn om verschillende politieke partijen met elkaar te verbinden en om consistentie te

ontwikkelen tussen verschillende beleidsissues, wat uiteindelijk kan leiden tot efficiënter en effectiever beleid (Berg & Oomen, 2013, p:175-176).

Samenvatting

Het politiek discours omvat dus verschillende aspecten. Mensenrechten zouden verschillende politieke denkbeelden met elkaar kunnen verbinden, evenals verschillende groepen mensen in de samenleving en sociaal-maatschappelijke organisaties. Daarnaast kunnen mensenrechten geïntegreerd worden in lokaal beleid, om zo te toetsen of beleid voldoet aan bepaalde minimale standaarden. Ten slotte zouden mensenrechten een instrument kunnen zijn om een ideale wereld te creëren.

4.1.7 Het citymarketing discours

In de context van mondialisering moeten steden steeds meer met elkaar concurreren, waardoor citymarketing om de stad nationaal en internationaal te positioneren en een sterke stadsidentiteit te ontwikkelen een grotere rol is gaan spelen.

Citymarketing kan als volgt worden gedefinieerd: *'the coordinated use of marketing tools supported by a shared customer-oriented philosophy, for creating, communicating, delivering, and exchanging urban offerings that have value for the city's customers and the city's community at large'* (Braun 2008, p:180). Voor de stad heeft citymarketing een meerwaarde, omdat, net als bij bedrijven, zij hun 'business' veilig kunnen stellen in een dynamische en competitieve omgeving. Waar bij bedrijven de meerwaarde zit in winst, betekent meerwaarde voor steden het welzijn van de stad (Idem).

Een stap verder dan citymarketing gaat *citybranding*: er wordt een bepaalde meerwaarde voor de stad gecreëerd door de stad een soort van 'merk' toe te kennen. Voor bedrijven is zo'n merk meer dan het product alleen, en het merk kan door bepaalde positieve associaties de verkoop stimuleren. Voor steden geldt dit ook: een stad kan bepaalde positieve of negatieve associaties oproepen bij mensen en zo de reputatie en populariteit van de stad beïnvloeden. De stad kan worden gezien als haar eigen merk (Braun, 2008, p:2).

In de context van citybranding beogen steden een positief beeld van zichzelf neer te zetten, om zo symbolische en economische meerwaarde te realiseren. Met deze toegevoegde waarde van de 'city brand' hopen zij de positie van de stad als verblijf, zakelijk locatie of bestemming te versterken (Idem, p:36).

In deze context kunnen mensenrechten ook worden toegepast om de stad niet alleen op nationaal niveau van andere steden te onderscheiden, maar ook om de internationale positie van de stad te versterken (Oomen & Berg, 2014). Ook voor Utrecht was dit een paar jaar geleden één van de redenen om zich te gaan focussen op lokale mensenrechten: zij was op zoek naar nieuwe concepten om de stad internationaler te maken (Sakkers, 2015a). De identiteit van mensenrechtenstad kan ook door de stad worden gebruikt als een vorm van citybranding (Oomen & Baumgärtel, 2014), een manier waarop een stad zich kan onderscheiden van andere steden en om de identiteit van de stad te versterken. Vanuit dit perspectief kunnen mensenrechten worden gebruikt als een instrument voor citymarketing; om de stad aantrekkelijker te maken voor (toekomstige) inwoners, ondernemers en evenementen. Mensenrechten worden dan gebruikt om ervoor te zorgen dat de stad zich onderscheidt van zijn concurrenten, oftewel van andere steden. Steden die aandacht besteden aan mensenrechten en de titel

van mensenrechtenstad dragen, onderscheiden zichzelf positief van andere steden (Berg & Oomen, 2013, p:26).

Beleid wordt in toenemende mate in termen van mensenrechten geframed, omdat steden steeds meer ervaren hoe mondialisering leidt tot behoefte aan kosmopolisme en openheid naar de wijdere wereld op stedelijk niveau. Hierbij komt de nadruk te liggen op het belang van een unieke stadsidentiteit. De stad 'branden' als 'mensenrechtenstad' bevordert het beeld dat mensen van de stad hebben en laat tegelijkertijd aan haar inwoners zien dat de gemeentelijke overheid rekening houdt met en aandacht heeft voor het welzijn van haar burgers (Oomen & Berg, 2014). Ook Accardo, Grimheden en Starl (2012) noemen stadsdiplomatiek als doel van mensenrechten: het kan een positief internationaal imago geven en relaties met andere steden, landen en internationale organisaties bevorderen.

Het verwijzen naar mensenrechten dient dan om een specifieke, kosmopolitische stadsidentiteit te benadrukken; mensenrechten als een vorm van citybranding. De stad kan dan de ambitie om bij te dragen aan het bevorderen van internationale mensenrechten tegelijkertijd gebruiken om aan stadsdiplomatiek te doen, bijvoorbeeld door het geven van onderdak aan buitenlandse mensenrechtenactivisten, zoals dat ook in Utrecht momenteel gebeurt met het zogenaamde 'Shelter City' project (Oomen & Berg, 2014): een project waarbij internationale mensenrechtenactivisten die in hun thuisland worden bedreigd voor drie maanden onderdak krijgen in Utrecht.

Samenvatting

Vanuit het citymarketing discours zouden steden mensenrechten actief kunnen integreren in lokaal beleid om zichzelf op die manier positief te onderscheiden van andere steden en om de stad aantrekkelijk te maken voor inwoners, ondernemers en evenementen. Zodra een stad mensenrechtenstad is, kan deze reputatie gebruikt worden om de internationale positie van de stad te versterken.

4.1.8 Conclusie

Nu het mensenrechtenconкурс in kaart is gebracht kan antwoord worden gegeven op de eerste empirische deelvraag: welke mensenrechtendiscoursen kunnen er worden onderscheiden? Het bleek dat er zeven discoursen met betrekking tot mensenrechten bestaan, namelijk het ethische discours, het juridische discours, het universalistische discours, het cultuurrelativistische discours, het theologische discours, het samenwerkingsdiscours en ten slotte het citymarketing discours. In tabel 3 worden de discoursen samengevat weergegeven.

Tabel 3 Het mensenrechtenconours

Discours	Samenvatting
Ethisch	Mensenrechten gaan verder dan wat bij wet is vastgelegd: wetten zijn namelijk niet alomvattend en daarom zouden mensenrechten ook moeten gaan over standaarden die niet bij wet staan vastgelegd. De waarden waarop mensenrechten zijn gebaseerd, zijn belangrijker dan het feit dat deze rechten juridisch zijn vastgelegd. Vooropgesteld gaan mensenrechten over menselijke waardigheid, ongeacht of deze wel of niet bij wet staat vastgelegd. Mensenrechten zijn namelijk natuurlijke rechten, die simpelweg aan alle mensen toebehoren om het feit dat zij allemaal mens zijn.
Juridisch	Mensenrechten gaan niet per se over de waarden waarop het recht gebaseerd is, maar men spreekt pas van mensenrechten als deze rechten wettelijk zijn vastgelegd. Men zou zich alleen op een mensenrecht moeten kunnen beroepen dat wettelijk staat vastgelegd, waarbij met name wordt verwezen naar de rechten zoals deze na WOII zijn vastgelegd. Als mensenrechten worden geschonden, moet hier altijd een beroep op kunnen worden gedaan binnen het rechtssysteem.
Universalistisch	Mensenrechten gaan over normen waarover consensus bestaat, argumenten voor die normen kunnen verschillen. In diverse wereldbeelden zijn overkoepelende elementen te vinden, die het mogelijk maken om mensenrechten in culturen te verankeren. Juist omdat deze achterliggende waarden universeel zijn, kunnen mensenrechten in verschillende situaties, contexten en omstandigheden worden toegepast; mensenrechten gelden voor iedereen, altijd, overal en in alle omstandigheden
Cultuur-relativistisch	Mensenrechten worden gezien als een westerse uitvinding, die niet in elke culturele context van toepassing is. Er moet met betrekking tot mensenrechten rekening worden gehouden met het feit dat normen en waarden per context en per individu verschillen. Vanwege deze culturele en levensbeschouwelijke diversiteit, is een overkoepelende theorie van mensenrechten niet mogelijk. Om te zorgen dat mensenrechten hun betekenis behouden, moet haar karakter in overeenstemming worden gebracht met historische, politiek, economische, religieuze en culturele context, gebeurt dit niet, dan ondermijnen mensenrechten diversiteit.
Theologisch	Iedereen is geschapen naar het beeld van God en daarom is iedereen gelijkwaardig aan elkaar is. Mensenrechten zijn belangrijk omdat we op moeten komen voor onze naasten en we moeten ons wagen op de weg van mensenrechten in dienst van gerechtigheid. Mensen uit een theologisch discours zijn vaak gemotiveerd door religie om mensen te helpen en geïnspireerd door hun religie om te delen wat zij hebben. Verder kunnen mensenrechten mensen wereldwijd hoop bieden en verhindert elke religieuze rechtvaardiging van schending van mensenrechten om te werken aan wezenlijke verzoening.
Samenwerking	Mensenrechten kunnen verschillende politieke denkbeelden met

	elkaar verbinden, evenals verschillende groepen mensen in de samenleving of sociaal-maatschappelijke organisaties. Daarnaast kunnen mensenrechten geïntegreerd worden in lokaal beleid, om zo te toetsen of beleid voldoet aan bepaalde minimumstandaarden. Ten slotte zouden mensenrechten een instrument kunnen zijn om een ideale wereld te creëren.
Citymarketing	Steden kunnen mensenrechten actief integreren in lokaal beleid om zichzelf op die manier positief te onderscheiden van andere steden en om de stad aantrekkelijk te maken voor inwoners, ondernemers en evenementen. Zodra een stad mensenrechtenstad is, kan deze reputatie gebruikt worden om de internationale positie van de stad te versterken.

Vervolg Tabel 3 Het mensenrechtenconours

4.2 De discourscoalities

Nu we weten welke mensenrechtendiscoursen er kunnen worden onderscheiden, kan worden geanalyseerd welke van deze discoursen we terug zien bij betrokkenen bij lokale mensenrechten in Utrecht, welke discourscoalities er bestaan, en wat hun overeenkomsten en verschillen zijn. Voordat de tweede en derde empirische deelvragen beantwoord worden, zal eerst kort worden toegelicht hoe er tot deze resultaten is gekomen. Hieronder volgt een korte uitleg over de Q-analyse die is uitgevoerd.

4.2.1 De Q-analyse

De Q-sorteringen van de zestien participanten zijn geanalyseerd met behulp van het programma PQmethod versie 2.35¹⁰. Door middel van de analyse in dit programma werd duidelijk welke discoursen er onder de participanten leven, hoeveel wezenlijk verschillende Q-sorteringen er te onderscheiden zijn en tot in hoeverre de Q-sorteringen van elkaar verschillen of met elkaar overeenkomen. Participanten die de stellingen op een vergelijkbare manier gesorteerd hadden, werden onder dezelfde factor geclusterd. De participanten die dezelfde factor deelden, vormen samen een discourscoalitie. Om te achterhalen hoeveel en welke discourscoalities te onderscheiden zijn, zijn de volgende stappen gezet:

- Stap 1: aan de hand van een *centroid factor analysis* is een analyse gemaakt van zowel 2, 3, 4, 5, 6 en 7 factoren. Uit een Q-factor analyse kunnen namelijk 2 tot en met 7 uiteindelijke factoren ontstaan. Om te weten hoeveel factoren er voor dit onderzoek te onderscheiden waren, was het daarom noodzakelijk de analyse voor alle mogelijke aantallen uit te voeren (Schmolck, 2014). Wanneer de factoren voldeden aan de twee belangrijkste eisen – een eigenvalue van groter dan 1 en ten minste 2 Q-sorteringen die significant op die factor *loaden* (Watts & Stenner, 2008) – werden deze factoren meegenomen voor de uiteindelijke analyse. Vervolgens werd de *centroid factor analysis* uitgevoerd.

¹⁰ <http://schmolck.userweb.mwn.de/qmethod/>

- Stap 2: nadat de *centroid factor analysis* was uitgevoerd, werd er een rotatie uitgevoerd aan de hand van de *varimax methode*.
- Stap 3: er werd besloten hoeveel factoren er werden meegenomen, dus hoeveel discourscoalities er waren. Deze werden daadwerkelijk geanalyseerd, waarna werd weergegeven welke respondenten tot welke coalitie behoren, welke stellingen en discoursen kenmerkend zijn voor elke discourscoalitie en wat de overeenkomsten en verschillen zijn tussen de coalities.

Nadat de Q-analyse over 2 tot en met 7 factoren was uitgevoerd, bleek dat er bij het aantal van 2 factoren werd voldaan aan de belangrijkste eisen:

1. De eigenwaarden van de factoren waren groter dan 1
2. Tenminste twee Q-sorteringen die significant op die factor loaden

Dit betekent dat er twee discourscoalities kunnen worden onderscheiden onder de participanten. De correlatiematrix en de ongeroteerde factor matrix met de eigenwaarden, vindt u respectievelijk in bijlage 5 en 6. In tabel 4 vindt u de geroteerde factor matrix, waarin wordt weergegeven wat de *defining variables* per factor zijn, oftewel welke respondenten bij welke discourscoalitie horen.

De eerste discourscoalitie bestaat uit 10 participanten, de tweede uit 6. Alhoewel de factorladingen van respondent 16 heel dicht bij elkaar liggen op beide factoren, wordt deze respondent in de hierop volgende beschrijvingen van de discourscoalities op basis van de iets hogere waarde op factor 2 bij discourscoalitie 2 gerekend.

De 10 personen die tot discourscoalitie 1 behoren, kijken over het algemeen vanuit hetzelfde perspectief naar mensenrechten en de 6 personen die tot discourscoalitie 2 behoren kijken ook op dezelfde manier naar mensenrechten.

In tabel 5 staan de geïdealiseerde Q-sorteringen per factor weergegeven. Dit houdt in dat een participant met een 100% score op die factor, de stellingen op de weergegeven manier zou hebben geordend op het speelbord. De karakteriserende stellingen voor een discourscoalitie, zijn de stellingen die liggen op de vijf meest extremen aan weerszijden van het speelbord (dus 4, 3, -4, -3), welke pas echt betekenis krijgen als er wordt gekeken naar de interpretaties die er door de respondenten aan zijn gegeven (Exel & Graaf, 2005). Ook in andere scores kan, in combinatie met de interpretatie van respondenten, interessante informatie verborgen zitten en daarom werd ook hier op gelet.

Wat de meest extreme stellingen en het dominante en kenmerkende discours per discourscoalitie zijn, wordt in de volgende paragrafen uitgewerkt.

*Tabel 4 De geroteerde factor matrix:
een X definieert een definiërend sort*

Loadings		
Qsort	Factor 1	Factor 2
1	0.6495X	0.4354
2	0.5197X	0.4233
3	0.3039	0.4968X
4	0.7914X	0.3453
5	0.7246X	0.3761
6	0.7082X	0.2810
7	0.6320X	0.1481
8	0.6785X	0.2376
9	0.8464X	0.0463
10	0.2418	0.6168X
11	0.0739	0.5241X
12	0.3438	0.6408X
13	0.0355	0.6036X
14	0.7671X	0.1654
15	0.6995X	0.1956
16	0.4230	0.4320X
%	34	17
expl.Var.		

Tabel 5: geïdealiseerde Q-sort waarde voor elke stelling

Nr.	Stelling	Factor	
		1	2
1	Mensenrechten zijn belangrijk om mensen wereldwijd hoop te bieden.	+2	0
2	Mensenrechten kunnen in verschillende situaties, contexten en omstandigheden worden toegepast, omdat de achterliggende waarden universeel zijn.	+3	0
3	Mensenrechten gelden voor iedereen, altijd, overal en in alle omstandigheden.	+4	-2
4	Er moet met betrekking tot mensenrechten rekening worden gehouden met het feit dat normen en waarden per context en per individu verschillen.	-2	0
5	Mensenrechten slaan op normen waarover consensus bestaat; argumenten voor die normen kunnen per cultuur verschillen.	0	+1
6	Mensenrechten gaan verder dan dat wat bij wet staat vastgelegd.	+1	+2
7	Wetten zijn niet alomvattend: mensenrechten zouden ook moeten gaan over levensstandaarden die niet wettelijk staan vastgelegd.	-1	-1
8	De waarden waarop mensenrechten zijn gebaseerd zijn belangrijker dan de rechten zoals deze staan vastgelegd in wetten en verdragen.	0	+2
9	Mensenrechten dienen als bescherming van menselijke waardigheid.	+3	+4
10	De gemeente Utrecht moet haar positie als mensenrechtenstad gebruiken om haar (internationale) positie te versterken.	+1	-3
11	Mensenrechten zijn natuurlijke* rechten, die simpelweg aan mensen toebehoren. * Bij geboorte verkregen.	+2	+1
12	Mensenrechten zijn belangrijk omdat we op moeten komen voor onze naasten.	0	+3
13	Culturele en levensbeschouwelijke diversiteit is te groot voor één overkoepelende theorie van mensenrechten.	-3	-2
14	Om haar betekenis te behouden, moet het karakter van mensenrechten in overeenstemming worden gebracht met historische, politieke, economische, religieuze en culturele context.	-2	-1
15	We moeten ons wagen op de weg van mensenrechten in dienst van gerechtigheid.	0	+2
16	Mensenrechten zijn een westerse uitvinding, die niet in elke culturele context van toepassing is.	-4	-2
17	Mensenrechten fungeren als een overkoepelende ideologie om verschillende politieke denkbeelden met elkaar te verbinden.	-1	-1
18	Mensenrechten zijn een instrument om verschillende groepen mensen in de samenleving met elkaar te verbinden.	+1	+1
19	Gemotiveerd door mijn religie reik ik uit naar mensen die hulp nodig hebben.	-3	-1
20	Mensenrechten moeten worden geïntegreerd in lokaal beleid om zo te toetsen of het beleid voldoet aan minimale standaarden.	+2	+2
21	Mensenrechten ondermijnen diversiteit.	-4	-3
22	Utrecht zou mensenrechten actief moeten integreren in lokaal beleid om zichzelf positief te onderscheiden van andere Nederlandse steden.	0	-1

Nr.	Stelling	Factor	
		1	2
23	Gelovigen en religieuze instellingen zijn geroepen om te werken aan wezenlijke verzoening; elke poging tot religieuze of ethische rechtvaardiging van schending van de mensenrechten verhindert dit.	-1	0
24	Mensenrechten zijn belangrijk omdat mensen recht hebben op bepaalde minimum levensstandaarden.	+1	+3
25	In diverse wereldbeelden zijn overkoepelende, door allen gedeelde, elementen te vinden, die het mogelijk maken mensenrechten te rechtvaardigen en in culturen te verankeren.	+1	0
26	Mensenrechten zouden voornamelijk moeten gaan over de rechten zoals deze na WOII in verdragsteksten zijn vastgelegd.	-1	-4
27	Mensenrechten zijn een instrument om een ideale wereld te creëren.	-1	-1
28	Een lokaal mensenrechtenbeleid is belangrijk omdat het politici, beleidsmedewerkers en burgers in staat stelt om samen te werken.	+1	0
29	Ieder mens is geschapen naar het beeld van God/Allah en daarom is iedereen gelijkwaardig aan elkaar.	-2	+1
30	Geïnspireerd door mijn religie voel ik mij geroepen om te delen wat mij gegeven is. We delen met onze wereldwijde gemeenschap wat we hebben; tijd en talent, aandacht en zorg, geloof, geld en goed.	-3	0
31	De gemeente Utrecht moet mensenrechten gebruiken om de stad aantrekkelijk te maken voor (toekomstige) inwoners, ondernemers en evenementen.	0	-2
32	Als mensenrechten worden geschonden, moet hier altijd een beroep op kunnen worden gedaan binnen het rechtssysteem.	+2	+1
33	Men zou zich alleen op een mensenrecht moeten kunnen beroepen dat wettelijk staat vastgelegd.	-2	-4
34	Een mens heeft mensenrechten om het feit dat het een mens is.	+4	+4
35	Mensenrechten gaan over menselijke waardigheid, los van of ze wettelijk staan vastgelegd.	+3	+3
36	Mensenrechten fungeren als een overkoepelende ideologie om verschillende sociaal-maatschappelijke organisaties met elkaar te verbinden.	0	+1
37	Mensenrechten gaan niet per se over de waarden waarop het recht gebaseerd is; men spreekt pas van mensenrechten als deze rechten in een geldend verdrag of wet zijn vastgelegd.	-1	-3

Vervolg tabel 5 geïdealiseerde Q-sort waarde voor elke stelling

4.2.2 Discourscoalitie 1: het universalistisch en ethisch discours

In deze paragraaf wordt beschreven welke respondenten er tot discourscoalitie 1 behoren en zal worden beschreven hoe deze discourscoalitie er inhoudelijk uitziet. Dat wil zeggen, welke discourses er in deze coalitie sterk leven en welke juist niet.

*Demografische informatie:*¹¹ discourscoalitie 1 wordt gekenmerkt door 10 participanten, waarvan er 5 werkzaam zijn bij de gemeente Utrecht en 5 bij een sociaal-maatschappelijke organisatie. Het gaat om 7 vrouwen en 3 mannen. 8 van deze respondenten heeft WO(+) gestudeerd en 2 hebben gestudeerd op HBO niveau. De gemiddelde leeftijd is 47 jaar. 1 van deze respondenten is moslim, 5 zijn niet gelovig, 1 is protestants en 3 wilden liever anoniem blijven wat betreft geloofsovertuiging. Er zitten 2 PVDA'ers in deze groep, 1 D66'er, 1 GroenLinks stemmer, 2 links georiënteerden, 1 vrijzinnige en 3 personen wilden hun politieke overtuiging liever niet bekend maken. 7 zijn actief binnen de Utrechtse mensenrechten coalitie, 3 niet.

Karakteriserende stellingen

Hieronder worden de stellingen weergegeven welke in een geïdealiseerde Q-sortering voor discourscoalitie 1 op de meest extreme waarden aan de eens- en oneens-kant zouden liggen (zie tabel 5). Deze stellingen zijn de karakteriserende stellingen voor de eerste discourscoalitie.

De vijf stellingen waar de participanten het het meeste mee eens zijn, zijn de volgende:

Bij de '4' (meest mee eens) op het spelbord zouden liggen:

- ☺ Mensenrechten gelden voor iedereen, altijd, overal en in alle omstandigheden.
- ☺ Een mens heeft mensenrechten om het feit dat het een mens is.

Bij de '3' (iets minder mee eens) op het spelbord zouden liggen:

- ☺ Mensenrechten gaan over menselijke waardigheid, los van of ze wettelijk staan vastgelegd.
- ☺ Mensenrechten kunnen in verschillende situaties, contexten, en omstandigheden worden toegepast, omdat de achterliggende waarden universeel zijn.
- ☺ Mensenrechten dienen als bescherming van menselijke waardigheid.

De vijf stellingen waar de participanten in deze discourscoalitie het het meest mee oneens zijn, zijn de volgende:

Bij de '-3'(iets minder mee oneens) op het spelbord zouden liggen:

- ✗ Geïnspireerd door mijn religie voel ik mij geroepen om te delen wat mij gegeven is. We delen met onze wereldwijde gemeenschap wat we hebben; tijd en talent, aandacht en zorg, geloof, geld en goed.
- ✗ Gemotiveerd door mijn religie reik ik uit naar mensen die hulp nodig hebben.

¹¹ In bijlage 7 worden de demografische gegevens van de twee discourscoalities met elkaar vergeleken. Er werden in deze vergelijking geen aanzienlijke verschillen in demografie gevonden, maar een korte toelichting bij de vergelijking was de moeite waard.

- ✘ Culturele en levensbeschouwelijke diversiteit is te groot voor één overkoepelende theorie van mensenrechten.

Bij de '-4' (meest mee oneens) op het speelbord zouden liggen:

- ✘ Mensenrechten ondermijnen diversiteit.
- ✘ Mensenrechten zijn een westerse uitvinding, die niet in elke culturele context van toepassing is.

Participanten zijn het dus sterk eens met twee stellingen die betrekking hebben op het universalistisch discours en drie stellingen die betrekking hebben op het ethische discours. Weerstand bestaat er tegen het cultuurrelativistische discours, welke drie van de vijf meest extreme stellingen aan de oneens kant uitmaken. Aan die kant liggen ook twee stellingen met betrekking tot het theologische discours.

Hieronder zullen de stellingen per discours aan de hand van interpretaties en toelichtingen van participanten besproken worden. Op die manier wordt duidelijk wat de motieven van de respondenten zijn geweest om de specifieke stellingen op de betreffende plek te leggen, dus waarom zij het zo eens of oneens zijn met deze stellingen.

Het dominante discours

Het universalistisch discours

Participanten uit discourscoalitie 1 zijn van mening dat mensenrechten voor iedereen, altijd, overal en in alle omstandigheden gelden, omdat de achterliggende waarden van deze rechten universeel zijn. Het maakt niet uit wat de cultuur van een betreffende samenleving is; het feit dat samenlevingen verschillend zijn, beïnvloedt de universaliteit van mensenrechten niet. Mensen zijn in de basis allemaal mensen en om dat gegeven hebben zij dezelfde rechten. Zo beargumenteert een respondent:

"Mensenrechten gaan uiteindelijk over bepaalde waarden, die voor elke samenleving en voor elke persoon hetzelfde zijn. Dus ongeacht wat het wereldbeeld is, elk wereldbeeld, elke levensbeschouwing, elke cultuur, heeft bepaalde waarden die allemaal hetzelfde zijn." (Respondent 1: coalitie 1)

In deze coalitie heerst sterk het idee dat er bepaalde universele waarden zijn die voor iedereen hetzelfde zijn. Ondanks dat samenlevingen verschillen, willen mensen over het algemeen allemaal hetzelfde. Dit wordt door één van de participanten toegelicht:

"Als je aan honderd mensen vraagt wat de ideale wereld is, dan is de ideale wereld dat je niet elke dag van negen tot vijf moet werken, dat je tijd hebt om met je familie en vrienden rond te hangen en dat je kan zijn wie je wilt zijn. Daar zijn we nog best wel simpel in, gelukkig. Dus als dat de ideale wereld is, dan zitten daar de mensenrechten in dat jij niet alleen maar een slaaf bent om productie te draaien, dat je kan rondhangen met degene die je liefhebt ook al zijn die misschien verschillend van jou en dat je kan zijn wie je wilt zijn. Dat is vrij universeel." (Respondent 6: coalitie 1)

Respondenten zijn er dus sterk van overtuigd dat mensenrechten universeel zijn. Daarbij geven zij aan dat deze universaliteit heel erg belangrijk is, omdat het een basis vormt voor hoe wij als mensen met elkaar omgaan. De universaliteit van mensenrechten geldt in deze context als basis voor een kader dat richting geeft aan omgangsnormen tussen mensen, waardoor mensen weten wat een ander van hen verwacht en wat zij van een ander mogen verwachten. In de woorden van één van de respondenten:

"Het is gewoon fijn dat mensenrechten voor iedereen, altijd en overal gelden, dat je een bepaalde basis hebt waar je vanuit kan gaan. Je moet het mensenrechtenkader als basis gebruiken, waarvan iedereen binnen een maatschappij weet dat ze zich daar op kunnen beroepen en dat zie die van een ander kunnen verwachten. Ik denk dat je het bijna net als het verkeerssysteem zou moeten zien: als iedereen continu door rood gaat rijden, dan kun je er niet meer vanuit gaan dat op het moment dat jouw stoplicht op groen staat, dat je kan fietsen. Het is fijn dat je weet 'hé, het is groen, ik mag nu fietsen, het is nu mijn beurt'." (Respondent 5: coalitie 1)

Kort samengevat draait het er in dit universalistisch discours voor respondenten uit discourscoalitie 1 om dat mensenrechten voor iedereen, altijd en overal gelden, omdat de onderliggende waarden ervan universeel zijn. In de basis willen alle mensen in alle samenlevingen hetzelfde en deze gemeenschappelijke basis geeft richting aan hoe wij als mensen met elkaar om zouden moeten gaan.

Het ethisch discours

'Een mens heeft mensenrechten om het feit dat het een mens is', 'mensenrechten dienen als bescherming van menselijke waardigheid' en 'mensenrechten gaan over menselijke waardigheid, los van of ze wettelijk staan vastgelegd', zo luiden de stellingen uit het ethisch discours waar respondenten uit discourscoalitie 1 het sterk mee eens zijn.

Dat een mens mensenrechten heeft om het feit dat het een mens is, staat voorop voor deze groep. Aansluitend bij het universalistisch discours wordt hierin gesteld dat een mens simpelweg mensenrechten heeft om zijn mens-zijn. Dit geldt voor iedereen, ongeacht wie of wat je bent en waar je vandaan komt. Voor velen is deze aanname het fundament van mensenrechten:

"Op basis van je mens-zijn heb je recht op mensenrechten, dus dat is verder helemaal onafhankelijk van je status of van je afkomst. Dit is het fundament van waarom mensenrechten belangrijk zijn, waarom die normen zijn zoals ze zijn en waarom ze beschermd moeten worden. Mensenrechten zijn voor iedereen, het vloeit gewoon voort uit het mens-zijn." (Respondent 7: coalitie 1)

Het feit dat wij allemaal mensen zijn, zou een groot genoeg argument moeten zijn voor het feit dat iedereen recht heeft op mensenrechten. Het mens-zijn wordt door de groep gezien als dé gemeenschappelijke deler van alle verschillende mensen wereldwijd in verschillende samenlevingen:

"Wat ons bindt, is mens-zijn. De context, cultuur en individuele verschillen zouden niet moeten uitmaken. Dus zwart, wit, jong, oud, dat maakt toch niets uit!" (Respondent 1: coalitie 1)

Het mens-zijn is dus de reden waarom wij mensenrechten hebben. Een belangrijk gegeven dat bij het mens-zijn hoort, is menselijke waardigheid. Mensenrechten dienen volgens de participanten uit discoursescoalitie 1 daarom als bescherming van menselijke waardigheid. Elk mens bezit deze waardigheid en dit mag nooit ofte nimmer aangetast worden. Vrijwel alle respondenten legden daarom de stelling 'mensenrechten dienen ter bescherming van menselijke waardigheid' resoluut bij de 'meest mee eens' neer op het speelbord. Bij het lezen van het woord 'menselijke waardigheid', gaven meerdere respondenten aan 'ja, daar gaat het over!'. Dat geldt ook voor de volgende respondent:

"Menselijke waardigheid, dat is eigenlijk de onderliggende waarde van mensenrechten. Het gaat echt om menselijke waardigheid en de afspraken gaan over hoe je die menselijke waardigheid kunt beschermen, wat die menselijke waardigheid is en wanneer die wordt geschonden." (Respondent 7: coalitie 1)

Het maakt voor de respondenten in principe geen verschil of deze waardigheid al dan niet wettelijk is vastgelegd. Menselijke waardigheid is onafhankelijk van wetgeving. Het is een bezit van mensen om het feit dat zij mens zijn, zoals de eerdere stelling luidde. Ook met de stelling 'mensenrechten gaan over menselijke waardigheid, los van of ze wettelijk staan vastgelegd', is deze groep het daarom sterk eens; ook als bepaalde mensenrechten niet vastgelegd zijn of zouden zijn, zouden mensen er nog steeds recht op hebben:

"Als mensenrechten niet zouden zijn vastgelegd, dan zouden mensen nog steeds het recht hebben op zelfbeschikking, op het jezelf kunnen uiten en om te zijn wie je bent." (Respondent 6: coalitie 1)

Niet de rechten zoals deze in verdragen en wetten zijn vastgelegd bepalen wanneer mensenrechten worden geschonden; het is de menselijke waardigheid die bepaalt wanneer er sprake is van schending van mensenrechten. Zodra de waardigheid van een persoon wordt aangetast, dan worden ook zijn mensenrechten aangetast. Dit staat los van of deze waardigheid vastgelegd is in een juridisch document. Eén van de respondenten beargumenteert dat het meer gaat om een gevoel:

"De waardigheid is bepalend, die waardigheid bepaalt of rechten geschonden worden. Of het dan vastgelegd is of niet dat maakt niet uit, want je weet dat die waardigheid wordt geschonden. Als je voelt dat de menselijke waardigheid van iemand wordt geschonden, dan weet je ook dat zijn mensenrechten geschonden zijn. Dat geldt bijvoorbeeld voor Roma en rechten om Roma te zijn. Dus niet: Roma mogen er zijn als ze integreren zoals wij en leven als niet Roma. Dan tast je feitelijk de waardigheid van die mensen aan." (Respondent 8: coalitie 1)

Mensenrechten gaan volgens deze groep dus verder dan de wet. Mensenrechten gaan over zaken die de menselijke waardigheid betreffen, ook wanneer deze menselijke waardigheid niet wettelijk is vastgelegd. Een mens heeft mensenrechten, dat wil zeggen het recht op een waardig bestaan, om het feit dat hij of zij een mens is.

Wat betreft het ethisch discours, is de conclusie dat een mens geen mensenrechten heeft puur en alleen omdat deze bij wet zijn vastgelegd. Of

mensenrechten al dan niet in regels staan beschreven, doet er minder toe: een mens heeft mensenrechten om het feit dat hij of zij een mens is.

Discours allergieën

Het cultuurrelativistisch discours

Lijnrecht tegenover het universalistische discours, staat het cultuurrelativistische discours waar deze groep zich helemaal niet in kan vinden. De groep is het fundamenteel en unaniem oneens met de cultuurrelativistische uitspraken dat mensenrechten diversiteit zouden ondermijnen en een westerse uitvinding zouden zijn die niet in elke cultuur van toepassing is. Zij geloven dan ook niet dat culturele en levensbeschouwelijke diversiteit te groot is voor een overkoepelende theorie van mensenrechten, omdat zij juist geloven dat de achterliggende waarden universeel zijn, zoals bleek uit bovenstaande toelichting bij het universalistische discours.

Met betrekking tot de uitspraak dat mensenrechten diversiteit zouden ondermijnen, is men het helemaal niet eens om de reden dat mensenrechten er juist zijn om die diversiteit te waarborgen. Eén van de participanten verwoordt dit argument, dat door deze hele coalitie wordt beaamd, als volgt:

"Ik begrijp niet zo goed waarom mensenrechten diversiteit zouden ondermijnen. Waarom zou dat zo zijn? Ik zou het om willen keren: mensenrechten stellen juist voorwaarden, waarin diversiteit in een diverse samenleving mogelijk is. Er is nog heel veel ruimte binnen mensenrechten. Het schetst meer een soort kader, waarbinnen nog allerlei culturele en levensbeschouwelijke diversiteit mogelijk is." (Respondent 7: coalitie 1)

De argumenten waarom respondenten het niet eens waren met de stelling dat mensenrechten een westerse uitvinding zijn die niet in elke culturele context van toepassing is, volgen twee lijnen. Enerzijds vinden respondenten het onzin, omdat zij stellen dat deze rechten in samenwerking en in consensus met niet-westerse landen zijn opgesteld:

"Ik weet dat er allerlei discussies over zijn, maar ja, die verdragen zijn ook door andere niet westerse landen toentertijd ondertekend" (Respondent 7: coalitie 1)

Anderzijds is men het niet met deze stelling eens vanwege de universele waarden die deze rechten representeren, waarden die voor iedereen hetzelfde zouden zijn. Daarom zouden mensenrechten wel in elke context en samenleving dezelfde betekenis hebben en niet alleen maar toepasbaar zijn in een westerse samenleving. Dit wordt door één van de respondent als volgt beargumenteerd:

"Ik geloof er echt niks van dat mensenrechten een westers uitvinding zijn. Ik heb heel internationaal gewerkt en ook als je uit een heel arm dorp in Noord-Kenia komt, dan zijn er gewoon een aantal dingen die iedereen belangrijk vindt. Dat heeft niks te maken met of je westers of niet westers bent, dat heeft te maken met ieder mens wil gezien worden en ieder mens wil eten en ieder mens wil voor zijn kinderen kunnen zorgen." (Respondent 2: coalitie 1)

Hierbij wordt door de participanten wel de kanttekening geplaatst dat de vormen waarin mensenrechten zijn vastgelegd en het feit dat je je erop kan beroepen, wel westers zijn. Mensenrechten zijn universeel, maar niet in alle landen zijn deze vastgelegd zoals in het westen en het is niet in elke samenleving mogelijk om je erop te beroepen. De manier waarop mensenrechten zijn vastgelegd en worden nagestreefd, is westers, maar de achterliggende waarden staan absoluut niet ter discussie: die zijn en blijven universeel. Een respondent licht toe:

"Mensenrechten zijn inderdaad in een aantal vormen vastgelegd die misschien westers zijn, maar elke vrijheidsbeweging die tegen feodalisme, tegen cliëntalisme of tegen willekeur van heersers heeft gevochten, heeft in zich de kern dat het gaat om persoonlijke vrijheid om je te uiten zoals je wilt. Mensenrechten zijn in de zin van deze verdragen die wij hebben wel westers, maar de rechten zijn sowieso universeel." (Respondent 6: coalitie 1)

Uit de weerstand die in discourscoalitie 1 heerst tegen het cultuurrelativistisch perspectief op mensenrechten, blijkt opnieuw hoezeer het universalistische discours leeft binnen deze groep. Elk argument tegen het cultuurrelativisme, is een duidelijk argument voor het universalisme. In alle toelichtingen van de respondenten wordt keer op keer de nadruk gelegd op universele waarden waar ieder mens recht op heeft.

Het theologisch discours

Alhoewel het begrip menselijke waardigheid soms in verband wordt gebracht met een theologische invalshoek en alhoewel menselijke waardigheid inderdaad één van de belangrijkste uitgangspunten is van religieuze groeperingen, streven de personen uit discourscoalitie 1 deze waardigheid absoluut niet na vanuit een religieus oogpunt.

Zowel met de stelling 'gemotiveerd door mijn religie reik ik uit naar mensen die hulp nodig hebben' als met de stelling 'geïnspireerd door mijn religie voel ik mij geroepen om te delen wat mij gegeven is' zijn de participanten het niet eens en hetzelfde geldt voor andere stellingen waarin het godsbeeld duidelijk naar voren komt.

Het feit dat participanten in deze coalitie het sterk oneens zijn met deze stellingen, komt voort uit soortgelijke motivaties. Deze komen er allemaal op neer dat de respondenten niet vanuit religieus oogpunt opkomen voor mensenrechten:

"In mijn leven betekent religie niks, dus ik kan me ook wat minder goed verplaatsen in mensen die door religie gemotiveerd zijn. Ik vind het fantastisch als ze het zijn, maar ik snap niet dat er een omweg naar de hemel nodig is om je naasten een beetje lief te hebben." (Respondent 6: coalitie 1)

Een ander punt waarom participanten het niet eens zijn met de stellingen uit het theologisch discours, heeft te maken met het feit dat zij het handelen vanuit religie associeerden met uitsluiting van andere groepen. Een respondent legt dit uit:

"Ik heb een passie voor de rechten van de mens, maar die is niet per se gemotiveerd door mijn religie. Ik vind het heel moeilijk om te zeggen 'mijn religie'. Ik heb sowieso als ik het zou hebben over 'mijn religie' het gevoel dat ik andere mensen buitensluit en dat wil ik niet." (Respondent 5: coalitie 1)

Ook beargumenteren respondenten dat denken en handelen vanuit een religieus oogpunt een superioriteit-denken met zich meebrengt, waar zij zich niet in kunnen vinden. Eén van hen verwoordt dit op de volgende manier:

"Gister was ik bij het college van Slavoj Zizek¹². Hij zei: "elke religie die claimt de universele waarheid te hebben gevonden in zijn geloof, plaatst zichzelf superieur boven iemand anders, terwijl het hele idee van religie hoort te zijn dat je je nederig opstelt ten opzichte van anderen, omdat iedereen gelijkwaardig is in de ogen van zijn of haar schepper". Het feit dat religie altijd een zekere mate van 'wij die geloven' en 'zij die niet geloven' aanbrengt, brengt elke religie automatisch een soort superioriteit-denken met zich mee. Daar heb ik een hekel aan." (Respondent 6: coalitie 1)

Sterk oneens is deze groep het dus met enkele stellingen uit het theologisch discours, alhoewel drie andere stellingen uit dit discours rond de 'neutraal' en de 'eens' waren geordend. Dit kan worden verklaard door het feit dat in die stellingen het religieuze discours niet als zodanig wordt benadrukt: het gaat in die stellingen om religieuze waarden, maar die waarden zouden ook voor niet-religieuzen belangrijk kunnen zijn. Aangezien deze groep zich sterk kan vinden in het ethische discours, is het vanuit dit feit te verklaren dat de ethische stellingen uit het theologisch discours, waarin niet werd benadrukt dat het als religieuze overtuiging was bedoeld, meer richting de eens-kant op het speelbord lagen. De weerstand die de respondenten uit discourscoalitie 1 tonen ten opzichte van het theologisch discours, komt vooral voort uit het feit dat zij niet vanuit religie gemotiveerd zijn om zich voor mensenrechten in te zetten.

Toegevoegde stellingen

Zoals in het methoden hoofdstuk is uitgelegd, konden respondenten aan het einde van hun Q-sortering zelf nog één of meerdere stellingen formuleren waarin een perspectief op mensenrechten werd verwoord dat zij in het mensenrechtenconкурс hadden gemist. De meest opvallende stellingen en vergelijkbare stellingen die door meerdere respondenten werden toegevoegd, worden hier besproken. Stellingen die sterk leken op andere stellingen die al in het concurs vertegenwoordigd waren of waarover de respondent verder geen onderbouwende toelichting bij kon geven, worden hier achterwege gelaten.

¹² Slavoj Zizek (1949) is een Sloveense socioloog, filosoof, psychoanalyticus en cultuurcriticus.

Eén van de respondenten formuleerde de volgende stelling:

"De 'mensenrechtenbril' biedt mij een extra (theoretisch) kader om naar maatschappelijke vraagstukken te kijken." (Respondent 2: coalitie 1)

De respondent legde hier bij uit dat ze haar eigen *gut feeling* heeft, waarmee ze aanvoelt of iets wel of niet goed is. Daarnaast luistert ze naar mensen die zij spreekt, bijvoorbeeld experts of mensen uit de stad en ze heeft haar politieke kader. Door deze drie verschillende kaders benadert ze maatschappelijke vraagstukken. Mensenrechten bieden haar echter een extra kader om vraagstukken te benaderen en dat is een kader dat heel goed past bij het sociaal liberale kader, dat goed aansluit bij wat ze doet.

Ook een andere respondent uit discourscoalitie 1 formuleerde een stelling waarin mensenrechten als kader naar voren kwam:

"Mensenrechten bieden een kader waarbinnen we onze maatschappij in kunnen richten met respect voor de ander." (Respondent 5: coalitie 1)

Deze respondent stelt dat het heel prettig zou zijn als we mensenrechten als basis gebruiken, want dan zijn mensen verplicht om rekening te houden met de ander. Op die manier kun je samen werken aan een maatschappij waarin een ieder er mag zijn, zonder dat je de basisbehoeften van de ander ondermijnt en zonder dat er spanning komt waarin iemand tot geweld overgaat door een gevoel van machteloosheid.

Een derde participant formuleerde een stelling van een andere aard:

"Mensenrechten zijn iets wat iedere dag opnieuw moet worden geleerd, opnieuw moet worden uitgevonden en opnieuw moet worden beschermd." (Respondent 14, coalitie 1)

Hiermee bedoelde de respondent dat mensenrechten niet vanzelfsprekend zijn; zij moeten voortdurend bevochten worden. Mensenrechten zijn niet iets dat zich ook maar enigszins vastzet. Zij moeten iedere dag opnieuw worden vormgegeven. Dat ze überhaupt bestaan, dat is nooit een vanzelfsprekendheid. Deze toelichting sluit aan bij de argumentatie van andere respondenten, zoals hiervoor is beschreven, dat de verdragen die er zijn misschien te statisch zijn. Deze respondent gaat daar verder op in door te stellen dat mensenrechten geen gegeven zijn, maar dat er continu actief inhoud en vorm aan deze rechten moet worden gegeven, opdat zij hun betekenis behouden.

Twee respondenten uit deze coalitie formuleerden dus een extra stelling met betrekking tot mensenrechten als kader waarbinnen de maatschappij vormgegeven kan worden en maatschappelijke vraagstukken benaderd kunnen worden. Dit perspectief werd niet in deze worden en zo uitgebreid behandeld in het mensenrechtenconкурс, maar mensenrechten als kader waarbinnen beleid vormgegeven wordt, kan worden gezien als verdieping en uitbreiding op de stelling: 'de gemeente Utrecht moet mensenrechten integreren in lokaal beleid, om zo te toetsen of het beleid voldoet aan minimale standaarden. Naast bijvoorbeeld een economische paragraaf in beleidsdocumenten, zou er ook een mensenrechtenparagraaf geïntroduceerd kunnen worden in beleidsstukken. De derde zelf geformuleerde stelling is lastig in een eventueel 'gemist' discours te

vangen, maar is meer een verdieping op de argumenten dat mensenrechtenverdragen statisch zijn. Mensen moeten bevechten dat mensenrechten geen vanzelfsprekendheid zijn.

Er kan gesteld worden dat de toegevoegde stellingen verdiepingen zijn op de discoursen die al in kaart waren gebracht, maar zij leiden niet tot hele nieuwe discoursen.

Samenvatting: waardigheid voor iedereen, altijd en overal

De eerste discourscoalitie wordt gekenmerkt door een sterk aanwezig universeel en ethisch discours. Mensenrechten gelden voor iedereen, altijd en overal, omdat we allemaal mensen zijn. In de kern willen alle mensen hetzelfde en deze kern draait om menselijke waardigheid. Menselijke waardigheid hoeft niet per se wettelijk te zijn vastgelegd. Ook zonder de wetten moet de menselijke waardigheid van iedereen, altijd en overal gerespecteerd, beschermd en bevorderd worden.

Uit de sterke overtuiging met betrekking tot de universele waarde van mensenrechten komt tegelijkertijd de weerstand tegen het cultuurrelativistisch discours om de hoek kijken. De achterliggende waarde van mensenrechten, de menselijke waardigheid, is universeel. Daarom is culturele of levensbeschouwelijke diversiteit niet te groot voor een overkoepelende theorie van mensenrechten. Verder ondermijnen mensenrechten absoluut niet de diversiteit, in tegendeel, zij waarborgen en bevorderen deze. Mensenrechten bestaan juist om zo ruimte te geven aan diversiteit.

Ten slotte kan deze groep zich ook niet zo goed vinden in het theologisch discours. De participanten handelen namelijk niet vanuit een religieus oogpunt wanneer zij opkomen voor mensenrechten.

In discourscoalitie 1 leven het theologisch discours en het cultuurrelativistisch discours niet. De boventoon van deze coalitie wordt gevoerd door het universele en ethische discours. De kern waar het binnen deze discourscoalitie om draait, is dat de menselijke waardigheid van iedereen, altijd en overal beschermd zou moeten worden.

4.2.3 Discourscoalitie 2: het ethisch discours

Demografische informatie: de tweede discourscoalitie wordt vertegenwoordigd door 6 participanten, waarvan er 1 afkomstig is uit de gemeente Utrecht, er 4 vertegenwoordigers zijn van sociaal-maatschappelijke organisaties en er 1 hoogleraar aan het departement rechtsgeleerdheid van de Universiteit Utrecht is. 5 van hen zijn vrouwen en 1 man. De gemiddelde leeftijd is 45 jaar. 4 respondenten hadden een opleiding aan het WO(+), 1 aan het HBO en 1 heeft MTS Elektro gedaan. 1 is niet gelovig, 2 zijn moslim, 1 joods, 1 rooms katholiek en 1 wilde zijn of haar geloofsovertuiging liever niet kenbaar maken. Wat betreft politieke oriëntatie zijn er 2 participanten links georiënteerd, is er 1 VVD'er, 1 is sociaaldemocratisch en 2 wilden hun politieke oriëntatie liever anoniem houden. 3 zijn actief in de lokale mensenrechtencoalitie, 2 niet en 1 een beetje.

Karakteriserende stellingen

Hieronder worden de stellingen weergegeven welke in een geïdealiseerde Q-sortering voor discoursescoalitie 2 op de meest extreme waarden aan de eens en oneens kant zouden liggen (zie tabel 5). Onderstaande stellingen zijn de karakteriserende stellingen voor de tweede discoursescoalitie.

De vijf stellingen waar de participanten het het meest mee eens zijn, zijn de volgende:

Bij de '4' (meest mee eens) op het speelbord zouden liggen:

- ☺ Mensenrechten dienen als bescherming van menselijke waardigheid.
- ☺ Een mens heeft mensenrechten om het feit dat het een mens is.

Bij de '3' (iets minder mee eens) op het speelbord zouden liggen:

- ☺ Mensenrechten gaan over menselijke waardigheid, los van of ze wettelijk staan vastgelegd.
- ☺ Mensenrechten zijn belangrijk omdat mensen recht hebben op bepaalde minimum levensstandaarden.
- ☺ Mensenrechten zijn belangrijk omdat we op moeten komen voor onze naasten.

De vijf stellingen waar de participanten in deze discoursescoalitie het het meest mee oneens zijn, zijn de volgende:

Bij de '-3' (meest mee oneens) op het speelbord zouden liggen:

- ✗ Mensenrechten gaan niet per se over de waarden waarop het recht gebaseerd is, men spreekt pas van mensenrechten als deze rechten in een geldend verdrag of wet zijn vastgelegd.
- ✗ Mensenrechten ondermijnen diversiteit.
- ✗ De gemeente Utrecht moet haar positie als mensenrechtenstad gebruiken om haar internationale positie te versterken.

Bij de '-4' (minder mee oneens) op het speelbord zouden liggen:

- ✗ Men zou zich alleen op een mensenrecht moeten kunnen beroepen dat wettelijk staat vastgelegd.
- ✗ Mensenrechten zouden voornamelijk moeten gaan over de rechten zoals deze na WOII in verdragsteksten zijn vastgelegd.

Participanten hebben bij de vijf meest extremen aan de eens-kant vier stellingen liggen uit het ethisch discours en één stelling uit het theologisch discours. Aan de andere kant van de schaal liggen bij de 'oneens' drie stellingen uit het juridisch discours, één uit het cultuurrelativistische discours en één uit het citymarketing discours.

Het dominante discours

Het ethisch discours

Met de stelling dat een mens mensenrechten heeft om het feit dat het een mens is, zijn de participanten het heel sterk eens. Het maakt niet uit wie of wat je bent en waar je vandaan komt. Iedereen is een mens en moet als mens worden gezien. Iedereen is evenveel waard, zo blijkt uit één van toelichtingen van een respondent:

"Elk mens is evenveel waard. Het maakt niet uit waar je bent geboren of waar je overgrootouders zijn geboren of wat je religie is. In die zin moet je dus als mens worden gezien en dezelfde kansen hebben als anderen."

(Respondent 10: coalitie 2)

Vanuit dit idee vinden participanten in discourscoalitie 2 het ook belangrijk dat we op komen voor onze naasten en daarom ligt de stelling 'mensenrechten zijn belangrijk omdat we op moeten komen voor onze naasten' zo ver aan de eens-kant op het spelbord. Het is niet noodzakelijk om deze stelling te behandelen onder een aparte paragraaf over het theologisch discours. Uit de interpretaties en toelichtingen van participanten blijkt namelijk dat de overtuiging dat het belangrijk is om op te komen voor je naasten voortkomt uit een persoonlijke overtuiging dat iedereen recht heeft op menselijke waardigheid. Zij associëren de stelling niet met geloofsovertuiging en religie. Participanten zijn het om ethische overwegingen eens met deze stelling en dat is de reden waarom de stelling onder het ethisch discours wordt geplaatst en hier wordt toegelicht.

De belangrijkste reden waarom mensenrechten belangrijk gevonden worden voor het opkomen voor onze naasten, is omdat we niet kiezen waar we geboren worden en in wat voor situatie we terechtkomen. Volgens de respondenten in deze coalitie zouden we mensen die het minder goed hebben of hulp nodig hebben, daarom moeten helpen:

"Wij zijn allemaal gelijkwaardig en we kunnen allemaal in dezelfde situatie terechtkomen. Op het moment dat iemand niet voor zichzelf kan opkomen of er een minderheid is die zichzelf niet kan verdedigen tegen welke vorm van onrecht dan ook, kunnen mensenrechten een middel zijn om voor je naasten op te komen. In een betere wereld zouden we voor onze naasten op moeten komen, wanneer hij of zij dat zelf niet kan." (Respondent 11: coalitie 2)

Om diezelfde reden – dat iedereen gelijkwaardig is aan elkaar- en om het feit dat wij allemaal mens zijn, vinden respondenten dat mensenrechten belangrijk zijn, omdat mensen recht hebben op bepaalde minimum levensstandaarden:

"Ik geloof dat ieder mens gelijkwaardig is. De één is niet beter dan de ander. Ieder mens heeft recht op een minimum levensstandaard. De wereld is op dit moment erg oneerlijk verdeeld. Het kan niet zo zijn dat een gedeelte van de wereld in rijkdom leeft, in overvloed leeft...Denk hierbij aan voedsel, waarvan vervolgens een gedeelte wordt weggegooid of vernietigd, terwijl er mensen zijn die van de honger sterven." (Respondent 11: coalitie 2)

Het meest opvallende aan deze discourscoalitie is de duidelijke nadruk die de participanten leggen op het ethische discours, met name op menselijke waardigheid. Menselijke waardigheid is volgens deze groep waar mensenrechten op gebaseerd zijn en om draaien, ongeacht of dit wel of niet bij wet zijn vastgelegd. Eén respondent legde uit dat menselijke waardigheid kan worden gezien als een overkoepelende waarde, waaronder alle waarden die belangrijk zijn voor een mens, geschaard kunnen worden:

"Menselijke waardigheid is allesomvattend, daar kunnen al die mensenrechten inzitten. Dus religie, uiterlijk vertoon en verschillende lagen van de bevolking. Menselijke waardigheid kan alles omvatten, het kan de mens in zijn totaliteit beschermen." (Respondent 12: coalitie 2)

De rechten die deze waardigheid zouden beschermen, staan dan wel vastgelegd, maar toch is dit volgens de respondenten niet het belangrijkste. Het respecteren van mensenrechten, betekent het respecteren van menselijke waardigheid, los van het juridische aspect:

"Mensenrechten zijn - ja het woord geeft het aan - wettelijk vastgelegd. En respect voor mensenrechten, dat gaat over menselijke waardigheid. Doordat je het over 'respect voor elkaars rechten' kunt hebben, wordt het makkelijker om ook beter over menselijke waardigheid na te denken en daarnaar te handelen. Het belang van mensenrechten, voor mij hier, nu, in Utrecht, gaat minder om de puur juridische aspecten en meer om hoe we met elkaar er voor kunnen zorgen dat we elkaars rechten en elkaar respecteren." (Respondent 3: coalitie 2)

Dat menselijke waardigheid losstaat van de wet, blijkt ook uit de argumentatie die participanten geven bij de stelling 'mensenrechten gaan over menselijke waardigheid, los van of ze wettelijk staan vastgelegd'. Het is niet de bedoeling dat mensen alles maar doen wat niet in de wet staat. De menselijke waardigheid reikt verder dan dat wat in de wet is opgenomen. In de woorden van een respondent:

"Als het niet in de wet zou staan, dan is het dus een excuus om je daar niks van aan te trekken. Dat is natuurlijk onzin. Het gaat niet om wat er wel en niet in de wet staat. Het is voor een deel wel belangrijk, maar dat wil niet zeggen dat als het niet in de wet staat, dat het dan mag. Je ziet dat natuurlijk ook met die botsing van mensenrechten tussen bijvoorbeeld vrijheid van meningsuiting en religie, specifiek wat Geert Wilders doet. Dat je mensen mag beledigen, wil niet zeggen dat je het dan maar moet doen. Dus ja, of het wel of niet wettelijk staat vastgelegd, daar gaat het niet zozeer om." (Respondent 12: coalitie 2)

Het ethisch discours leeft sterk onder de respondenten uit discourscoalitie 2. Met name menselijke waardigheid neemt een centrale plek in en is volgens deze groep een belangrijk 'bezit' van mensen. In de toelichtingen met betrekking tot menselijke waardigheid, klinkt de weerstand die respondenten in deze groep hebben tegen een juridisch perspectief op mensenrechten al een beetje door. Met stellingen uit het juridische discours zijn zij het dan ook absoluut niet eens, zoals in de volgende paragraaf zal blijken.

Discours allergieën

Het juridisch discours

Sterk oneens zijn de respondenten in deze discourscoalitie het met de juridische stellingen 'mensenrechten gaan niet per se over de waarden waarop het recht gebaseerd is; men spreekt pas van mensenrechten als deze rechten in een geldend verdrag of wet zijn vastgelegd', 'men zou zich alleen op een mensenrecht moeten kunnen beroepen dat wettelijk staat vastgelegd', en 'mensenrechten zouden voornamelijk moeten gaan over de rechten zoals deze na WOII in verdragsteksten zijn vastgelegd'.

Op deze laatste komen we later terug. Eerst zullen de argumenten tegen de eerste twee stellingen behandeld worden. Deze worden samengenomen, omdat de argumenten tegen de stellingen sterk met elkaar overeenkomen.

Dat mensenrechten voor deze groep allereerst gaan om waarden en niet om de wet, dat kwam in de vorige paragraaf al sterk naar voren. De stelling dat men pas van mensenrechten spreekt als deze in een geldend verdrag of wet zijn vastgelegd, ligt dan logischerwijs volledig aan de andere kant van het spectrum. Evenals de stelling dat men zich alleen zou moeten kunnen beroepen op een mensenrecht dat wettelijk staat vastgelegd. Deze stellingen en hun toelichtingen komen min of meer op hetzelfde neer: namelijk dat mensenrechten meer zijn dan de wet:

"Mensenrechten omvatten niet alleen de gecodificeerde wetgeving, maar ook ongeschreven regels. Het doel van mensenrechten is om mensen te beschermen tegen onrecht, of deze nou geschreven of ongeschreven zijn."

(Respondent 11: coalitie 2)

Ook worden wetten gezien als iets waar mensen zich achter kunnen verschuilen: als iets niet in de wet zou staan, dan zou het voor mensen geoorloofd zijn om zich toch op een manier te gedragen die in strijd is met menselijke waardigheid:

"Het gaat er niet om of het wel of niet in de wet staat vastgelegd, want het is dan makkelijk om je daar echter te verschuilen. Van 'o, staat het wel of niet in de wet' of 'kan het wel of niet'." (Respondent 12: coalitie 2)

Het duidelijkste en eenvoudigste wordt het feit dat mensenrechten gaan om waarden en niet om wat er in de wet staat, in een enkele korte zin samengevat door één van de participanten, die het volgende zei:

"Ik vind niet dat iets bij wet vastgelegd moet zijn, dat moet gewoon vanuit je hart." (Respondent 13: coalitie 2)

Een andere stelling uit het juridische discours waar men het niet mee eens is, maar om andere dan de hier bovengenoemde redenen, is 'mensenrechten moeten gaan over de rechten zoals deze na WOII in verdragsteksten zijn vastgelegd'. Participanten zijn het hier niet mee eens om twee verschillende redenen. De eerste reden is dat deze stelling een westerse arrogantie in zich draagt, waar de respondenten een beetje allergisch voor zijn:

"Ik ben het eens met alle rechten die in die verdragen staan, maar niet perse met 'na de tweede wereldoorlog', want ik weet bijna wel zeker dat daarvoor mensen er ook al mee bezig waren. Eigenlijk zit er in die stelling ook een bepaalde westerse arrogantie, want de tweede wereldoorlog is natuurlijk vooral iets van het westen. Daarover gesproken; we hebben met de tweede wereldoorlog ook Israël gecreëerd en daar worden mensenrechten net zo goed overschreden, helaas. Dus ik vind dat daar een westerse arrogantie inzit van 'ja, wij hadden de tweede wereldoorlog en daarna hebben we het perfect voor elkaar gekregen'." (Respondent 12: coalitie 2)

Door te stellen dat het gaat om rechten die na WOII zijn vastgelegd, zou dus impliciet worden gezegd dat deze rechten door het westen zijn bedacht. Het idee dat het westen 'eigenaar' zou zijn van zoiets moois als mensenrechten, het idee dat alleen het westen zoiets goeds zou hebben kunnen ontwikkeld, vinden respondenten een arrogante gedachte.

Een tweede reden waarom respondenten het niet met deze stelling eens waren, was omdat zij het idee hadden dat als het puur om die verdragen gaat die na WOII zijn vastgelegd, mensenrechten te statisch worden. Mensenrechten en wat hierover wordt vastgelegd, ontwikkelen zich door de tijd heen en zijn daarom aan verandering onderhevig:

"Ik vind die verdragsteksten wel belangrijk, maar ik vind het ook belangrijk om te kijken in hoeverre je die kunt verzoenen met verschillende contexten. Dus ik ben het er mee oneens, omdat dat zo statisch is en naar mijn idee daarom een beetje te nauw. Het gaat erom dat het toen na de tweede wereldoorlog, in die context, eigenlijk in een heel westerse context is vastgelegd." (Respondent 10: coalitie 2)

Als we ons alleen zouden focussen op rechten zoals vastgelegd na WOII, zouden we dus een te nauwe definitie van de rechten hanteren. Mensenrechten gaan verder dan de westerse context en verder dan de context zoals deze was na WOII en daarmee moet rekening worden gehouden.

Ook komen er steeds andere problemen bij waarover gediscussieerd wordt en waarin ontwikkelingen plaatsvinden, waardoor de rechten zoals na WOII in verdragsteksten zijn vastgelegd, niet meer 'up to date' zijn:

"Wat na de tweede wereldoorlog is vastgelegd, dat is steeds verder bijgesteld. Dus het is op bepaalde punten denk ik niet meer zo belangrijk hoe het toen is vastgelegd, maar de basis is natuurlijk wel gebleven. Ik denk niet dat er nu nog vaak teruggegrepen wordt op de letterlijke teksten van toen, want toen die werden vastgelegd, waren een heleboel zaken nog heel anders geregeld. Bijvoorbeeld het recht op een familieleven, voor een kind, dat ging toen over een vader en een moeder en nu eigenlijk niet meer, want hier kunnen twee vrouwen of twee mannen gezamenlijk ouder zijn. En bijvoorbeeld vluchtelingen en de rechten van mensen met een niet-Nederlandse nationaliteit, dat soort zaken. Of de bed, bad, brood discussie, die dilemma's waren toen ondenkbaar". (Respondent 3: coalitie 2)

Samenvattend kan gesteld worden dat respondenten uit discourscoalitie 2 vinden dat mensenrechten verder gaan dan dat wat bij wet staat vastgelegd. Wetten zouden een middel zijn om je achter te verschuilen. Als we het hebben over mensenrechten, zou het dan ook niet moeten gaan over het juridische aspect en niet alleen maar over de verdragen zoals opgesteld na WOII. Deze hebben namelijk een westerse arrogantie in zich en zijn niet meer altijd up to date.

De overige twee stellingen waar de participanten uit coalitie 2 het mee oneens zijn, komen uit het cultuurrelativistisch discours en het citymarketing discours. Wat het cultuurrelativistisch discours voor deze groep precies betekent, komen we later, in paragraaf 4.3.2 op terug. De enige stelling die daarvan aan de oneens-kant van het spelbord lag, is op basis van analyse van interpretatie niet voldoende om te stellen dat deze groep daadwerkelijk weerstand had tegen het cultuurrelativistisch discours. De negatieve wijze waarop deze groep tegen mensenrechten als citymarketing strategie aankijkt, verdient wel de aandacht en wordt nu verder uitgewerkt.

Het citymarketing discours

De stelling behorende tot het citymarketing discours waar respondenten het sterk mee oneens zijn, is 'de gemeente Utrecht moet haar positie als mensenrechtenstad gebruiken om haar (internationale) positie te versterken'. De weerstand die deze groep heeft tegen het citymarketing discours, blijkt niet alleen uit hun mening over deze stelling, maar ook uit de toelichtingen die zij gaven bij de andere stellingen uit dit discours. Die stellingen liggen niet bij de meest extremen op de oneens schaal, maar uit de toelichtingen van respondenten blijkt dat zij het ook daar sterk mee oneens zijn. Zij zijn daarom de moeite waard om hier toe te lichten en in deze paragraaf op te nemen.

Over de stelling dat de gemeente Utrecht mensenrechten zou moeten gebruiken om de stad aantrekkelijker te maken voor toekomstige inwoners, ondernemers en evenementen, zei een respondent:

"Nee, ja, dat vind ik een beetje van 'kijk eens hoe goed wij daar mee bezig zijn'. Dat hoeft van mij niet. Doe gewoon dingen en als dan een ander tegen je zegt van 'wat doe je het goed', dan leuk, maar ga je niet op je borst kloppen van 'dit doe ik'." (Respondent 13: coalitie 2)

Bovenstaande stelling geeft goed weer wat ook andere respondenten zeiden met betrekking tot het gebruiken van mensenrechten om de stad beter op de kaart te zetten. Zij vinden dat je pas met mensenrechten 'mag pronken' als je 'Utrecht mensenrechtenstad' ook daadwerkelijk waarmaakt. Utrecht moet zich bezighouden met mensenrechten, omdat zij het leven van mensen in de stad wil verbeteren en niet met het doel om de stad een betere reputatie te geven:

"Ik vind het heel vervelend als mensenrechten als instrument wordt gezien om de positie van Utrecht te verbeteren. Dat vind ik heel storend, want als dat je uitgangspunt is om met mensenrechten bezig te gaan dan ben ik heel bang dat het gewoon een soort van symbolisch iets wordt, in plaats van dat je daadwerkelijk met de inhoud begaan bent." (Respondent 10: coalitie 2)

Respondenten vinden dat het bij het nastreven en bevorderen van mensenrechten niet moet gaan om eigenbelang. Mensenrechten een centrale plaats geven in je beleid moet gebaseerd zijn op de gedachte dat Utrecht een rechtvaardige stad zou moeten zijn en niet op de gedachte om zo Utrecht beter op de kaart te zetten:

"Het eigenbelang om leuke internationale dingen te doen mag niet het belangrijkste zijn: het gaat om rechtvaardigheid. Al kan je baat hebben bij mensenrechten voor imago, dat kan nooit de belangrijkste rechtvaardiging zijn." (Respondent 16: coalitie 2)

In deze weerstand tegen het citymarketing discours moet echter wel een nuance worden aangebracht: ook al ziet deze groep er niks in om mensenrechten puur als instrument te gebruiken om het imago van de stad te verbeteren, ze benadrukken wel dat als Utrecht daadwerkelijk zo goed bezig is om inhoudelijk invulling te geven aan 'Utrecht mensenrechtenstad', de titel wel ingezet zou kunnen worden om als voorbeeld voor andere steden te fungeren.

"Ik denk dat het soms handig kan zijn het begrip Mensenrechtenstad te gebruiken. Als het helpt om andere steden te inspireren om zich sterk te maken voor mensenrechten, dan is het wel een goed idee." (Respondent 3: coalitie 2)

Mensenrechten zouden dus niet als instrument moeten worden gebruikt om de stad Utrecht (inter)nationaal op de kaart te zetten. Wel kan de titel 'Utrecht Mensenrechtenstad' duidelijker worden gecommuniceerd, om als voorbeeld te fungeren voor andere steden. Het benadrukken van de titel 'Utrecht Mensenrechtenstad', voor welk doeleinde dan ook, zou alleen mogen als de stad deze titel in praktijk waar kan maken.

Toegevoegde stellingen

De stellingen die door enkele van de respondenten uit discourcoalitie 2 zijn geformuleerd en toegevoegd, kwamen allemaal min of meer overeen met het al bestaande discours of toelichtingen die zij eerder bij andere stellingen hadden gegeven. Daarom worden zij niet in een aparte paragraaf uitgewerkt en kan ook voor deze coalitie worden geconcludeerd dat zij geen aanvullingen hadden op het concours die aanzetten tot het formuleren van een extra discours.

Samenvatting: It's all about human dignity!

Deze tweede discourscoalitie laat zich sterk kenmerken door het ethische discours. Heel duidelijk legt deze groep de nadruk op menselijke waardigheid, de waarde waar mensenrechten om draaien. Mensenrechten zijn gebaseerd op menselijke waardigheid, welke mensen hebben om het feit dat zij mensen zijn. Deze waardigheid op zichzelf is veel belangrijker dan het gegeven dat deze bij wet staat vastgelegd. De participanten in deze coalitie hebben zelfs een sterke weerstand tegen het juridisch discours. Mensenrechten gaan niet alleen om die regels die wettelijk staan vastgelegd, maar ook om ongeschreven regels. Eén van de argumenten hiervoor, was dat de verdragsteksten statisch zouden zijn.

Behalve dat de participanten uit deze coalitie zich niet kunnen vinden in het juridische discours, kunnen ze zich ook niet vinden in het citymarketing discours. Zij zijn er heel sterk op tegen dat Utrecht de titel 'mensenrechtenstad' gebruikt om de stad beter op de kaart te zetten. Zij zetten hier echter wel de voetnoot bij dat deze titel gebruikt kan worden om andere steden te inspireren. Ook hierbij geven respondenten wel aan: waar het uiteindelijk echt om draait is menselijke waardigheid. Als je met de titel 'Mensenrechtenstad' mensen en steden inspireert is mooi, maar dat moet niet het eerste doel zijn. Je komt op voor mensenrechten om de menselijke waardigheid te beschermen; dat staat in deze coalitie voorop en daarom geldt voor de tweede discourscoalitie *'it's all about human dignity!'*.

4.2.4 Conclusie

In dit hoofdstuk is een antwoord gegeven op empirische deelvraag 2: 'welke discourscoalities bestaan er onder betrokkenen bij lokale mensenrechten in Utrecht?'. Het bleek dat er twee discourscoalities te onderscheiden zijn. De eerste coalitie wordt het beste samengevat door de 'slogan' 'menselijke waardigheid voor iedereen, altijd en overal', omdat in deze coalitie het ethische en universalistisch discours sterk leven. Menselijke waardigheid is waar mensenrechten om draaien, en deze waardigheid en de achterliggende waarden van mensenrechten is voor iedereen, overal hetzelfde. De participanten uit deze coalitie kunnen zich dan ook niet vinden in het cultuurrelativistische discours. Ten slotte geldt voor deze coalitie dat het religieus discours helemaal niet leeft onder de participanten: zij zijn niet door geloof of religie gemotiveerd om zich in te zetten voor mensenrechten.

De tweede discourscoalitie laat zich kenmerken door de 'slogan' *'it's all about human dignity!'*, omdat het ethisch discours in deze coalitie duidelijk de boventoon voert. Ook hier beargumenteerden respondenten dat mensenrechten draaien om menselijke waardigheid. Dit is voor hen veruit het belangrijkste gegeven van mensenrechten en deze overtuiging is dusdanig sterk, dat het voor deze groep participanten niet ging om dat wat bij wet is vastgelegd. Menselijke waardigheid gaat verder dan de wet en gaat niet alleen om de geschreven regels: ook de ongeschreven regels zijn belangrijk. Het juridisch discours kan in deze coalitie dan ook niet op brede steun rekenen. Ten slotte wordt in deze coalitie ook geen steun gevonden voor het citymarketing discours: mensenrechten moeten niet worden gebruikt als instrument om zo de stad beter op de kaart te zetten. Een stad moet zich actief inzetten voor mensenrechten vanuit de overtuiging dat zij een rechtvaardige stad wil creëren en niet uit eigenbelang. Wel kan de stad de titel 'Utrecht Mensenrechtenstad' – mits Utrecht deze naam daadwerkelijk waardig is – duidelijker communiceren en uitdragen om voorbeeld te dienen voor andere steden.

Nu de discourscoalities in kaart zijn gebracht en hun kenmerken zijn beschreven, kan een vergelijking tussen de coalities gemaakt worden om zo de overeenkomsten en verschillen te analyseren.

4.3 De discourscoalities vergeleken

Op basis van bovenstaande beschrijvingen van de discourscoalities, wordt al langzaamaan een beeld duidelijk van een aantal overeenkomsten en verschillen tussen de twee coalities. In deze paragraaf wordt hier verder op ingegaan door een antwoord te geven op empirische deelvraag 3: 'wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de discourscoalities?'

Als er sprake is van grote verschillen tussen de coalities, dan kan dit samenwerking tussen de betrokkenen bemoeilijken. Als er echter sprake is van grote overeenkomsten tussen de coalities, wordt er gesproken over een homogeen discours. Een homogeen discours is een goede cognitieve basis voor samenwerking.

In tabel 6 wordt vergeleken hoe respondenten uit coalitie 1 en 2 de stellingen op het speelbord hebben geordend volgens de geïdealiseerde Q-sorteringen. Aan de hand van dit overzicht krijgen we een beeld van tot in hoeverre coalitie 1 en 2 de stellingen hetzelfde of juist verschillend prioriteren. In bijlage 8 wordt nog een tabel weergegeven, waarin het verschil in Z-scores tussen de twee coalities per stelling wordt weergegeven.

Tabel 6: Geïdealiseerde factor Q sorteringen vergeleken, geordend op consensus en onenigheid

Nr.	Stelling	Factor	
		1	2
27	Mensenrechten zijn een instrument om een ideale wereld te creëren.	-1	-1
20	Mensenrechten moeten worden geïntegreerd in lokaal beleid om zo te toetsen of het beleid voldoet aan minimale standaarden.	2	2
35	Mensenrechten gaan over menselijke waardigheid, los van of ze wettelijk staan vastgelegd.	3	3
23	Gelovigen en religieuze instellingen zijn geroepen om te werken aan wezenlijke verzoening; elke poging tot religieuze of ethische rechtvaardiging van schending van de mensenrechten verhindert dit.	-1	0
34	Een mens heeft mensenrechten om het feit dat het een mens is.	4	4
36	Mensenrechten fungeren als een overkoepelende ideologie om verschillende sociaal-maatschappelijke organisaties met elkaar te verbinden.	0	1
7	Wetten zijn niet alomvattend: mensenrechten zouden ook moeten gaan over levensstandaarden die niet wettelijk staan vastgelegd.	-1	-1
11	Mensenrechten zijn natuurlijke* rechten, die simpelweg aan mensen toebehoren. * Bij geboorte verkregen.	2	1
32	Als mensenrechten worden geschonden, moet hier altijd een beroep op kunnen worden gedaan binnen het rechtssysteem.	2	1
9	Mensenrechten dienen als bescherming van menselijke waardigheid.	3	4
17	Mensenrechten fungeren als een overkoepelende ideologie om verschillende politieke denkbeelden met elkaar te verbinden.	-1	-1
28	Een lokaal mensenrechtenbeleid is belangrijk omdat het politici, beleidsmedewerkers en burgers in staat stelt om samen te werken.	1	0
18	Mensenrechten zijn een instrument om verschillende groepen mensen in de samenleving met elkaar te verbinden.	1	1
1	Mensenrechten zijn belangrijk om mensen wereldwijd hoop te bieden.	2	0
19	Gemotiveerd door mijn religie reik ik uit naar mensen die hulp nodig hebben.	-3	-1
14	Om haar betekenis te behouden, moet het karakter van mensenrechten in overeenstemming worden gebracht met historische, politieke, economische, religieuze en culturele context.	-2	-1
6	Mensenrechten gaan verder dan dat wat bij wet staat vastgelegd.	1	2
22	Utrecht zou mensenrechten actief moeten integreren in lokaal beleid om zichzelf positief te onderscheiden van andere Nederlandse steden.	0	-1
5	Mensenrechten slaan op normen waarover consensus bestaat; argumenten voor die normen kunnen per cultuur verschillen.	0	1
21	Mensenrechten ondermijnen diversiteit.	-4	-3
8	De waarden waarop mensenrechten zijn gebaseerd zijn belangrijker dan de rechten zoals deze staan vastgelegd in wetten en verdragen.	0	2
13	Culturele en levensbeschouwelijke diversiteit is te groot voor één overkoepelende theorie van mensenrechten.	-3	-2
24	Mensenrechten zijn belangrijk omdat mensen recht hebben op bepaalde minimum levensstandaarden.	1	3

25	In diverse wereldbeelden zijn overkoepelende, door allen gedeelde, elementen te vinden, die het mogelijk maken mensenrechten te rechtvaardigen en in culturen te verankeren.	1	0
37	Mensenrechten gaan niet per se over de waarden waarop het recht gebaseerd is; men spreekt pas van mensenrechten als deze rechten in een geldend verdrag of wet zijn vastgelegd.	-1	-3
4	Er moet met betrekking tot mensenrechten rekening worden gehouden met het feit dat normen en waarden per context en per individu verschillen.	-2	0
33	Men zou zich alleen op een mensenrecht moeten kunnen beroepen dat wettelijk staat vastgelegd.	-2	-4
16	Mensenrechten zijn een westerse uitvinding, die niet in elke culturele context van toepassing is.	-4	-2
15	We moeten ons wagen op de weg van mensenrechten in dienst van gerechtigheid.	0	2
31	De gemeente Utrecht moet mensenrechten gebruiken om de stad aantrekkelijk te maken voor (toekomstige) inwoners, ondernemers en evenementen.	0	-2
12	Mensenrechten zijn belangrijk omdat we op moeten komen voor onze naasten.	0	3
2	Mensenrechten kunnen in verschillende situaties, contexten en omstandigheden worden toegepast, omdat de achterliggende waarden universeel zijn.	3	0
30	Geïnspireerd door mijn religie voel ik mij geroepen om te delen wat mij gegeven is. We delen met onze wereldwijde gemeenschap wat we hebben; tijd en talent, aandacht en zorg, geloof, geld en goed.	-3	0
29	Ieder mens is geschapen naar het beeld van God/Allah en daarom is iedereen gelijkwaardig aan elkaar.	-2	1
26	Mensenrechten zouden voornamelijk moeten gaan over de rechten zoals deze na WOII in verdragsteksten zijn vastgelegd.	-1	-4
10	De gemeente Utrecht moet haar positie als mensenrechtenstad gebruiken om haar (internationale) positie te versterken.	1	-3
3	Mensenrechten gelden voor iedereen, altijd, overal en in alle omstandigheden.	4	-2

Vervolg Tabel 6: Geïdealiseerde factor Q sorteringen vergeleken, geordend op consensus en onenigheid

4.3.1 Overeenkomsten

De resultaten van de Q factoranalyse, laten zien dat er een redelijke mate van correlatie is tussen de twee coalities, namelijk een correlatie van 0.56 (zie tabel 7).

Tabel 7 Correlaties tussen factorscores

	1	2
1	1.0000	0.5582
2	0.5582	1.0000

Dit betekent dat er sprake is van een zekere overlap tussen de twee coalities, wat inhoudt dat respondenten uit discourscoalitie 1 en discourscoalitie 2 op een aantal punten hetzelfde tegen mensenrechten aankijken. Dit bleek ook al uit tabel 4 waar de

loadings van enkele respondenten op de twee verschillende factoren dicht bij elkaar lagen. We beginnen met het vergelijken van de overeenkomsten op de meest extreme waarden van de Q-sorteringen. Er wordt in dit onderzoek aangehouden dat er sprake is van overeenkomstige waarden als het verschil tussen de scores niet groter dan 1 is (zie tabel 6).

Overeenkomsten tussen extreme waarden

'Mensenrechten gaan over menselijke waardigheid, los van of ze wettelijk staan vastgelegd', krijgt in beide gevallen een 3. 'Een mens heeft mensenrechten om het feit dat het een mens is', krijgt in beide gevallen een 4. 'Mensenrechten dienen ter bescherming van menselijke waardigheid', krijgt bij coalitie 1 een 3 en bij coalitie 2 een 4. 'Culturele en levensbeschouwelijke diversiteit is te groot voor één overkoepelende theorie van mensenrechten', krijgt bij coalitie 1 een -3 en bij coalitie 2 een -2. Mensenrechten ondermijnen diversiteit krijgt bij coalitie 1 een -4 en bij coalitie 2 een -3. Dit zijn de extreme stellingen waarvan de scores min of meer overeenkomen.

Het ethisch discours: menselijke waardigheid

Een sterke overeenstemming is er tussen de twee discourscoalities tussen stellingen uit het ethische discours. Ook met betrekking tot de andere stellingen uit het ethische discours, liggen de scores van de respondenten dicht bij elkaar.

Menselijke waardigheid is voor zowel coalitie 1 als 2 een belangrijk begrip, of zelfs het fundament van mensenrechten, zoals we in paragraaf 4.2 hebben kunnen lezen. Aan de respondenten is dan ook gevraagd wat zij onder deze menselijke waardigheid verstaan, omdat het belangrijk is om te weten of zij deze waardigheid hetzelfde duiden. Alleen als respondenten menselijke waardigheid hetzelfde interpreteren kan met zekerheid worden gezegd dat hun perspectief op menselijke waardigheid daadwerkelijk overeenkomt.

Als respondenten het hadden over menselijke waardigheid, hadden ze het in grote mate over hetzelfde: jezelf kunnen zijn en jezelf kunnen uiten, en elkaar met respect behandelen. Op de vraag hoe de respondenten menselijke waardigheid zouden omschrijven, werd geantwoord:

"Het feit dat je jezelf kan zijn in iedere context en dat je dan ook zo wordt geaccepteerd. Dus jezelf kunnen zijn. Acceptatie dus, maar misschien gaat het nog verder; dat er dan ook begrip voor is. Acceptatie voor wie je bent en dan alle lagen van je identiteit." (Respondent 12: coalitie 2)

De respondent bedoelde hiermee dat het belangrijk is dat elk onderdeel van je identiteit werd geaccepteerd en dat daar ook begrip voor is. De respondent gaf aan dat zijn homoseksualiteit in Nederland bijvoorbeeld meer werd geaccepteerd dan het feit dat hij moslim is, terwijl hij zou willen dat er voor elk van deze lagen van zijn identiteit begrip en acceptatie is.

Een andere respondent vond ook dat 'zijn wie je wilt zijn' een belangrijk aspect was van menselijke waardigheid. Zij illustreerde dit aan de hand van een bijeenkomst die zij vlak voor het Q-onderzoek had bijgewoond:

"Er zijn heel veel associaties die ik heb bij menselijke waardigheid; gelijkwaardigheid, jezelf kunnen ontwikkelen, kunnen zijn wie je wilt zijn. Een paar weken geleden hadden we hier op het stadhuis een bijeenkomst van transgenders. Zij hadden dingen geschreven over hoe werkgevers om kunnen gaan met transgenders op de werkvloer. Ik heb een poos staan praten met een aantal van die dames – dat waren voornamelijk veel dames – en als je dan ziet waar zij door heen zijn gegaan, dat maakte echt indruk op mij. Dat heeft echt te maken met waardigheid. Dat heeft te maken met eindelijk zijn wie je bent." (Respondent 2: coalitie 1)

In het citaat hierboven van respondent 2 kwam ook het 'jezelf ontwikkelen' even naar voren. Dit is een term die door meerdere respondenten werd gebruikt. Respondenten vonden over het algemeen dat mensen moeten kunnen zijn wie ze willen zijn, en voegden daar vaak aan toe dat het ook bij waardigheid hoort dat mensen de ruimte krijgen om zich daarin te ontwikkelen. Deze ruimte zou door niets of niemand mogen worden beperkt. Eén van de respondenten maakte de volgende vergelijking om dit te verduidelijken:

"Waardigheid heeft te maken met respect voor menselijk leven en het wezen van de mens. Het recht op leven, maar ook het perspectief op het wezen van de mens, dus ontwikkeling en noem maar op. Ik bedoel, als je een boom zegt 'Ik geef die boom recht op leven. Het is een appelboom, maar hij heeft niet het recht dat er appels aan mogen groeien', dan is dat beperkend en als je zegt 'Het is een appelboom en ik gun hem recht op leven, maar er moeten citroenen aan groeien' dat gaat ook in tegen de rechten van die boom." (Respondent 8: coalitie 1)

Het ethisch discours leeft sterk onder beide coalities. Voor beide groepen is 'menselijke waardigheid' hierin het sleutelwoord. Deze waardigheid wordt door coalitie 1 en 2 hetzelfde omschreven: het gaat om jezelf kunnen zijn. Mensen moeten kunnen zijn wie ze willen zijn. Dat moet gerespecteerd worden en daar moet begrip voor zijn. Daarbij hoort ook het ruimte geven aan mensen om zichzelf te kunnen ontwikkelen in het 'wie zij zijn en willen zijn'. Deze ruimte voor ontwikkeling van de (ware) zelf mag niet worden beperkt.

Mensenrechten waarborgen diversiteit

Ook komen de twee coalities overeen wat betreft scores op twee stellingen uit het cultuurrelativistische discours. Met de stellingen 'culturele en levensbeschouwelijke diversiteit is te groot voor één overkoepelende theorie van mensenrechten' en 'mensenrechten ondermijnen diversiteit' zijn beide groepen het sterker oneens.

In dit geval worden de overeenkomsten tussen deze twee stellingen echter niet gegeneraliseerd naar het hele cultuurrelativistische discours, omdat er andere stellingen zijn uit dit discours waarover de meningen van de respondenten wel sterk verschillen. Daar kom ik later in paragraaf 4.3.2 op terug.

Met de stelling dat mensenrechten diversiteit zouden ondermijnen, zijn beide coalities het sterk oneens. Beide beargumenteren dat mensenrechten diversiteit juist waarborgen en bevorderen. Mensenrechten bieden ruimte aan diversiteit, om de argumenten zoals deze in het vorige hoofdstuk zijn genoemd. Deze argumenten gelden ook voor de participanten uit discourscoalitie 2:

"Als je mensenrechten juist interpreteert, dan is het idee dat elke mens ongeacht waar hij vandaan komt en zijn eigenschappen, recht heeft op dezelfde basisrechten. Dan zouden mensenrechten diversiteit dus helemaal niet ondermijnen." (Respondent 10: coalitie 2)

Ook met betrekking tot de stelling dat culturele en levensbeschouwelijke diversiteit te groot zou zijn voor een overkoepelende theorie van mensenrechten zijn beide groepen het oneens. Beide groepen geloven dat de menselijke waardigheid iets universeels is, en dat daarom de diversiteit niet te groot is voor een overkoepelende theorie. Discourscoalitie 2 vindt echter wel meer dan coalitie 1 dat er rekening moet worden gehouden met de uitwerkingen van mensenrechten in de praktijk, omdat dit per cultuur en samenleving kan verschillen. Dit zal in paragraaf 4.3.2 verder worden uitgewerkt.

Kortom, de coalities zijn het erover eens dat mensenrechten diversiteit niet ondermijnen. Integendeel: mensenrechten zijn er juist om diversiteit te waarborgen.

Overeenkomsten tussen de minder extreme waarden

Er zijn vele andere stellingen waarover respondenten uit coalitie 1 en 2 op één lijn liggen, maar die niet tot het dominante discours of de meest extreme stellingen behoren. Hieronder worden de overeenkomsten uitgewerkt die als opmerkelijk worden beschouwd of waar respondenten een duidelijke mening over hadden.

Het samenwerkingsdiscours: neutraliteit alom

De meningen van de respondenten met betrekking tot het samenwerkingsdiscours komen voor alle stellingen in dit discours sterk overeen. Tegenover al deze stellingen staan beide groepen neutraal, alleen met betrekking tot de stelling dat mensenrechten moeten worden geïntegreerd in lokaal beleid, om te toetsen of beleid voldoet aan minimale standaarden, is men het sterker eens. Dit is te verklaren, doordat dat een stelling is van een andere aard; het slaat niet op het verbindende vermogen van mensenrechten zoals met de andere stellingen het geval is.

In deze paragraaf worden de stellingen uit het samenwerkingsdiscours behandeld, waar respondenten ondanks hun neutrale houding toch nog een duidelijke en sprekende toelichting bij gaven. Eerst zal de stelling waar ze het sterker mee eens zijn worden behandeld.

Merendeel van de respondenten geeft aan het belangrijk te vinden dat mensenrechten in lokaal beleid worden geïntegreerd om zo te toetsen of beleid voldoet aan minimale standaarden. Zowel vanuit het gedachtegoed dat je op deze manier aan je inwoners laat zien dat je rekening met hen houdt en hen respecteert, als vanuit de gedachte dat je op deze manier waarborgt dat mensenrechten in het lokale beleid beschermd worden. In de woorden van één van de respondenten:

"Ik denk dat op het moment dat je ook mensenrechten meeneemt in het ontwikkelen van je beleid, je een bepaalde erkenning geeft aan je inwoners. Als inwoners weten dat je hun mensenrechten als kader hebt meegenomen in de beleidsontwikkeling kunnen ze de gemeente beter vertrouwen. Daarnaast bieden mensenrechten ook een goed kader voor co-creatie met de inwoners. Zo kunnen de inwoners zich samen met de gemeente inzetten voor de naleving van de mensenrechten. Vooral in tijden waarin we als organisatie minder middelen hebben, is het van belang dat er een gezamenlijk commitment is op basis van vertrouwen."
(Respondent 5: coalitie 1)

Een ander argument waarom mensenrechten in beleid geïntegreerd zouden moeten worden om zo te toetsen of beleid voldoet aan minimale standaarden, is omdat respondenten het idee hebben dat Nederland, zowel op nationaal als stedelijk niveau, mensenrechten niet altijd serieus neemt. Vaak wordt er bijvoorbeeld niet geluisterd naar adviezen met betrekking tot mensenrechtenvraagstukken, welke vaak gebaseerd zijn op uitgebreid onderzoek. Als de mensenrechtenstandaarden in beleid geïntegreerd worden, dan wordt men gedwongen om hier rekening mee te houden en er aandacht aan te besteden:

"Ik vind het belangrijk dat mensenrechten in lokaal beleid worden geïntegreerd om zo te toetsen of het beleid voldoet aan minimale standaarden, omdat ik in Nederland toch het idee heb dat het niet altijd even serieus wordt genomen. Als er adviezen komen over hoe mensenrechten in Nederland er voor staan, dan wordt dat redelijk makkelijk terzijde geschoven, terwijl het mijns inziens gewoon heel belangrijke waarden zijn. Dus het is ook heel belangrijk om die uit te dragen en het beleid er ook steeds aan te toetsen. Ik vind het heel belangrijk om dat als gemeente te doen. Daarnaast is het ook gewoon een handig instrument om te kijken hoe rechtvaardig ons beleid is." (Respondent 10: coalitie 2)

Over de stellingen dat mensenrechten verschillende groepen in de samenleving en verschillende sociaal-maatschappelijke organisaties met elkaar zou kunnen verbinden, zeiden de respondenten dat dit een goed bijeffect zou zijn. De meeste participanten zien dit verbindende vermogen van mensenrechten echter niet als het hoofddoel van mensenrechten. Het verbindende vermogen van mensenrechten was niet waar zij het eerste aan dachten als zij het hadden over mensenrechten, maar als zij hier langer over nadachten, realiseerden zij zich wel dat dit nuttig en effectief zou kunnen zijn:

"Ik denk wel dat verschillende organisaties die eigenlijk op een specifiek deelterrein bezig zijn, onder de noemer van mensenrechten elkaar kunnen ontmoeten, informatie kunnen uitwisselen en effectiever kunnen optreden, omdat we dan van elkaar weten wat we doen en dan kunnen we samenwerken. Ik zie daar in Utrecht ook wel echt het belang van in hoor, ook met die mensenrechtencafés en mensenrechtendagen, dan komen er toch mensen die op allerlei verschillende manieren met mensenrechten bezig zijn bij elkaar en ik vind wel dat dat versterkend werkt. Het is ook motiverend." (Respondent 10: coalitie 2)

Een andere respondent voegde hier aan toe dat mensenrechten vooral verbindend zouden kunnen werken, doordat zij dusdanig abstract zijn dat veel verschillende organisaties zich onder de noemer van mensenrechten kunnen scharen:

"verbinden, verbinden, verbinden...Dat zit een beetje in mijn idee dat mensenrechten dusdanig abstract zijn over zoveel onderwerpen, dat al die verschillende organisaties in de stad - door te zien dat zij bijdragen aan iets wat zij eigenlijk gemeenschappelijk hebben- samen op zouden kunnen trekken. Zij trekken gezamenlijk aan die menselijke waardigheid in de stad, maken zich daar hard voor en gaan daar de strijd over aan. Dus mensenrechten zijn ook een vorm van rugdekking voor verschillende organisaties, die ze kunnen gebruiken ter bescherming van zichzelf. Omdat je samen hetzelfde frame hebt, kun je samen sterker staan, crossovers ontdekken en van elkaars netwerken gebruikmaken." (Respondent 14: coalitie 1)

Concretiseren van mensenrechten

Er was één opvallend perspectief op lokale mensenrechten dat niet terugkwam in het mensenrechtenconours of in de toegevoegde stellingen, maar dat wel steeds bleek uit de toelichtingen van respondenten: maak mensenrechten op lokaal niveau concreet.

Deze mening wordt door respondenten uit beide coalities gedeeld. In een paar regels hiervoor hebben we kunnen lezen dat het abstracte niveau van mensenrechten verbindend zou kunnen werken voor organisaties, maar in deze abstractie schuilt ook een gevaar: mensenrechten kunnen een 'te los' concept zijn voor organisaties om te beseffen dat zij inderdaad met mensenrechten bezig zijn:

"Mensenrechten zijn juist vaak voor velen te abstracte noties, waar ze allemaal iets anders mee bedoelen." (Respondent 16: coalitie 2)

Ook kan het abstracte van mensenrechten er toe leiden dat beleidsmakers en burgers zich niet bewust zijn van het belang van mensenrechten op lokaal niveau, omdat het te veel een 'ver van mijn bed show' is:

"Maak het zo praktisch mogelijk, want op het moment dat het te 'lofty' wordt, dan zie ik tijdens de vergadering al een aantal mensen een beetje afdwalen en uit het raam gaan kijken van 'ja, het zal allemaal wel'. Op nationaal niveau heb je het vaak wel meer over hele fundamentele dingen, maar op lokaal niveau wordt het al snel meer praktisch." (Respondent 2: coalitie 1)

Om mensenrechten daadwerkelijk verbindend te laten werken en het bewustzijn van het belang van lokale mensenrechten in de stad te vergroten, is het dus van groot belang dat er een vertaalslag wordt gemaakt van de abstracte mensenrechten naar de lokale context. Mensenrechten moeten worden doorvertaald naar de lokale praktijk:

"Het is wel de bedoeling om mensenrechten echt door te vertalen naar de praktijk: wat betekenen die economische en sociale rechten voor bijstandsgerechtigden bijvoorbeeld?" (Respondent 7: coalitie 1)

Bovenstaand perspectief op mensenrechten zou samengevat kunnen worden in de stelling: 'mensenrechten op lokaal niveau moeten geconcretiseerd worden en praktisch toepasbaar zijn, om zo het beoogde effect te bereiken'. Deze stelling geeft wellicht geen geheel nieuw discours weer, maar zou een waardevolle en nuttige toevoeging zijn op de perspectieven op mensenrechten die we terugvinden in het samenwerkingsdiscours.

Samenvatting

De twee discourscoalities komen sterk overeen op het ethische discours, met het idee dat mensenrechten in de kern draaien om menselijke waardigheid, is onder alle respondenten aanwezig. Menselijke waardigheid wordt door allen geïdentificeerd als 'zijn wie je wil zijn' en de ruimte hebben om je daarin te ontwikkelen. Ook komen de respondenten overeen wat betreft de functie van mensenrechten in het waarborgen van diversiteit: mensenrechten ondermijnen diversiteit niet, maar zij zorgen er juist voor dat mensen verschillend kunnen en mogen zijn. Door middel van mensenrechten worden deze verschillen beschermd. Het samenwerkingsdiscours leeft in beide discourses wat betreft de stelling dat mensenrechten geïntegreerd zouden moeten worden in lokaal beleid. Respondenten vinden het belangrijk dat de gemeente er op let dat de basisrechten van mensen gewaarborgd blijven en dat op deze manier respect wordt getoond aan de inwoners van de stad. Het verbindende vermogen van mensenrechten – dat ook onderdeel is van het samenwerkingsdiscours – leeft in beide coalities minder. Voor alle respondenten geldt echter dat als zij langer over het verbindende vermogen van mensenrechten nadenken, zij wel geloven dat het op die manier zou kunnen werken. Hiervoor is het belangrijk dat mensenrechten op het lokale niveau concreet worden gemaakt, zodat organisaties inzien dat zij met mensenrechten bezig zijn en zodat beleidsmakers en burgers zich bewust worden van het belang van lokale mensenrechten.

Nu we de overeenkomsten tussen de discourscoalities hebben beschreven, is het tijd om de verschillen tussen de coalities in kaart te brengen.

4.3.2 Verschillen

Er wordt gesproken van een duidelijk verschil tussen de discourscoalities als het verschil van de scores op een stelling twee of hoger was (zie tabel 6). Dit is vooral het geval bij stellingen uit het universalistische en theologische discours.

Genueanceerd universalisme

Alhoewel discourscoalitie 2 het min of meer eens is met het universalistisch discours, is zij het hiermee wel aanzienlijk minder eens dan coalitie 1. Coalitie 2 legt namelijk meer de nadruk op cultuurrelativistische overtuigingen. Beide groepen zijn het erover eens dat er gedeelde waarden zijn die universeel zijn, maar groep 2 legt meer dan groep 1 de nadruk op het rekening houden met lokale omstandigheden en culturele verschillen. In de woorden van één van de respondenten uit discourscoalitie 2:

"Wat wij als mensenrechten zien, hoeft ergens anders niet per se als mensenrechten te worden beschouwd. Het is jammer dat wij vanuit het westen onze rechten projecteren op anderen, terwijl de anderen het niet zo zien als wij. Het is een recht om je in die rechten te ontwikkelen en wie zegt dat wij het juist hebben." (Respondent 11: coalitie 2)

Dezelfde respondent lichtte dit toe aan de hand van een voorbeeld over welke moeilijkheden er bij komen kijken als je als westerse samenleving bepaalde rechten aan andere samenlevingen probeert op te leggen. Zij stelde dat dat simpelweg niet mogelijk is, omdat als je niet genoeg rekening houdt met de specifieke context oplegging van bepaalde rechten tot problemen leidt:

"Mensenrechten dienen als bescherming van menselijke waardigheid, zolang je het niet oplegt als de cultuur er nog niet klaar voor is. Het opleggen van mensenrechten is niet goed. Je kunt bijvoorbeeld niet opleggen dat kinderarbeid in Afrika verboden moet worden, want als die kinderen niet werken kan het gezin niet rondkomen. Dan kun je wel zeggen 'het moet niet kunnen dat zij werken', maar die kinderen houden een heel gezin draaiende, dus dat is simpelweg niet mogelijk. In plaats van opleggen, kun je mensenrechten wel aanbieden: op het moment dat je die rechten daadwerkelijk toe kan passen, dan heeft het zin." (Respondent 11: coalitie 2)

De nadruk op cultuurrelativisme in de tweede coalitie zagen we ook al terug in één van de citaten in paragraaf 4.2.3. Waarin een respondent er op wees dat ze de verdragen statisch vond, omdat deze in een westerse context zijn vastgelegd. Er moet bij het implementeren van mensenrechten worden gekeken of deze mensenrechten daadwerkelijk te verzoenen zijn met bepaalde culturele en lokale contexten.

Waar respondenten in discourscoalitie 1 heel sterk de nadruk leggen op het universalistische aspect van mensenrechten, gaat de aandacht in discourscoalitie 2 meer uit naar het feit dat er bij het implementeren en nastreven van mensenrechten wel degelijk moet worden gelet op de culturele context. Wel zijn alle respondenten het erover eens dat de achterliggende waarde van mensenrechten – menselijke waardigheid – universeel is: menselijke waardigheid is iets van iedereen overal, om het feit dat alle mensen mens zijn. De manier waarop deze waardigheid beschermd zou moeten worden in de praktijk, moet volgens coalitie 2 echter wel aangepast zijn naar de culturele en lokale context.

Cijfermatig verschil in theologisch discours

Ook verschillen de scores op het theologisch discours. Wanneer echter wordt gekeken naar de interpretaties, blijkt het hier helemaal niet te gaan om echte verschillen. Beide groepen beargumenteren namelijk dat zij niet opkomen voor mensenrechten vanuit religie, alleen staat de tweede groep neutraler tegenover deze stellingen. De argumenten uit coalitie 1 tegen het theologisch discours zijn in paragraaf 4.2.2 al aan de orde gekomen. De argumentatie uit de tweede groep waarom zij het niet eens waren met stellingen uit het theologisch discours, komt eigenlijk op hetzelfde neer:

"Ik vond religie niet zo belangrijk, want – ook al ben ik moslim – ik heb niet per se religie nodig om mij in te zetten voor mensenrechten. Voor mij hoeft het niet gebaseerd te zijn op religie om iemand zijn waardigheid te gunnen. Sommige mensen gebruiken religie ook om andere mensen hun menselijke waardigheid af te nemen, bijvoorbeeld afkeuring van homoseksualiteit. Dat vind ik zo arrogant, zo van 'wij hebben de waarheid in pacht en omdat jij homo bent, doe je er niet toe'. Dan denk ik, 'hoe haal je het in je hoofd'.

Religie moet gaan om barmhartigheid. Ik ben het niet oneens met de theologische stellingen omdat ik negatief ben naar religieuze mensen, maar ik heb religie niet nodig om iemand zijn menselijke waardigheid te gunnen.” (Respondent 12: coalitie 2)

Ook in dit citaat komt het idee dat religie een soort van superioriteit-denken met zich meebrengt naar voren, evenals het idee dat religie mensen kan uitsluiten. Dit argument werd ook in discourscoalitie 1 naar voren gebracht toen respondenten toelichtten waarom ze tegen de theologische stellingen waren.

Alhoewel er cijfermatig dus een verschil bestaat in scores van de respondenten op het theologisch discours, blijkt dit – als de toelichtingen van de respondenten nader worden bekeken – genuanceerder te liggen: de theologische stellingen zijn in elke coalitie dan wel anders geprioriteerd, maar beiden komen niet op voor mensenrechten vanuit een theologisch oogpunt en vinden dat religie een superioriteit-denken met zich mee kan brengen.

Weerstand tegen de wet versus de wet als ultimum remedium

Zoals we eerder hebben kunnen lezen, zijn beide coalities het eens met de stelling dat de waarden waar mensenrechten op zijn gebaseerd belangrijker zijn dan de wet. Discourscoalitie 1 benoemt het nut van de wet echter krachtiger dan groep 2. Coalitie 1 ziet de wet als een ultimum remedium en als iets dat echt nodig is, terwijl groep 2 een grotere afkeer heeft van het juridische discours. Alhoewel daar tussen neus en lippen door ook wel werd genoemd dat ‘verdragsteksten nu eenmaal nodig zijn en daarom wel belangrijk zijn’, vinden zij deze veel minder belangrijk dan andere stellingen, terwijl groep 1 het belang van juridische afdwingbaarheid wel inzien. Het rechtssysteem is volgens groep 1 een noodzakelijk instrument om menselijke waardigheid te waarborgen.

“Het is noodzakelijk dat de waardigheid wordt vastgelegd, want anders kun je je er niet op beroepen. Je moet het vastleggen anders heb je geen rechtssysteem mogelijkheid om met elkaar in detail uit te vinden of het inderdaad wel of niet klopt. Dus je moet als wereldgemeenschap jurisprudentie opbouwen en wetten maken, om dat een langer leven te geven. Je moet niet iedere keer op nul beginnen.” (Respondent 14: coalitie 1)

Respondenten uit coalitie 1 brachten wel de nuance aan dat als een waarde niet in het rechtssysteem is opgenomen, dit niet betekent dat deze waarde dan ‘maar geschonden mag worden’. Net zoals coalitie 2 beargumenteerde, stelde ook coalitie 1 dat mensenrechten wel meer zijn dan die regelingen die bij wet staan vastgelegd. Toch bleef de nadruk daarbij wel liggen op de noodzaak van een rechtssysteem.

“Het gaat om rechten die in de wet staan, maar dat betekent niet dat als de rechter stelt dat er geen sprake is van schending, dat het dan niet om mensenrechten gaat. Maar het recht maakt mensenrechten tastbaarder en dat maakt dat je ze af kunt dwingen, je wilt geen wassen neus. Je moet er ook echt een beroep op kunnen doen.” (Respondent 7: coalitie 1)

Beide coalities zijn het erover eens dat mensenrechten meer zijn dan de rechten en waarden die in de wet zijn vastgelegd. Het gaat ook om ongeschreven omgangsnormen.

Waar discourscoalitie 1 een echte weerstand voelt tegen het juridische discours, legt discourscoalitie 2 echter meer de nadruk op het nut van het rechtssysteem: we hebben het rechtssysteem nodig als we de menselijke waardigheid willen beschermen.

Utrecht mensenrechtenstad: 'leuk bijeffect' versus 'heel nuttig'

Zoals in paragraaf 4.2.3 bleek, zijn respondenten uit discourscoalitie 2 het oneens met het citymarketing discours. Zij vinden dat het bij het voeren van een lokaal mensenrechtenbeleid niet zou moeten gaan om het eigenbelang van de stad, maar dat een stad zich in moet zetten voor mensenrechten om iets goeds te doen: om een rechtvaardige stad te creëren. Het is leuk als een lokaal mensenrechtenbeleid tot complimenten leidt, maar deze moet je niet zelf afdwingen. Zij beargumenteerden wel dat de titel mensenrechtenstad eventueel gebruikt kan worden om andere steden te inspireren.

Waar coalitie 2 niets van het citymarketing discours moet hebben, benadrukt coalitie 1 – meer dan groep 2 – het nut van het proclameren van Utrecht als mensenrechtenstad. Respondenten uit coalitie 1 stellen dat Utrecht zich niet als mensenrechtenstad moet profileren als ze die naam niet waardig is, maar als de stad daadwerkelijk haar best doet om de titel mensenrechtenstad eer aan te doen, kan die titel naar buiten worden gebracht in de verwachting van een *self fulfilling prophecy*: als je de reputatie van mensenrechtenstad gebruikt en duidelijk naar buiten toe communiceert, kan dit het besef van het belang van lokale mensenrechten doen laten groeien en kunnen mensenrechten in de stad beter onder de aandacht worden gebracht.

"Het is wel van belang om Utrecht mensenrechtenstad stevig te blijven benadrukken en dat mensen daar even bij stil staan. Als je het niet zo noemt, dan denkt iedereen van 'ja, pff, mensenrechten dat is niet iets voor de lokale overheid'." (Respondent 4: coalitie 1)

Dat je de titel mensenrechtenstad wel waardig moet zijn wanneer je deze voor marketing doeleinden gaat gebruiken, beargumenteert één van de respondenten op de volgende manier:

"Je zou wel mogen zeggen dat mensenrechten op een marketingvlak een rol mogen spelen, maar dan moet het wel 'in house' allemaal kloppen. Je kunt niet jezelf als mensenrechtenstad verkopen en tegelijkertijd nog een heleboel discriminatie op de arbeidsmarkt in Utrecht hebben. Dus als je de stad wil laten voorstaan op een mensenrechtenbeleid, moet je wel zorgen dat je niet aangevallen kan worden op het argument 'don't preach if you don't practice'. Marketing werkt alleen maar als het ook echt past bij wat je uitdraagt. Als iedereen in Utrecht meetelt en iedereen in de wereld een potentiële Utrechter is, dan klopt het, maar als het een sausje is over een stad die economische competitief wil zijn, dan klopt het niet meer." (Respondent 6: coalitie 1)

Niet op alle aspecten van het citymarketing discours verschillen de coalities. Eerder in paragraaf 4.2.3 bleek al dat respondenten uit coalitie 2 vinden dat je 'Utrecht mensenrechtenstad' wel uit zou kunnen dragen om als voorbeeld te fungeren voor andere steden. Deze mening wordt door respondenten uit coalitie 1 gedeeld:

"Ik vind dat je mensenrechten moet implementeren, omdat het mensenrechten zijn en iedereen daar recht op heeft. Je moet ze niet implementeren om je te onderscheiden van andere Nederlandse steden, want je hebt juist het liefste dat alle steden dit doen. Ik zou juist liever hebben dat alle Nederlandse steden mensenrechten implementeren en zich daar aan houden, dan zullen we een veel fijner land krijgen." (Respondent 5: coalitie 1)

Beide coalities zijn van mening dat citymarketing geen doel op zich is van mensenrechten, maar de titel van mensenrechtenstad zou wel mogen en kunnen fungeren om andere steden te inspireren. Coalitie 1 voegt hier nog iets aan toe: het duidelijk communiceren van de titel van 'Utrecht mensenrechtenstad' zou beleidsmedewerkers, organisaties en burgers bewust kunnen maken van het belang van lokale mensenrechten en op die manier zou er meer aandacht voor het thema kunnen komen. Respondenten uit coalitie 2 leggen hier minder de nadruk op, maar ook daar gingen hier en daar geluiden op dat het proclameren van 'Utrecht mensenrechtenstad' zou kunnen helpen om het lokaal mensenrechtenbeleid meer kracht bij te zetten.

Samenvatting

Op het eerste gezicht lijken er veel verschillen te bestaan tussen de twee coalities, wanneer er echter verder wordt gekeken dan de cijfertjes en meer wordt gelet op de interpretaties van de respondenten, blijkt al snel dat deze verschillen kleiner zijn dan ze lijken. Wat betreft het universele, theologische, juridische en citymarketing discours zijn er inderdaad verschillen tussen de coalities te vinden, maar uit de toelichtingen van de respondenten blijkt dat het hier slechts gaat om nuanceverschillen. Wat betreft het universalistisch discours zijn de coalities het erover eens dat de achterliggende waarden van mensenrechten universeel zijn, maar coalitie 2 benadrukt dat bij het implementeren van mensenrechten wel gelet moet worden op de culturele context. Met betrekking tot het juridische discours stellen alle respondenten dat de waarden waarop de rechten zijn gebaseerd belangrijker zijn dan het feit dat ze juridisch zijn vastgelegd, maar stelt coalitie 1 sterker dan coalitie 2 dat het rechtssysteem wel noodzakelijk is bij het waarborgen van menselijke waardigheid. Over het theologisch discours denken de coalities exact hetzelfde: zij zijn niet door religie gemotiveerd om zich in te zetten voor mensenrechten en vinden dat religie een superioriteit-denken met zich mee kan brengen waar zij niet achter staan. In dit discours verschillen zij slechts wat betreft de wijze waarop zij de stellingen op het speelbord hebben geordend. Ten slotte het citymarketing discours: beide discourses zijn er van overtuigd dat citymarketing niet het hoofddoel moet zijn van een lokaal mensenrechtenbeleid, maar coalitie 1 legt meer dan coalitie 2 de nadruk op het argument dat de titel 'Utrecht mensenrechtenstad' gebruikt mag worden om zo mensen bewust te maken van het belang van lokale mensenrechten. Dit wordt echter niet tegengesproken door coalitie 2. De daadwerkelijke verschillen tussen de twee coalities zijn dus beperkt.

4.3.3 Conclusie: grote overeenkomsten, kleine verschillen

Nu we de twee discourscoalities met elkaar hebben vergeleken, kunnen we een antwoord geven op de derde empirische deelvraag: 'wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de discourscoalities?'

De twee discourscoalities komen sterk overeen op punten die voor alle respondenten belangrijk waren en waar zij een duidelijke mening over hadden. In beide discourscoalities leeft het ethische discours sterk; met name menselijke waardigheid is een begrip dat voor alle respondenten een belangrijke waarde heeft. De manier waarop zij deze waardigheid duiden, komt ook overeen: jezelf kunnen zijn en ruimte hebben om jezelf daar in te kunnen ontwikkelen. Overeenkomsten zijn ook te vinden tussen stellingen waar de respondenten neutraal tegenover staan: beide groepen staan neutraal tegenover het samenwerkingsdiscours. Zij zien het verbindende vermogen van mensenrechten niet direct als het hoofddoel van mensenrechten, maar zien wel in dat mensenrechten verbindend zouden kunnen werken. Met de stelling dat mensenrechten geïntegreerd zouden moeten worden in lokaal beleid, waren de respondenten het allemaal eens. Door mensenrechten te integreren in gemeentelijk beleid waarborg je de minimale waarden waar mensen recht op hebben en toon je respect aan je inwoners.

De verschillen zitten hem met name in verschillen in nuance. Beide groepen staan bijvoorbeeld achter het universalistisch discours, maar de tweede coalitie legt meer de nadruk op het feit dat er wel aandacht besteed moet worden aan contextuele en culturele verschillen. Verder staat de tweede coalitie cijfermatig neutraler tegenover het theologisch discours dan de eerste coalitie, maar uit de interpretaties blijkt dat zij precies hetzelfde over het theologisch discours denken: zij zijn niet vanuit religie gemotiveerd om op te komen voor mensenrechten en vinden dat religie soms een superioriteit-denken met zich meebrengt. Ook zijn er verschillen waargenomen met betrekking tot het juridische discours. Hiertegen heeft coalitie 2 een vrij grote weerstand, terwijl coalitie 1 vindt dat het rechtssysteem noodzakelijk is om mensenrechten te waarborgen. Beide coalities stellen echter dat de achterliggende waarden van mensenrechten belangrijker zijn dan het feit dat de rechten wettelijk staan vastgelegd: mensenrechten zijn meer dan de wet alleen.

Ten slotte zijn er verschillen in perspectief op mensenrechten als marketinginstrument. Beide groepen zijn van mening dat citymarketing niet het doel moet zijn van een lokaal mensenrechtenbeleid en dat Utrecht de titel mensenrechtenstad kan gebruiken om als voorbeeld te fungeren voor andere steden. Coalitie 1 legt hierin echter meer dan coalitie 2 de nadruk op het gebruiken van deze titel als een *self fulfilling prophecy* in de stad: door 'Utrecht mensenrechtenstad' duidelijker te communiceren, kunnen beleidsmakers en burgers zich meer bewust worden van het belang van mensenrechten op het lokale niveau.

Er zijn verschillen tussen de coalities, maar dit zijn slechts verschillen in nuances die zij bij bepaalde discourses aanbrengen. In de kern komen de heersende discourses in coalitie één en twee op hetzelfde neer: het ethische discours heeft de overhand. Het allerbelangrijkste van mensenrechten is het beschermen van menselijke waardigheid, waar iedereen recht op heeft omdat wij allemaal mensen zijn. In beide coalities wordt dit ethische discours belangrijker gevonden dan het juridische discours. Ook staan beide coalities, ondanks dat de ene coalitie meer dan de ander de nadruk legt op lokale omstandigheden, duidelijk achter het universele discours: mensenrechten, met name menselijke waardigheid, gelden voor iedereen, altijd en overal. Ook geldt voor alle respondenten dat zij niet door religie zijn gemotiveerd om zich in te zetten voor mensenrechten. Ten slotte zijn zij het erover eens dat citymarketing niet het hoofddoel is van een lokaal mensenrechtenbeleid, maar kan het proclameren van 'Utrecht Mensenrechtenstad' wel gebruikt worden om als voorbeeld te dienen voor andere steden.

Kortom: tussen de coalities bestaan kleine verschillen, maar de overeenkomsten zijn velen malen groter. Beperkte verschillen, grote overeenkomsten dus.

5. Conclusie en discussie

De afgelopen jaren is de verantwoordelijkheid van lokale overheden om mensenrechten in de stad te waarborgen en te bevorderen sterk toegenomen. Er zijn verschillende mensenrechtensteden ontstaan: steden die het internationale verdrag voor de rechten van de mens als kader voor gemeentelijk beleid gebruiken. Ook Utrecht is een mensenrechtenstad. De gemeente Utrecht investeert momenteel in het versterken van een lokaal mensenrechtennetwerk, waarin beleidsmedewerkers, onderzoekers en het maatschappelijk middenveld samenwerken om een mensenrechtencultuur in de stad te verankeren.

Het initiatief tot samenwerking komt tot op heden nauwelijks uit de betrokken organisaties zelf. De gemeente Utrecht heeft momenteel een grote rol als initiator van het proces, terwijl zij er juist naar toe wil om het proces nog slechts te faciliteren.

Een voorwaarde om de samenwerking van de grond te krijgen, is dat er sprake is van een homogeen discours met betrekking tot mensenrechten. In dit onderzoek is daarom het lokale mensenrechtendiscours in Utrecht in kaart gebracht, om zo een antwoord te geven op de hoofdvraag:

In welke mate is het mensenrechtendiscours in Utrecht homogeen?

Het antwoord op deze vraag maakt inzichtelijk of er een cognitieve basis bestaat voor samenwerking tussen de betrokken partijen.

In dit hoofdstuk zal het antwoord op deze vraag worden gegeven door terug te kijken op de theoretische en empirische vragen die in voorgaande hoofdstukken zijn beantwoord. Aan de hand van deze antwoorden zal in paragraaf 5.1.3 het antwoord op de hoofdvraag en de algemene conclusie volgen. Daarna worden er beleidsaanbevelingen gedaan in de discussie. In deze paragraaf worden ook de limitaties van het onderzoek besproken en aanbevelingen voor vervolgonderzoek gedaan.

5.1 Conclusie

5.1.1 Wat zegt de theorie?

In het theoretisch kader zijn de termen *discours*, *discourscoalitie* en *discoursanalyse* uitgewerkt, door achtereenvolgens een antwoord te geven op de volgende vragen:

1. *Wat wordt in de wetenschappelijke literatuur verstaan onder een discours?*
2. *Wat wordt in de wetenschappelijke literatuur verstaan onder een discourscoalitie?*
3. *Wat wordt in de wetenschappelijke literatuur verstaan onder een discoursanalyse?*

Het bleek dat er een onderscheid gemaakt kon worden tussen discours met een kleine letter 'd' en Discours met een grote letter 'D'. De eerste verwijst naar patronen in talen in zowel tekstuele als niet-tekstuele contexten, terwijl de tweede betrekking heeft op betekenissen die mensen aan bepaalde fenomenen geven. Dit onderzoek draaide om

discours met de grote letter 'D', omdat het de betekenissen die mensen aan mensenrechten geven in kaart heeft gebracht. De definitie van Discours zoals in dit onderzoek werd gebruikt is:

'Het geheel van min of meer samenhangende ensembles van ideeën, concepten en categorisering die we in bepaalde situaties terugvinden.'

Behalve een onderscheid in discours en Discours, kon ook een onderscheid worden gemaakt tussen een *individueel* en *collectief* discours: een individueel discours is de betekenis die één iemand geeft aan een bepaald fenomeen. Een collectief discours gaat over een gezamenlijke betekenis die door meerdere mensen aan een fenomeen wordt gegeven.

Het collectieve discours vormt de basis voor een discourcoalitie, een term die in dit onderzoek als volgt werd gedefinieerd:

'Een groep actoren of een samenstel van organisaties die een gezamenlijke interpretatie heeft van of een gezamenlijke betekenis geeft aan een bepaald fenomeen.'

Voor het succesvol implementeren van een beleid, is het belangrijk dat de communicatie van het beleid wordt afgestemd op de discoursen die er onder de betrokkenen leven. Op die manier kunnen zij zich met het beleid identificeren en met elkaar verbonden voelen.

Discourscoalities zijn met elkaar in interactie: er kan sprake zijn van grotere of kleinere controversies, die kunnen leiden tot botsingen tussen de coalities. In plaats van dat zij van elkaar verschillen, kunnen ze ook met elkaar overeenkomen. Hoe meer de discourscoalities met elkaar overeenkomen, hoe homogener het discours en hoe sterker de cognitieve basis voor samenwerking is.

Discourscoalities en hun overeenkomsten en verschillen kunnen in kaart worden gebracht door een zogenaamde *discoursanalyse*: een methode waarbij patronen in discoursen ontrafeld worden. Met betrekking tot het in kaart brengen van Discours, kan aan de hand van een discoursanalyse een beeld worden gekregen van de betekenissen die individuen aan een fenomeen geven. Een specifieke vorm van discoursanalyse, de Q-methodologie, is vervolgens gebruikt om de empirische deelvragen te beantwoorden.

5.1.2 Wat zegt de empirie?

Er waren drie empirische deelvragen geformuleerd die moesten bijdragen aan het beantwoorden van de hoofdvraag:

1. *Welke mensenrechtendiscoursen zijn er te onderscheiden?*
2. *Welke discourscoalities bestaan er onder betrokkenen bij lokale mensenrechten in Utrecht?*
3. *Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de discourscoalities?*

De eerste stap in het Q-onderzoek was om het geheel van mensenrechtendiscoursen, oftewel het mensenrechtenconours, te beschrijven. Na het uitvoeren van een literatuuronderzoek en een secundaire analyse bleek dat er zeven mensenrechtendiscoursen te onderscheiden zijn: het ethische, juridische, universalistische, cultuurrelativistische, theologische, samenwerkings- en citymarketing discours. Deze discoursen zijn in tabel 8 samengevat.

Tabel 8 Samenvatting van het mensenrechtenconours

Discours	Samenvatting
Ethisch	Mensenrechten gaan verder dan wat bij wet is vastgelegd: wetten zijn namelijk niet alomvattend en daarom zouden mensenrechten ook moeten gaan over standaarden die niet bij wet staan vastgelegd. De waarden waarop mensenrechten zijn gebaseerd, zijn dan ook belangrijker dan het feit dat deze rechten juridisch zijn vastgelegd. Vooropgesteld gaan mensenrechten over menselijke waardigheid, ongeacht of deze wel of niet bij wet staat vastgelegd. Mensenrechten zijn namelijk natuurlijke rechten, die simpelweg aan alle mensen toebehoren om het feit dat zij allemaal mens zijn.
Juridisch	Mensenrechten gaan niet per se over de waarden waarop het recht gebaseerd is, maar men spreekt pas van mensenrechten als deze rechten wettelijk staan vastgelegd. Men zou zich alleen op een mensenrecht moeten kunnen beroepen dat wettelijk is vastgelegd, waarbij met name wordt verwezen naar de rechten zoals deze na WOII zijn vastgelegd. Als mensenrechten worden geschonden, moet hier altijd een beroep op kunnen worden gedaan binnen het rechtssysteem.
Universalistisch	Mensenrechten gaan over normen waarover consensus bestaat, argumenten voor die normen kunnen verschillen. In diverse wereldbeelden zijn overkoepelende elementen te vinden zijn, die het mogelijk maken om mensenrechten in culturen te verankeren. Juist omdat deze achterliggende waarden universeel zijn, kunnen mensenrechten in verschillende situaties, contexten en omstandigheden worden toegepast; mensenrechten gelden voor iedereen, altijd, overal en in alle omstandigheden.
Cultuurrelativistisch	Mensenrechten worden gezien als een westerse uitvinding, die niet in elke culturele context van toepassing is. Er moet met betrekking tot mensenrechten rekening worden gehouden met het feit dat normen en waarden per context en per individu verschillen. Vanwege deze culturele en levensbeschouwelijke diversiteit, is een overkoepelende theorie van mensenrechten niet mogelijk. Om te zorgen dat mensenrechten hun betekenis behouden, moet haar karakter in overeenstemming worden gebracht met historische, politiek, economische, religieuze en culturele context. Gebeurt dit niet, dan ondermijnen mensenrechten diversiteit.

Theologisch	Iedereen is geschapen naar het beeld van God en daarom is iedereen gelijkwaardig aan elkaar is. Mensenrechten zijn belangrijk omdat we op moeten komen voor onze naasten en we moeten ons wagen op de weg van mensenrechten in dienst van gerechtigheid. Mensen uit het theologisch discours, zijn vaak gemotiveerd door religie om mensen te helpen en geïnspireerd door hun religie om te delen wat zij hebben. Verder kunnen mensenrechten mensen wereldwijd hoop bieden en verhindert elke religieuze rechtvaardiging van schending van mensenrechten om te werken aan wezenlijke verzoening.
Samenwerking	Mensenrechten zouden verschillende politieke denkbeelden met elkaar kunnen verbinden, evenals verschillende groepen mensen in de samenleving en sociaal-maatschappelijke organisaties. Daarnaast kunnen mensenrechten geïntegreerd worden in lokaal beleid, om zo te toetsen of beleid voldoet aan bepaalde minimale standaarden. Ten slotte zouden mensenrechten een instrument kunnen zijn om een ideale wereld te creëren.
Citymarketing	Steden kunnen mensenrechten actief integreren in lokaal beleid om zichzelf op die manier positief te onderscheiden van andere steden en om de stad aantrekkelijk te maken voor inwoners, ondernemers en evenementen. Zodra een stad mensenrechtenstad is, kan deze reputatie gebruikt worden om de internationale positie van de stad te versterken.

Vervolg Tabel 8 Samenvatting van het mensenrechtenconours

Vervolgens zijn er voor elk discours stellingen geformuleerd, welke door 16 participanten zijn geordend op een schaal van meest mee oneens tot meest mee eens. Daarna hadden we 16 individuele zogenaamde Q-sorteringen. Een individuele Q-sortering gaf het discours van de participant op mensenrechten weer. Over deze Q-sorteringen is een factoranalyse uitgevoerd, waardoor duidelijk werd van hoeveel wezenlijk verschillende discourses er sprake was en hoeveel en welke discoursescoalities onder de betrokkenen te vinden waren.

Er bleken twee discoursescoalities te onderscheiden zijn. *Coalitie 1* laat zich kenmerken door een ethisch en universalistisch discours: ieder mens heeft menselijke waardigheid en daarom gelden mensenrechten voor iedereen, altijd en overal. De participanten uit deze coalitie zijn niet vanuit religie gemotiveerd om zich in te zetten voor mensenrechten en daarom kunnen zij zich niet vinden in het theologisch discours. Ook het cultuurrelativistische discours kan in deze coalitie niet op steun rekenen: juist omdat ieder mens mens is, heeft iedereen altijd en overal recht op mensenrechten. De waarden waar deze rechten op zijn gebaseerd, zijn universeel, daarin hoeft geen verschil te worden gemaakt tussen culturen en samenlevingen.

Coalitie 2 laat zich kenmerken door een zeer sterke steun voor het ethisch discours: boven alles draaien mensenrechten om menselijke waardigheid. Deze coalitie is sterk van mening dat het daarbij niet uitmaakt of deze rechten wel of niet bij wet zijn vastgelegd. Het gaat niet om de juridische afdwingbaarheid, menselijke waardigheid moet ook worden beschermd als dit niet wettelijk is vastgelegd. Mensenrechten gaan verder dan de geschreven regels. Daarom is het juridische discours niet populair onder deze groep participanten. Ook het citymarketing discours leeft niet in deze coalitie, wat ook weer te maken heeft met de waarde die er wordt gehecht aan het ethische discours: Utrecht moet een mensenrechtenbeleid voeren om een rechtvaardige stad te maken, om mensenrechten te bevorderen, maar het moet niet om eigenbelang gaan.

Ten slotte zijn de *twee coalities met elkaar vergeleken*. Het bleek dat de *overeenkomsten groot* waren en de *verschillen beperkt*. De verschillen hebben vooral betrekking op verschillen in nuances. Zo vindt coalitie 2 meer dan coalitie 1 dat er rekening moet worden gehouden met culturele verschillen bij het implementeren van mensenrechten, maar beiden vinden in de kern dat menselijke waardigheid voor iedereen en overal geldt.

Daarnaast benadrukt coalitie 1 meer dan coalitie 2 het belang van het rechtssysteem: het rechtssysteem is noodzakelijk om menselijke waardigheid te beschermen. Beide coalities stellen het ethisch discours echter boven dit juridische discours.

Ook met betrekking tot het citymarketing discours is coalitie 1 meer gericht op het nut ervan dan coalitie 2: het proclameren van 'Utrecht mensenrechtenstad' kan helpen om beleidsmedewerkers, organisaties en burgers bewust te maken van mensenrechten in de stad. Coalitie 2 kan zich in deze benadering wel vinden, maar legde er duidelijker de nadruk op dat de stad zich in moet zetten voor mensenrechten om een rechtvaardige samenleving te creëren. Beiden waren het er wel over eens dat de titel Utrecht mensenrechtenstad zou kunnen werken als goed voorbeeld voor andere steden, maar het moet niet gebruikt worden om de stad beter op te kaart zetten.

Tegenover het samenwerkingsdiscours staan de coalities beiden neutraal: zij beseffen wel dat 'mensenrechten' organisaties met elkaar zouden kunnen verbinden, maar zien dit niet als hoofddoel van mensenrechten.

Het verschil in theologisch discours tussen de twee discourscoalities is slechts cijfermatig: beide groepen zijn niet vanuit religie gemotiveerd om voor mensenrechten op te komen.

5.1.3 Het antwoord op de hoofdvraag

Met behulp van bovenstaande resultaten, kan het *antwoord op de hoofdvraag* gegeven worden. Er zijn zeven verschillende mensenrechtendiscoursen te onderscheiden en onder de betrokkenen bij lokale mensenrechten in Utrecht is sprake van twee discourscoalities. In de ene coalitie voeren het ethische discours en het universele discours de boventoon en in de ander hoofdzakelijk het ethische discours. Op veel punten kwamen de discourscoalities met elkaar overeen, op een paar beperkte verschillen na. Wat betekent dit voor het antwoord op de hoofdvraag:

In welke mate is het mensenrechtendiscours in Utrecht homogeen?

Op basis van de antwoorden op de deelvragen kan er gesteld worden dat het mensenrechtendiscours in Utrecht *in zeer hoge mate homogeen* is. De verschillen zijn zeer beperkt en leiden niet tot fragmentatie in het lokale mensenrechtendiscours. Wie een blik werpt op de interpretaties van de betrokkenen ziet dat zij het in de kern sterk eens zijn over mensenrechten: zij gaan over menselijke waardigheid en iedereen heeft recht op deze waardigheid om zijn of haar mens-zijn. De verschillende nuances die de coalities hierbij maken, leiden niet tot fragmentatie in het lokale mensenrechtendiscours.

Een homogeen mensenrechtendiscours betekent dat er een goede cognitieve basis voor samenwerking is tussen de betrokkenen bij lokale mensenrechten in Utrecht. Wat betekent dit voor de praktijk?

5.2 Discussie

5.2.1 Beleidsaanbevelingen

Ondanks dat er een cognitieve basis voor samenwerking bestaat is deze samenwerking tot op heden nog nauwelijks van de grond gekomen. Voorlopig zal de gemeente Utrecht nog het voortouw moeten nemen om deze samenwerking op gang te laten komen. Om samenwerking op de langere termijn op initiatief van de organisaties zelf te laten plaatsvinden, worden de volgende aanbevelingen gedaan:

- Stop tijd en energie in de organisaties. De persoonlijke benadering van dit onderzoek leek de betrokkenen energie en motivatie te geven en deed hen beseffen dat zij meer raakvlakken hebben met andere organisaties dan zij dachten. Uit het onderzoek bleek dat organisaties neutraal staan tegenover het verbindende vermogen van mensenrechten, maar als zij hier langer over nadachten, gingen ze zich realiseren wat de meerwaarde van deze verbindingen zou kunnen zijn. Door persoonlijke tijd en aandacht te besteden aan de organisaties kunnen zij zich bewuster worden van het feit dat zij werken vanuit een kader dat zij delen met andere organisaties.
- In dit bewustwordingsproces kan het duidelijk communiceren van 'Utrecht mensenrechtenstad' een belangrijke rol spelen. Dit werd door de respondenten uit coalitie 1 benadrukt en door respondenten uit coalitie 2 beaamd. De gemeente is nu erg bescheiden in het proclameren van deze titel, omdat zij vindt dat dit niet het eerste doel van haar mensenrechtenbeleid is. Zij kan de titel 'Utrecht mensenrechtenstad' zowel binnen de gemeentelijke organisatie als daarbuiten duidelijker communiceren, om beleidsmedewerkers, organisaties en burgers bewust te maken van het belang van lokale mensenrechten. Dit kan er toe leiden dat de beleidsrelevante actoren zich meer met het beleid en met elkaar verbonden gaan voelen.
- Maak mensenrechten concreet. Veel respondenten lieten tijdens het onderzoek weten dat ze dachten dat het belangrijk was dat mensenrechten op het lokale niveau concreet worden gemaakt. Als het 'te los' en 'te abstract' is, zijn mensenrechten voor verschillende actoren een lastig te bevatten begrip. Lokale mensenrechten moeten niet langer een 'ver van mijn bed show' zijn, maar juist

een intiem kamerconcert. Een persoonlijke benadering en duidelijke communicatie van de naam 'Utrecht mensenrechtenstad' kunnen helpen om de muziek over te brengen en tot een gevoel van eenheid te laten leiden. Maak gebruik van lokale thema's en lokale actualiteiten om op lokaal niveau invulling te geven aan mensenrechten.

- Stem het beleidsdiscours van een lokaal mensenrechtenbeleid af op het lokale mensenrechtendiscours. Nu bekend is vanuit welk discours de betrokken partijen zich inzetten voor mensenrechten kan richting worden gegeven aan het beleidsdiscours. Het is zaak om dit discours af te stemmen op het discours van de betrokkenen. Vertel een verhaal waarin het ethisch discours naar voren komt en leg de nadruk op menselijke waardigheid. Zo zullen de partijen zich sneller verbonden voelen aan het beleid en met elkaar.

5.2.2 Limitaties

Een limitatie van dit onderzoek is dat het niet mogelijk is om de resultaten van de Q-studie te generaliseren naar een groter geheel. De resultaten gelden enkel en alleen voor de participanten die hebben deelgenomen aan het onderzoek, waardoor het niet mogelijk is om te zeggen dat alle betrokkenen bij lokale mensenrechten in Utrecht hier vanuit een ethisch discours bij betrokken zijn. Deze limitatie is echter Q-onderzoek eigen: in een Q-onderzoek draait het slechts om de participanten die aan het onderzoek deelnemen. Het is natuurlijk wel zo dat er veel meer mensen bij mensenrechten in Utrecht zijn betrokken dan in dit onderzoek zijn opgenomen. Helaas was er binnen de kaders van dit onderzoek onvoldoende tijd en ruimte om met alle betrokkenen in gesprek te gaan.

Een tweede limitatie van het onderzoek is het feit dat er in dit onderzoek individuen hebben geparticipeerd die een organisatie vertegenwoordigden. Alhoewel participanten de Q-sorteringen zoveel mogelijk vanuit het perspectief van de organisatie hebben uitgevoerd, kan niet worden uitgesloten dat de subjectiviteit van de respondent zelf ook richting heeft gegeven aan de Q-sortering. Als je zeker wilt zijn van het discours van een organisatie, dan zou je het Q-onderzoek onder meerdere individuen van de organisatie moeten uitvoeren. Hier was in dit onderzoek echter geen plek voor.

Een derde kanttekening die bij het onderzoek kan worden geplaatst, heeft te maken met de stellingen die zijn gebruikt. Het onderzoek ging over het lokaal mensenrechtendiscours, maar de stellingen gingen merendeel over mensenrechten in het algemeen. Het was wellicht relevanter geweest als deze specifiek over lokale mensenrechten waren gegaan. Er was echter niet voldoende informatie beschikbaar om tot verschillende discourses op lokale mensenrechten te komen, omdat dit een nog jong fenomeen is. Tijdens het onderzoek lieten participanten wel hun mening over lokale mensenrechten blijken, waardoor een eerste stap in het formuleren van een discours van lokale mensenrechten is gezet.

Ten slotte over de rol van de onderzoeker: ook al heb ik in mijn rol als onderzoeker geprobeerd om mij te alle tijden objectief op te stellen, kan ik niet met zekerheid zeggen dat mijn subjectiviteit geen rol heeft gespeeld. Tijdens mijn onderzoek liep ik stage bij de gemeente Utrecht. Dit heeft mij naast veel informatie en contacten ook een bepaalde manier van kijken naar lokale mensenrechten opgeleverd. Deze invloed is echter beperkt, doordat ik voor mijn onderzoek met veel verschillende mensen

heb gepraat. Ik heb goed naar hen geluisterd om zo open te staan voor verschillende discoursen. Om de invloed van mijn subjectiviteit verder te beperken, heb ik mijn interpretaties van het kwalitatief materiaal achteraf aan de participanten voorgelegd. Op die manier wist ik zeker dat ik hun uitspraken en toelichtingen op de juiste manier had geïnterpreteerd.

5.2.3 Vervolgonderzoek

Dit onderzoek heeft laten zien dat discoursanalyse – van Discours met een hoofdletter D en in de vorm van de Q-methodologie – een duidelijk en gedetailleerd inzicht geeft in discoursen en discourscoalities die er bestaan met betrekking tot een fenomeen. Voor vervolgonderzoek is het interessant om deze methode toe te passen wanneer onderzoek wordt gedaan naar situaties waarin samenwerking niet makkelijk van de grond komt of over hoe samenwerking tussen verschillende partijen in een netwerk bevorderd kan worden.

Met betrekking tot mensenrechten specifiek, kan verder onderzoek zich richten op het uitgebreider in kaart brengen van een discours met betrekking tot lokale mensenrechten. Als we willen weten hoe we mensenrechten op lokaal niveau concreet moeten maken, zou bijvoorbeeld een Q-studie kunnen worden opgezet waarin hierover een idee wordt verkregen.

Verder is het nuttig om hetzelfde onderzoek in een andere (nationale of internationale) stad uit te voeren. Op die manier kan worden bekeken of het mensenrechtendiscours per stad verschilt of juist overeenkomt. Als het mensenrechtendiscours sterk verschilt per stad, moeten *best practices* niet zomaar worden overgenomen. Wanneer er sprake is van veel overeenkomsten, kunnen steden veel van elkaar leren en een voorbeeld voor elkaar zijn.

Behalve op een andere plaats, kan het onderzoek ook worden uitgevoerd op een ander tijdstip. Zo wordt een beeld gekregen van hoe het mensenrechtendiscours zich door de tijd heen ontwikkelt: blijft het discours onveranderd? Of verandert deze naarmate de tijd verstrijkt? Het is noodzakelijk om hier kennis van te nemen, om na te gaan of het beleidsdiscours na een zekere tijd aangepast moet worden. Het beleidsdiscours moet niet statisch zijn als het lokale discours aan verandering onderhevig is. Het moet juist meebewegen om lokale mensenrechten op die manier concreet en levend te houden. Op die manier zullen organisaties voortdurend gemotiveerd zijn om samenwerking op te blijven zoeken.

Bibliografie

- Accardo, A., Grimheden, J. & Starl, K. (2012). The case for human rights at the local level: a clever obligation? *European Yearbook on Human Rights*. Graz: Neuer Wissenschaftlicher Verlag.
- Alvesson, M., & Kärreman, D. (2000). Varieties of Discourse: On the Study of Organizations through Discourse. *Human Relations*, 53(9), 1125-1149.
- Baumgartner, C. & Boender, W. (2014). *Mensenrechten, Cultuurrelativisme en Islam. Plaatsbepalingen van Gods eeuwige normen en waarden* (Bachelorscriptie). Taal & Cultuurstudies, Departement Religiestudies, Faculteit Geesteswetenschappen, Universiteit Utrecht.
- Bentham, J., & Bowring, S. J. (1843). *The works of Jeremy Bentham. Volume II*. Londen: Simpkin, Marshall & Co.
- Berg, H. van den. (2004a). Discoursanalyse in de praktijk. De discursieve constructie van sociale categorieën. *KWALON* 27, 9(3), 27-34.
- Berg, H. van den. (2004b). Discoursanalyse. *KWALON* 26, 9(2), 29-39.
- Berg, E. van de., & Oomen, B. (2013). *Human Rights Cities: motivations, mechanisms, implications. A casestudy of European HRCs*. Publicatie als resultaat van een University College Roosevelt research seminar. University College Roosevelt, Middelburg.
- Bielefeldt, H. (1995). Muslim voices in the human rights debate. *Human Rights Quarterly* 17, 587-617.
- Boeije, H., 't Hart, H. & Hox, J. (2007). *Onderzoeksmethoden*. Amsterdam: Boomonderwijs.
- Braun, E. (2008). *Citymarketing. Towards an integrated approach* (proefschrift). Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Brown, S.R. (1993). A primer on Q Methodology. *Operant subjectivity* 16(3/4), 91-138.
- Bryman, A. (2006). Integrating quantitative and qualitative research: how is it done? *Qualitative Research* 6(1), 97-113.
- Carpentier, N., & Spee, S. (1999). Discoursanalyse. Cursustekst informatieverwerking UIA Dept. PSW. Geraadpleegd op 06-08-2015 via: <http://homepages.vub.ac.be/~ncarpent/disc.html>.
- Cliteur, P.B. (1999). *De filosofie van mensenrechten*. Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Dool, P. van den. (2015, 21 april). Overleg bed-bad-brood morgen verder – Samson: gaat de goede kant op. *NRC.nl*. Geraadpleegd op 05-08-2015 via: <http://www.nrc.nl/nieuws/2015/04/21/overleg-bed-bad-brood-morgen-verder-gaat-de-goede-kant-op/>.
- Doolin, B. (2003). Narratives of Change: Discourse, Technology and Organization. *Organization*, 10(4), 751-770.
- Elk, M. van. (2012). *Beschermen, respecteren en realiseren op lokaal niveau: het mensenrechtenbeleid van buitenlandse steden* (Stageonderzoek). Gemeente Utrecht Afdeling Bestuurlijke, Internationale en Subsidiezaken.
- Exel, N.J.A. van., & Graaf, G. de. (2005). Q methodology: A sneak preview. Geraadpleegd op: www.jobvanexel.nl.
- Feyter, K. de. (2012). Sites of rights resistance. In K. de Feyter, S. Parmentier, C. Timmerman, & G. Ulrich (red.), *The Local Relevance of Human Rights*. (pp: 11-39). Cambridge, Engeland: Cambridge University Press.
- Fluitsma, J. & Tijn, E. van. (1996). 15 Miljoen mensen. [Geschreven door Frank Pels]. *Single*.
- Gee, J.P. (2005). *An introduction to discourse analysis: Theory and method*. New York: Routledge.
- Gemeente Utrecht. (2011). *Mensenrechten in Utrecht. Hoe geeft Utrecht invulling aan internationale mensenrechtenverdragen? Een stedelijke zoektocht naar sociale rechtvaardigheid*.
- Gottweis, H. (2003). Theoretical strategies of poststructuralist policy analysis: towards an analytics of government. In M. Hajer & H. Wagenaar (red.), *Deliberative Policy Analysis. Understanding Governance in the Network Society*. (pp: 247-265). New York, NY: Cambridge University Press.
- Hajer, M. A. (1989). Discours-coalities in politiek en beleid: De interpretatieve van bestuurlijke heroriënteringen in de Amsterdamse gemeentepolitiek. *Beleidswetenschap*, 3, pp: 242-263.
- Hajer, M. (1995). *The politics of Environmental Discourse: ecological modernization and the policy process*. Oxford, Engeland: Oxford University Press.
- Hajer, M., & Wagenaar, H. (2003). Introduction. In M. Hajer & H. Wagenaar (red.), *Deliberative Policy Analysis. Understanding Governance in the Network Society*. (pp:1-30). New York, NY: Cambridge University Press.
- Hajer, M., & Versteeg, W. (2005). A decade of discourse analysis of environmental politics: Achievements, challenges, perspectives. *Journal of Environmental Policy & Planning* 7(3), 175-184.
- Healey, P., Magalhaes, C. de., Madanipour, A., & Pendlebury, J. (2003). Place, identity And local politics: analyzing initiatives in deliberative governance. In M. Hajer & H. Wagenaar (red.), *Deliberative Policy Analysis. Understanding Governance in the Network Society*. (pp: 60-87). New York, NY: Cambridge University Press.
- Human Rights Utrecht Blogspot (2012, 2 oktober). *Hoge Commissaris voor de Rechten van de Mens verklaart Utrecht tot eerste Mensenrechtenstad van Nederland*. Geraadpleegd op 12 augustus 2015, van <http://humanrightsutrecht.blogspot.nl/2012/10/hoge-commissaris-verklaart-utrecht-tot.html>.
- Innes, J. E. & Booher, D.E. (2003). Collaborative policymaking: governance through dialogue. In M. Hajer & H. Wagenaar (red.), *Deliberative Policy Analysis. Understanding Governance in the Network Society*. (pp: 228-46). New York, NY: Cambridge University Press.
- Jedeloo, S., & A. Staa, Van. (2009). Q-methodologie: een werkelijke mix van kwalitatief en kwantitatief onderzoek? *KWALON* 41 14(2), p:5-15.

- Laws, D., & Rein, M. (2003). Reframing practice. In M. Hajer & H. Wagenaar (red.), *Deliberative Policy Analysis. Understanding Governance in the Network Society*. (pp:172-206). New York, NY: Cambridge University Press.
- Jansen, E. (2013). Spelen met gelijke middelen: overstijgende narratieven als instrument voor sociale transformatie. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 4(22), 43-60.
- Joong-Seop, K. (2010). Toward Human Rights in the Local Community: Multiple Approaches for Implementation. *Development and Society*, 1(39), 119-137.
- Keast, R., Mandell, M., Brown, K., & Woolcock, G. (2004). Network Structures: Working Differently and Changing Expectations. *Public Administration Review*, 3(64), 363-371.
- Klijin, E.H. (1997). Policy Networks: an overview. In W. Kickert, E. Klijin & J. Koppejan (Eds.). p 14-28. *Managing complex networks. Strategies for the public sector*. Sage Publications Ltd.
- Koppejan, J. & Klijin, E. H. (2004). *Managing uncertainties in networks*. Routledge.
- Klompshouwer, L., & Van den Dool, P. (2015, 23 april). Bed-bad-brood: wat is er nou eigenlijk afgesproken?. *NRC.nl*. Geraadpleegd op: <http://www.nrc.nl/nieuws/2015/04/23/bed-bad-brood-wat-is-er-nou-eigenlijk-afgesproken-en-vanwaar-de-kritiek/>.
- Korsten, A.F.A. (2008). *Discoursanalyse. Beleid als ideeënpolitiek en discoursanalyse als hulpmiddel voor het begrijpen van controverses, de beleidsinhoud en beleidsverschuivingen*. Geraadpleegd op: <http://www.arnokorsten.nl/PDF/Beleid%20veranderen%20of%20stoppen/Discoursanalyse.pdf>.
- Lauren, P.G. (2011). Introduction: Visions and Visionaries. In P.G. Lauren (red.), *The Evolution of International Human Rights. Visions Seen*. (pp: 1-4). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Onderstal, D.M.A. (2012). *Wat is zinnige en zuinige ouderenzorg? Een onderzoek naar de overeenkomsten en verschillen in de preferenties van Nederlandse ouderen met betrekking tot goede zorg* (masterscriptie). Bestuur en Beleid, Departement Bestuurs- en Organisatiewetenschap, Universiteit Utrecht, Utrecht.
- Oomen, B. & Baumgärtel, M. (2014). Human Rights Cities. *The SAGE Handbook of Human Rights 2*, 709-729.
- Oomen, B. & Van den Berg, E. (2013). *Human Rights and the City* (Researchplan). Middelburg: University College Roosevelt.
- Preis, A.S. (1996). Human Rights as Cultural Practice: An Anthropological Critique. *Human Rights Quarterly*, 18(2), 286-315.
- Raad van Europa. (2010). *The role of local and regional authorities in the implementation of human rights*. The Congress of Local and Regional Authorities. 18th session, CG(18)6, 1st March 2010.
- Rhodes, R.A.W. (2007). Understanding governance: ten years on. *Organization Studies*, 28(8), 1243-1264.
- Sakkers, H. (2015a, 30 maart). *Utrecht: Local Human Rights City?* College in de cursus 'Urban Transitions'. University College Utrecht.
- Sakkers, H. (2015b, 15 mei). *Strategic dilemma's in developing local human rights policies*. Toespraak op het World Human Rights Cities Forum 2015. Gwangju.
- Schmolck, P. (2014, 26 maart). *PQmethod Manual*. Geraadpleegd op 30 mei 2015, van <http://schmolck.userweb.mwn.de/qmethod/pqmanual.htm>.
- Sen, A. (2004). Elements of a theory of human rights. *Philosophy and Public Affairs* 32(4), 315-356.
- Sitter-Suermondt, E. (1948). *Willem de Sitter. Een mensenleven*. Haarlem: Tjeenk Willink en Zoon.
- Steen, M. van der. (2009). Bestuur als narratieve praktijk. In M. van der Steen (red.), *Een sterk verhaal. Een analyse van het discours over vergrijzing*. (pp: 15-29). Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Londen, Engeland: Sage Publications.
- The Human Rights at Home Campaign. (2012). *Bringing Human Rights Home: How State and Local Governments Can Use Human Rights to Advance Local Policy*. Columbia Law School, Human Rights Institute.
- Verenigde Naties (2000). *United Nations Millenium Declaration*. GA Res. 55/2, UN Doc. A/RES/55/2 (2000), paras. 24-25.
- Vis, C. (2015, 29 april). Utrecht blijft illegalen opvangen – eerste gemeente die kabinetsplan weigert. *NRC.nl*. Geraadpleegd op: <http://www.nrc.nl/nieuws/2015/04/29/utrecht-blijft-illegalen-opvangen-eerste-gemeente-die-kabinetsplan-weigert/>.
- VNG (2015, 26 maart). Wat houdt de bed-bad-broodregeling precies in? *VNG.nl*. Geraadpleegd op: <https://vng.nl/onderwerpenindex/integratie-en-asiel/vreemdelingenzaken/nieuws/wat-houdt-de-bed-bad-broodregeling-precies-in>.
- Watts, S. & Stenner, P. (2008). Doing Q methodology: theory, method and interpretation. *Qualitative Research in Psychology* 2(1), 67-91.
- Yanow, D. (2003). Accessing local knowledge. In M. Hajer & H. Wagenaar (red.), *Deliberative Policy Analysis. Understanding Governance in the Network Society*. (pp: 228-246). New York, NY: Cambridge University Press.

Appendix

Bijlage 1: De non-respons per benaderde groep

	Totaal benaderd	Respons	Non-respons
Sociaal-maatschappelijke organisaties	22	9	13
Universiteit Utrecht	2	1	1
Gemeente Utrecht	7	6	1
Totaal	31	16	15

Bijlage 2: Gegevens van de respondenten*

Respondent	Leeftijd	Geslacht	Opleiding	Geloof	Politiek	Actief coalitie
1	60	V	HBO	Islam	PvdA	Ja
2	40	V	WO	Geen	D66	Nee
3	58	V	WO	-	-	Ja
4	54	M	WO	Geen	Links	Nee
5	31	V	WO	-	-	Ja
6	38	M	WO	Geen	Vrijzinnig	Ja
7	31	V	WO	-	-	Ja
8	-	V	HBO+	Protestant	GroenLinks	Nee
9	50	V	WO+	-	-	Ja
10	29	V	WO+	Geen	Links/Sociaal	Ja
11	28	V	WO	Islam	-	Ja
12	32	M	HBO	Moslim	Links	Nee
13	58	V	MTS Elektro	Rooms Katholiek	VVD	Nee
14	50	M	WO	Geen	Links	Ja
15	69	V	WO	Geen	PvdA	Ja
16	64	V	WO(+)	Joods	Sociaal democratisch	Beetje

*Bij een aantal respondenten ontbreken bepaalde gegevens, omdat zij liever wilden dat deze gegevens anoniem bleven.

Bijlage 4: Bronnen voor de empirische analyse van het mensenrechtenconcours

Wetenschappelijke werken

Auteur	Titel	Jaar	Soort bron
Accardo, Grimheden & Starl	The case for human rights at the local level: a clever obligation?	2012	Wetenschappelijk artikel
Baumgartner & Boender	Mensenrechten, Cultuurrelativisme en Islam. Plaatsbepalingen van Gods eeuwige normen en waarden	2014	Bachelorscriptie
Bentham & Bowring	The works of Jeremy Bentham. Volume II.	1843	Wetenschappelijk boek
Berg, van den. & Oomen	Human Rights Cities: motivations, mechanisms, implications. A casestudy of European HRCs	2013	Publicatie als resultaat van een research seminar.
Bielefeldt	Muslim voices in the human rights debate	1995	Wetenschappelijk artikel
Braun	Citymarketing. Towards an integrated approach	2008	Proefschrift
Cliteur	De filosofie van Mensenrechten	1999	Wetenschappelijk boek
Lauren	Introduction: Visions and Visionaries	2011	Hoofdstuk uit een wetenschappelijk boek
Oomen & Baumgärtel	Human Rights Cities	2014	Wetenschappelijk artikel
Oomen & Van den Berg	Human Rights and the City	2013	Researchplan
Preis	Human Rights as Cultural Practice	1996	Wetenschappelijk artikel
Sen	Elements of a theory of human rights	2004	Wetenschappelijk artikel

Beleidsdocumenten

Auteur	Titel	Jaar	Soort bron
Elk, van.	Beschermen, respecteren en realiseren op lokaal niveau: het mensenrechtenbeleid van buitenlandse steden	2012	Stageonderzoek Gemeente Utrecht
Gemeente Utrecht	Mensenrechten in Utrecht. Hoe geeft Utrecht invulling aan internationale mensenrechtenverdragen? Een stedelijke zoektocht naar sociale rechtvaardigheid.	2011	Onderzoek naar het lokaal mensenrechtenbeleid

Overig

Auteur	Titel	Datum	Soort bron
Sakkers	Utrecht: Local Human Rights City?	30 maart 2015	College
Sakkers	Strategic dilemma's in developing local human rights policies	15 mei 2015b	Toespraak
Anoniem	Geen	10 april 2015	Persoonlijk gesprek met een mensenrechtenexpert
Anoniem	Geen	15 april 2015	Persoonlijk gesprek met een mensenrechtenexpert

Internetbronnen

Auteur	Geraadpleegd op	Soort bron
Human Rights Blogspot	1 augustus 2015	Blogspot
http://www.mensenrechten.nl/	30 mei 2015	Website
http://www.art1middennederland.nl/	30 mei 2015	Website
https://utrecht.d66.nl/werkgroep-mensenrechten/	30 mei 2015	Website
http://www.kerkinactie.nl/	2 juni 2015	Website
http://www.kerkenvrede.nl/	2 juni 2015	Website

Bijlage 5: Correlatiematrix van de Q-sorteringen

SORTS		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	res1	100	54	45	65	62	61	34	56	51	33	28	59	31	63	66	38
2	res2	54	100	51	59	60	71	38	34	45	52	15	44	23	38	33	28
3	res3	45	51	100	47	41	45	15	9	22	44	19	49	20	37	50	30
4	res4	65	59	47	100	70	64	56	59	73	40	21	46	31	70	60	41
5	res5	62	60	41	70	100	65	57	60	57	46	36	38	26	57	60	34
6	res6	61	71	45	64	65	100	48	60	66	31	12	43	15	54	49	27
7	res7	34	38	15	56	57	48	100	51	75	48	11	28	-4	46	38	46
8	res8	56	34	9	59	60	60	51	100	64	28	32	25	43	50	44	52
9	res9	51	45	22	73	57	66	75	64	100	27	12	36	12	60	52	39
10	res10	33	52	44	40	46	31	48	28	27	100	36	39	22	25	23	45
11	res11	28	15	19	21	36	12	11	32	12	36	100	40	61	13	6	19
12	res12	59	44	49	46	38	43	28	25	36	39	40	100	40	51	45	46
13	res13	31	23	20	31	26	15	-4	43	12	22	61	40	100	7	7	40
14	res14	63	38	37	70	57	54	46	50	60	25	13	51	7	100	79	45
15	res15	66	33	50	60	60	49	38	44	52	23	6	45	7	79	100	49
16	res16	38	28	30	41	34	27	46	52	39	45	19	46	40	45	49	100

Bijlage 6: Ongeroteerde factor matrix

Sorts	Factor 1	Factor 2
1	0.7817	0.0164
2	0.6685	-0.0482
3	0.5341	-0.2322
4	0.8462	0.1717
5	0.8092	0.1081
6	0.7411	0.1765
7	0.6025	0.2416
8	0.6919	0.1950
9	0.7196	0.4481
10	0.5521	-0.3662
11	0.3614	-0.3867
12	0.6494	-0.3273
13	0.3756	-0.4739
14	0.7230	0.3050
15	0.6850	0.2414
16	0.5944	-0.1108
Eigenvalues	6.9665	1.2049
% expl.Var.	44	8

Bijlage 7: Vergelijking van de demografische gegevens

Coalitie 1	Coalitie 2
10 participanten	6 participanten
5 maatschappelijke organisaties	4 maatschappelijke organisaties
5 gemeente Utrecht	1 gemeente Utrecht 1 universiteit Utrecht
7 vrouwen	5 vrouwen
3 mannen	1 man
8 WO(+)	4 WO(+)
2 HBO	1 HBO 1 MTS Electro
47 jaar	45 jaar
1 moslim	2 moslim
5 niet gelovig	1 niet gelovig
1 protestant	1 joods
3 anoniem	1 rooms-katholiek 1 anoniem
2 PvdA	2 links georiënteerd
1 D66	1 VVD
1 GroenLinks	1 Sociaal democratisch
2 Links georiënteerd	2 anoniem
1 Vrijzinnig	
3 anoniem	
7 actief in coalitie	3 actief in coalitie
3 niet actief in coalitie	1 een beetje actief in coalitie 2 niet actief in coalitie

Als we kijken naar de vergelijking van demografische gegevens van de twee coalities, zijn er geen aanzienlijke verschillen in demografie te ontdekken. Slechts een paar kleine dingen vallen op. Zo is het bijvoorbeeld opvallend dat slechts 1 van de gemeente actoren in coalitie 2 zit, en de rest van de gemeentemedewerkers in coalitie 1. Dit zou wellicht ook samen kunnen hangen met de nadruk die de eerste coalitie meer dan de tweede legt op het citymarketing discours als praktisch middel: voor gemeente medewerkers is dit onderwerp wellicht meer aan de orde dan voor sociaal-maatschappelijke organisaties. Verder is in discourscoalitie 1 een groter aantal participanten niet gelovig, wat misschien samenhangt met het feit dat men het in coalitie 1 (cijfermatig) sterker oneens was met de stellingen uit het theologisch discours dan in coalitie 2. Ten slotte stonden alle respondenten vrij neutraal tegenover het idee van mensenrechten als verbindend concept, het al dan niet actief zijn in de lokale mensenrechtencoalitie lijkt deze mening niet te beïnvloeden. Alle overige gegevens komen in beide coalities min of meer overeen.

Bijlage 8: Verschillen in Z-scores tussen factor 1 en 2

Nr.	Stelling	Factor		Verskil
		1	2	
3	Mensenrechten gelden voor iedereen, altijd, overal en in alle omstandigheden.	1.742	-0.818	2.561
10	De gemeente Utrecht moet haar positie als mensenrechtenstad gebruiken om haar (internationale) positie te versterken.	0.348	-1.271	1.619
26	Mensenrechten zouden voornamelijk moeten gaan over de rechten zoals deze na WOII in verdragsteksten zijn vastgelegd.	-0.390	-1.968	1.578
2	Mensenrechten kunnen in verschillende situaties, contexten en omstandigheden worden toegepast, omdat de achterliggende waarden universeel zijn.	1.367	0.155	1.213
31	De gemeente Utrecht moet mensenrechten gebruiken om de stad aantrekkelijk te maken voor (toekomstige) inwoners, ondernemers en evenementen.	0.081	-1.110	1.191
33	Men zou zich alleen op een mensenrecht moeten kunnen beroepen dat wettelijk staat vastgelegd.	-0.874	-1.824	0.950
37	Mensenrechten gaan niet per se over de waarden waarop het recht gebaseerd is; men spreekt pas van mensenrechten als deze rechten in een geldend verdrag of wet zijn vastgelegd.	-0.513	-1.395	0.882
25	In diverse wereldbeelden zijn overkoepelende, door allen gedeelde, elementen te vinden, die het mogelijk maken mensenrechten te rechtvaardigen en in culturen te verankeren.	0.589	-0.280	0.869
22	Utrecht zou mensenrechten actief moeten integreren in lokaal beleid om zichzelf positief te onderscheiden van andere Nederlandse steden.	-0.048	-0.748	0.699
1	Mensenrechten zijn belangrijk om mensen wereldwijd hoop te bieden.	0.821	0.319	0.502
28	Een lokaal mensenrechtenbeleid is belangrijk omdat het politici, beleidsmedewerkers en burgers in staat stelt om samen te werken.	0.225	-0.220	0.445
17	Mensenrechten fungeren als een overkoepelende ideologie om verschillende politieke denkbeelden met elkaar te verbinden.	-0.066	-0.511	0.445
32	Als mensenrechten worden geschonden, moet hier altijd een beroep op kunnen worden gedaan binnen het rechtssysteem.	1.054	0.683	0.371
11	Mensenrechten zijn natuurlijke* rechten, die simpelweg aan mensen toebehoren. * Bij geboorte verkregen.	1.059	0.707	0.352
7	Wetten zijn niet alomvattend: mensenrechten zouden ook moeten gaan over levensstandaarden die niet wettelijk staan vastgelegd.	-0.105	-0.405	0.300
34	Een mens heeft mensenrechten om het feit dat het een mens is.	1.609	1.391	0.218
20	Mensenrechten moeten worden geïntegreerd in lokaal beleid om zo te toetsen of het beleid voldoet aan minimale standaarden.	1.063	0.987	0.075
27	Mensenrechten zijn een instrument om een ideale wereld te creëren.	-0.352	-0.405	0.053
35	Mensenrechten gaan over menselijke waardigheid, los van of ze wettelijk staan vastgelegd.	1.231	1.349	-0.118

23	Gelovigen en religieuze instellingen zijn geroepen om te werken aan wezenlijke verzoening; elke poging tot religieuze of ethische rechtvaardiging van schending van de mensenrechten verhindert dit.	-0.391	-0.216	-0.176
36	Mensenrechten fungeren als een overkoepelende ideologie om verschillende sociaal-maatschappelijke organisaties met elkaar te verbinden.	0.123	0.373	-0.250
9	Mensenrechten dienen als bescherming van menselijke waardigheid.	1.533	1.964	-0.431
18	Mensenrechten zijn een instrument om verschillende groepen mensen in de samenleving met elkaar te verbinden.	0.320	0.795	-0.475
19	Gemotiveerd door mijn religie reik ik uit naar mensen die hulp nodig hebben.	-1.211	-0.614	-0.597
14	Om haar betekenis te behouden, moet het karakter van mensenrechten in overeenstemming worden gebracht met historische, politieke, economische, religieuze en culturele context.	-1.098	-0.480	-0.618
6	Mensenrechten gaan verder dan dat wat bij wet staat vastgelegd.	0.463	1.097	-0.634
5	Mensenrechten slaan op normen waarover consensus bestaat; argumenten voor die normen kunnen per cultuur verschillen.	-0.062	0.712	-0.774
21	Mensenrechten ondermijnen diversiteit.	-2.086	-1.298	-0.788
8	De waarden waarop mensenrechten zijn gebaseerd zijn belangrijker dan de rechten zoals deze staan vastgelegd in wetten en verdragen.	0.130	0.921	-0.791
13	Culturele en levensbeschouwelijke diversiteit is te groot voor één overkoepelende theorie van mensenrechten.	-1.701	-0.901	-0.800
24	Mensenrechten zijn belangrijk omdat mensen recht hebben op bepaalde minimum levensstandaarden.	0.501	1.335	-0.834
4	Er moet met betrekking tot mensenrechten rekening worden gehouden met het feit dat normen en waarden per context en per individu verschillen.	-0.924	-0.014	-0.910
16	Mensenrechten zijn een westerse uitvinding, die niet in elke culturele context van toepassing is.	-2.137	-1.099	-1.037
15	We moeten ons wagen op de weg van mensenrechten in dienst van gerechtigheid.	-0.029	1.107	-1.137
12	Mensenrechten zijn belangrijk omdat we op moeten komen voor onze naasten.	0.024	1.220	-1.196
30	Geïnspireerd door mijn religie voel ik mij geroepen om te delen wat mij gegeven is. We delen met onze wereldwijde gemeenschap wat we hebben; tijd en talent, aandacht en zorg, geloof, geld en goed.	-1.283	0.021	-1.304
29	Ieder mens is geschapen naar het beeld van God/Allah en daarom is iedereen gelijkwaardig aan elkaar.	-1.009	0.442	-1.451

"Where, after all, do universal human rights begin? In small places, close to home – so close and so small that they cannot be seen on any maps of the world. Yet they are the world of the individual person; the neighbourhood he lives in; the school or college he attends; the factory, farm or office where he works. Such are the places where every man, woman and child seeks equal justice, equal opportunity, equal dignity without discrimination. Unless these rights have meaning there, they have little meaning anywhere. Without concerned citizen action to uphold them close to home, we shall look in vain for progress in the larger world."

Eleanor Roosevelt, "In Our Hands" (1958 speech delivered on the tenth anniversary of the Universal Declaration of Human Rights)